

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Hárs József: Idegenforgalom Sopronban a két világháború között

Hárs József: Idegenforgalom Sopronban a két világháború között

A Soproni Városszépítő Egyesület mint rendszeren, 1906-ban is tisztújító közgyűlést tartott. A választmányba bekerült egy huszonkilenc éves jogász, aki egy évvel korábban lépett a rendőrség szolgálatába, talán előbbi principálisa, Lágler Alfréd ügyvéd, régi vezetőségi tag ajánlatára. Ez a fiatalember dr. Heimler Károly, 1908-ban már főkapitány, az egyesületben pedig 1912-re alelnök, aztán második dr. Printz, a díszelnök mögött, s mikor az visszavonul, 1917-től forma szerint is ő lesz az első. Elképzelései a valóságban alighanem már 1914-től kezdve érvényesülnek.

Tudatosan készült fel arra, aminek megvalósítását most már elkezdheti. Az *egész* város szépítése a célja, a művészeti értékek megmentése, ismertetése és csodálóinak ide vonzása. Tág értelemben fogja föl egyesületének feladatait. Igyekszik mindenütt alkotni, ahol az *egész* érdekében szükség van rá. Tehát a viszonylag elhanyagolt területeken még előbb, mint másutt.

Ilyen területek ebben az időben főleg a Deák tértől északra találhatók. Attól délre ugyanis részben a város, részben a kertek tulajdonosai és a turisták működtek részvénytársaságaikkal és egyesületeikkel. Ott a Szépítők inkább csak beszéltek arról, amire hagyományaik kötelezték őket. (Útépitésről, kilátókról). A Bécsi-dombon ellenben már 1914-ben parkosítanak, fásítanak, utakat, pihenőket építenek meg. És játszótérrel a külvárosi gyerekeknek.

A célok eléréséhez azonban pénz és munkaerő kellett. Heimler az anyagiak biztosítására örökös és alapító tagokat szervezett, nemcsak egyéneket, hanem társulásokat, vállalatokat. Így került az alapítók listájára 1915-ben a Soproni Bortermelők Szövetkezete, 1916-ban pedig a GySEV, a Vasárugyár, a Kaszinó, sőt még a Nagycenki Cukorgyár is. Ugyancsak 1916-tól örökös tag Benkő Géza hadi milliomos, a Villavendéglő (Gruber-penzió) későbbi tulajdonosa is.¹⁽¹⁾

A munkaerőt eleinte az itt állomásozó utászok adták, később hadifoglyok, még később a kőhidai fegyház rabjai. A város többi egyesülete lassan megbénult a háború nehézségei következtében, a Szépítők viszont 1915-ben megvették a vadászbérlőktől a Dudlesz-erdőben lévő ún. Szilvász-villát, sőt 1917-ben verandát építenek melléje.²⁽²⁾

⁹⁸A Hubertusz-lak (mert ekkor már így nevezik) Heimler kedvenc tartózkodási helye volt, s nagyon bízott benne, hogy mások is megszeretik. Látogatottsága azonban sohasem volt kielégítő. Miért? Fából lévén, örökös javítgatásokra szorult, néhány év múlva kőépületet kellett építeni helyébe. Az odajutás sem volt

valami érdekes, különösen a bécsi-dombi fásítások sikertelensége miatt. A legfőbb ok azonban valami egészen más. Az a kép, ami erről a területről – és általában az északi részéről – a város polgárainak tudatában élt.

A vadászlak körüli erdő már a középkor óta a városi tanácsosok, tisztviselők vadászterülete, ahová másoknak nem ajánlatos belépni. A Bécsi-domb elején pedig az akasztófa állt nem valami hívogató útjelzőként. A város északi része külváros, gazdanegyed, másodrendű hely. Erre hiábavaló lett volna előkelőséget keresni. A vagyonosabb emberek már régen dél felé fordultak; a divatos vidékek a Deák tér, Kossuth L. u. vagy a katonai főreáliskola környéke és legfőképpen a lövérek. Már jóval a háború előtt.

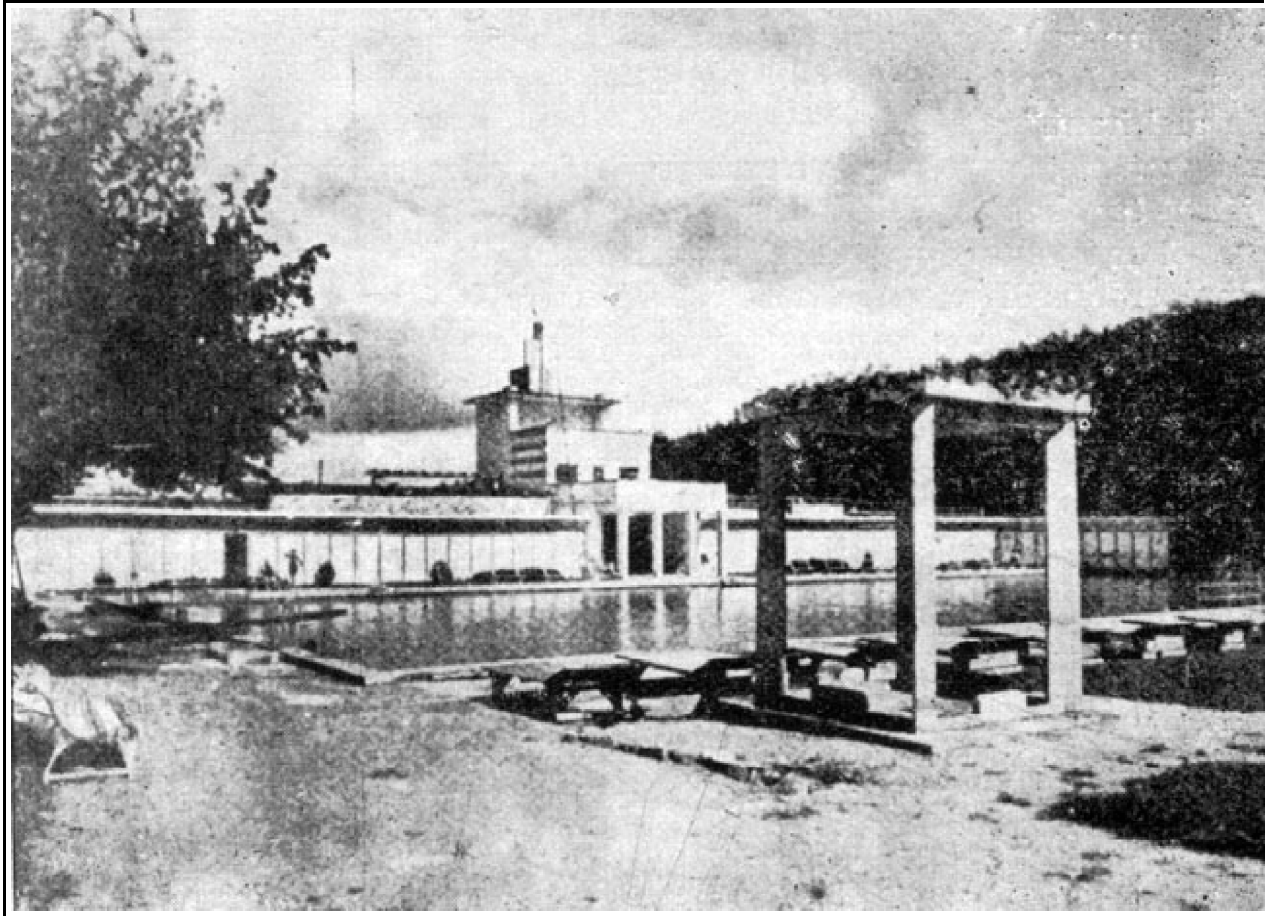
Aki idegenforgalomról vagy nyaralótelepről beszélt ebben az időben, az biztosan erre a tájéakra gondolt. 1917-ben a Villavendéglő Rt közgyűlésének tagjai lelkesedéssel csatlakoznak ahhoz a mozgalomhoz, „mely a lövéreknek nyaralóteleppé való kifejlesztését és páratlaná tételét tűzte ki feladatául.”³⁽³⁾

Hetekkel később már egy új részvénytársaság alakításáról értekeznek a városházán. Ennek a célja hasonló: „Megteremteni azt a régi szép tervet, hogy Sopron nyaralóteleppé váljon.” A törvényhatósági bizottság 1918. évi közgyűléseinek egyikén pedig bejelentik, hogy egy ún. Löver Rt elnökévé választották Zügn Nándor városi erdőmestert, az igazgatóságba és a felügyelőbizottságba pedig még három városi főtisztviselőt. Köztük volt dr. Thurner Mihály akkori főszámvevő is.⁴⁽⁴⁾

Ne keressünk két harci tábort és látványos küzdelmeket, *itt* és legalábbis most nem volt egyébről szó, mint olyan lövér-fejlesztőkről, akiknek nem futotta az erejükből arra, hogy az északi részek kérdéseivel is törődjenek. És olyan északra fordulókról, akik azért délen is igyekeztek.

Nagy óvatossággal megállapíthatunk más különbségeket is. Társadalmi közérzetben, gondolkodásban. A dinamikusabbnak látszó, de szalmalángos lelkesedésű és egyre jobboldalibb hangadók inkább délen találhatóak, a régivágású liberális polgárok és a cétudatos fejlesztők pedig északon. A pártok és mindenféle párt felett áll az új polgármester: Thurner Mihály.

⁹⁹1918. augusztus 1-én, lelkes éljenzések közepette választottak meg. Elődje, dr. Töpler Kálmán országgyűlési képviselői mandátumot vállalt, ezért mondott le városvezetői tisztségéről. Thurner nagy szónok volt, bemutatkozó beszéde azonban nemcsak erről tanúskodik. Világos fejű, széles látókörű és legalább olyan céltudatos ember, mint Heimler a maga területén. Az összeomlás küszöbén olyan pontosan rajzolja meg a város jövőjét, az iskolafejlesztést, a gyáripar idecsalogatását, az idegenforgalom kilátásait, s mindazt, ami ehhez kell, hogy felmerül a késői olvasóban a kérdés: az előre nem látott és nem is látható trianoni béke vagy a népszavazás következményeit vajon mikor kezdte egyáltalán érezni a város?⁵⁽⁵⁾

A Lővér-uszoda 1934-ben (Adorján Attila repr.)

Thurner az idegenforgalomról egyébként nem beszélt sokat. Mindössze ennyi áll a közgyűlési jegyzőkönyvben: „A város természeti szépségeinek kiaknázása idegenforgalom ideterelésével és nyaralótelep alapításával jórészt az élelmezés kérdésének kedvező megoldásától függ.” Az előzmények ismeretében és későbbi megjegyzéseiből gondolható, hogy nyaralótelepen mit értett: a lövéreket értette. Az ellenkezője: a Fertőben már ekkor és még 1929-ben is csak lecsapolandó területet látott, ahol gazdagon termő búzamezők lesznek. Azt mondhatnánk, hogy íme ez a polgármester pártatlansága közléről, de hogy mennyire összefonódtak a frontok, arra jellemző, hogy éppen Thurner volt a *Városszépítő*k ún. löverbizottságának jegyzője. Igaz, csak 1917-ig. Heimler 100elnökké választásakor az új tisztkarban már nem olvashatjuk a nevét, s tisztsége betöltetlen marad.

Volt a Szépítőknak egy régen dédelgetett elképzelésük: a Károlyvár kőkilátójának megépítése. Heimler is foglalkozik vele. A kilátó képe megjelenik a Soproni Naplóban, Kundt Mihály a tervezője (A gipszmodell a háborúban pusztult el a múzeumban). Eljutnak odáig is, hogy az építőtelek és épületfa átengedését kéri a tanácstól. Az a tervük, hogy még 1919-ben felépítik, s egy vendéglőszerű menedékházzal egészítik ki. (Utóbbit a turisták valósították meg később, a hegy lábánál, Hatvan-ház néven.) Az összegyűjtött pénzt azonban hadikölcsön kötvényekbe fektetik, s így az lassan, de biztosan elenyészik. Valahogy hiányzik az egészből a lendítő erő. Annál inkább hat ez az igazi munkaterületen.

1918. január 12-én elhatározzák, hogy a Soproni Posztós Ipartársulattól bérbeveszik a Nagytómalmot évi 800 K-ért és „az egyesület a fürdőt teljesen át fogja alakítani.”

Az ügyet még nem vizik a márciusi közgyűlés elé, májusban viszont összehívják a tagokat és Heimler bejelenti, hogy öt évre bérbevették a Nagytómalmot, sőt még ebben a gyűlésben elhatározzák, hogy azt a hozzá tartozó 15 holdnyi erdőterülettel együtt 60 000 K-ért örök áron megveszik.⁶⁽⁶⁾

A megállapodás már készen áll és szándékuk, hogy ott modern fürdő- és üdülőtelepet létesítenek. Három héttel később pedig arról ír az újság, hogy ki akarják bővíteni a Hubertusz-lakot. A már ismert Kundt Mihály tervének megvalósítása 50000 K-ba kerülne. De honnan teremtsenek elő ennyi pénzt?

Erre az elkövetkező idők sehogysem alkalmasak. A polgárok visszahúzódnak, az összeomlásból kivirágzó forradalom, a Tanácsköztársaság ereje más feladatok megoldására kell. Történnék ugyan kísérletek a Dunántúli Turista Egyesület felélesztésére és a munkásturisták összefogására, a Szépitőket is felszólítják, hogy vagyonukat adják a közösbe, a szervezés azonban éppen csak elkezdődik, mikor elbukik a munkások hatalma.⁷⁽⁷⁾

A feléledő polgárság ott folytatja, ahol abbahagyta. Heimler újra kezdi a harcot a pénzért. Mi lenne, ha részvénytársaságot alapítanának? Csakhogy Tómalom Rt néven nem lehet, hiszen ez a Löver uszoda Rt nyílt kihívása lenne. Valami olyan általános jellegű címre van szükség, amely nem ellenkezik az egyesület (és főképpen Heimler) céljaival. És egyúttal megnyeri magának a város nehezen mozgatható tőkéseit is. 1920. február 3-án, Heimler aláírásával beadványt intéztek a városhoz: „Az alulírott Soproni Városszépítő Egyesület kezdeményezésére városunkban Idegenforgalmi Részvénytársaság céggel egy részvénytársaság alakult, mely működése körébe vette mindazon feladatok megvalósítását, melyek Sopron városa idegenforgalmának emelését előmozdítani hivatva vannak. A részvénytársaság a város területén üdülő és fürdőtelepeket, szanatóriumot, szállodákat és egyéb az idegenforgalmat emelő intézményeket fog létesíteni. A legsürgősebben, még az idei tavasz folyamán megvalósítandó terve... a Nagytómalom kiépítése...” „Azon egy a mai kor igényeinek megfelelő fürdőtelepet, vendéglői és szállodai épületet óhajtunk” – írják még.

A legsürgősebben... még az idei tavasz folyamán... és ezt nemcsak írják, hanem így is értették, így is csinálták. Ha nem is ezen, de a következő év tavaszán ¹⁰¹az odalátogató újságíró az alábbiakat jegyezheti fel Paradicsom a Tómalomnál című cikkében (Svm. 1921. ápr. 17.): „A csalit mögül egyszercsak elénk tárul az – oázis... A part oldalába tágas teraszokat vájt már a munkások csákánya, melyeket betonnal és kövekkel falaztak körül, úgy néz ki mint egy kastélyfeljáró. Lent a vízszegélyt apró kalyibák: fürdőkabinok rajvonalai koszorúzzák. Feljebb a domboldalon emeletes szállodát építettek 12 lakószobával, kávéházzal, étteremmel... A tavat teljesen megtisztították már a hínártól, s finom homokos murvával hintették tele... Mintegy ezer fürdőző lubickolására alkalmas... Ma még építkeznek ... kis vasút hordja a földet...” Ide nyári tánctermet építenek, oda üdülőt, turistalakat, az erdő aljára 60 szobás szállót terveznek, a csalit mellett villák fognak állni.

1921. augusztus 14-én számol be az újság arról a „velencei” éjszakáról, amelynek sok száz ember volt tanúja „Sopron Abbáziájá”-ban. „Azok a soproniak, akik minden lelkeshangú riportcikk mögött fantasztikus reklámot sejtene, személyesen meggyőződhetnek róla, hogy kultúrérzék, lelkesedés és áldozatkészség mit tud teremteni még az olyan elhagyott istenhátamegetti zugból is, amilyen még jó egy évvel ezelőtt is a Tómalom volt.”

Veteránzenészek, schrammli és cigányzenekar, a Dalfüzér egyesület, sátorok, csárdák, lampionok, tűzijáték

és kivilágított csónakok, úszóverseny és vízipóló stb. stb. a műsoron. Éjfél után két órákor volt vége a varázslatnak. Sikerült volna felépíteni néhány lelkes ember álmát? Nem, a munka még korántsem kész, és éppenséggel nem állott valami jól.

A bajok még 1920-ban kezdődtek. Azzal, hogy sehogysem sikerült a soproni polgárok pénzét előcsalogatni. A telephez egy meghatározott erdőrésszel és a Kistómalom gazdasági épületei kellenek. Hogy vétel legyen-e vagy bérbeadás és milyen feltételekkel, az a pénzszerzés kilátásainak csökkenésével változik. Az 1920. február 3-i beadványban ezeket a dolgokat még nem fogalmazzák meg világosan. Néhány nap múlva – mikor már látszik, hogy a részvényfelhívásnak nincs elég fogantatja –, több változatot is megpendítenek. Felajánlanak a városnak részvényeket, aztán két helyet a vezetőségben, különböző kedvezményekről is beszélnek stb. Február 18-án már örömmel nyugtázzák az erkölcsi támogatást megígérő határozatot, de „... Azt a kívánságot – írják –, hogy az alaptőke 51 %-át adjuk ki és az alapszabályokban úgy a közgyűlési mint az igazgatósági többséget biztosítsuk a város mindenkor közgyűlési többségének, el nem fogadhatjuk.” Először még csak a Szépítőket, most már a turistákat és a város polgárait is emlegetik alapítóként, hogy ellenállásuknak nagyobb nyomatékot adjanak. Miért az ellenállás? „Nem tartanánk egészséges állapotnak a vállalat teljes kiszolgáltatását, mert ezzel a magántőkét elriasztanánk. És erre a magántökre még nagy szükségünk lehet.” Végül mégiscsak átadták a városnak a részvények többségét és vele két helyet a vezetőségben. Ez gyakorlatilag városi szervezetté tette a részvénytársaságot.⁸⁽⁸⁾

102A város az erdőterületet átengedi, a kistóalmi gazdasági épületek pedig helyreállíthatók a vállalat költségén. (A tanácsnak nem érdemes erre áldoznia, mert a gazdálkodás nem kifizetődő számára. Sokat vitatkoznak ebben az időben arról, hogyan szabadulhatnak meg ettől az üzemágtól.) A Kistómalom további sorsáról viszont addig nem tárgyalnak, amíg el nem dől a vízmű ottani fejlesztésének kérdése.

Ez a bizonytalanság nem használ a Tómalomnak. Heimler azonban másért sürgeti az építkezést. Most a kőhidai fegyház rabjai dolgoznak neki, kevés fizetség ellenében. Az anyaghoz is könnyebben jut hozzá így, részben a helyszínen termelteti ki, részben a várostól szerzi – ingyen. De mi lesz holnap?

A városi rendőrségek államivá szervezéséről már 1919-ben megjelent egy rendelet, s mivel Heimlert a Tanácsköztársaság idején demokratikus gondolkodása miatt nem bántották, sőt egy darabig állásában is meghagyták, nemigen remélhette, hogy sokáig rendelkezhet a fegyverekkel vagy a rendőrökkel.

A gyors munka mégsem volt elég gyors. Már 1920. február 19-én, tehát a részvénytársaság alakuló közgyűlése előtt a városi közgyűlés elé kerül búcsúzó levele, melyet akkor írt, mikor kivált a város kötelékéből. Július 26-án újra tárgyalnak róla a városatyák: Heimlert a hónap elején felmentették állásából mint rendőrfőkapitányt.

Az ügy „kínos feltűnést keltett” – mondta az ülésen dr. Töpler Kálmán volt polgármester. Mert „Csak dicséretet érdemel gáncs nélkül.”

Az esetet Benkő Géza hozta szóba „igen nagyszámú” polgártársai kívánságára, s javasolja, hogy küldjenek táviratot a belügyminiszterhez a bizonyára téves vagy rosszindulatú információ alapján alapuló döntésének megváltoztatása érdekében. Az elnöklő kormánybiztos nem engedi szavazásra a kérdést, mert a miniszter megsértését látja a javaslatban. Pinezich István, az Egységes Párt nevében kijelenti, semmi kifogása az ellen, hogy Heimler érdekében *felírjanak* a miniszterhez, mivel jó barát s jó tisztviselő, azonban „rossz néven veszi azt, hogy (Heimler) 1919. március haváig a szabadkőműves páholynak a tagja volt.”

Öt nappal később Zügn Nándor a következőket jelentette a tanácsnak: „... a Soproni Idegenforgalmi

Részvénytársaság a Nagytómalom melletti városi erdőben kavicsbányát nyit, ahhoz iparvágányt fektet, amihez az erdőterületen volt fiatalost egyszerűen lekasabolta, a Nagytómalom épülete mögött városi területen építkezésekhez kitzúzéseket végez, mészvermeket létesít” stb. „Miután nekem nincsen tudomásom arról, hogy a részvénytársaságnak erre a tanácstól engedélye volna ... az engedély nélkül megkezdett munkákat tegnap a helyszínen letiltottam, s a munkavezetőt a munkák folytatásától eltiltottam.”

Kéri, hogy ezt írásban hozzák a rt. tudomására, ami még aznap meg is történt. Egy ilyen határozat a polgármester vagy helyettese tudomása nélkül nem mehet ki, márpedig akkor már mind a kettő a társaság vezetőségi tagja volt...

Az erdőmester első pillanatban érthetetlen kihívására a vezetőség egyik kereskedő tagja és Heimler válaszolnak: „... a kifogás tárgyává tett utat Zügn erdőmester úrnak írásbeli engedélye alapján és Jaluschka főmérnök úr (a vízműtől, egyébként szintén tagja a társaságnak) kitzúzése szerint létesítettük – azért csodálkoznunk kell azon, hogy az erdőmester úr, aki ezen út létesítéséről tudomásul bírt és soha az ellen közegeinkkel szemben észrevételt nem tett, csak most találja eljárásunkat szabálytalannak.” A többi pontban jóhiszeműségüket hangoztatják. Ha most hosszabb időre meg kell állaniok, ez a városnak is, számukra is helyrehozhatatlan kár.

103A munkát három nappal később tovább folytathatták, s mint láttuk, folytatták is. A következő év 1921 augusztusáig. Érthetetlen és jelentéktelen epizód lett volna ez a megállítás? Aligha. Nagyon jó volt a Heimlerrel szembeni miniszteri álláspont alátámasztására, hangulatkeltésre a volt rendőrkapitány sokszor semmivel és senkivel sem törődő módszerei ellen, de legfőképpen arra volt jó, hogy végképp elriassza a társaságtól a soproni tőkéseket.

Csak Heimlert dicséri, hogy nem roppant össze és volt ereje terveiből annyit megvalósítani, amennyit ilyen légüres térben megvalósíthatott. S ha a külső körülmények nem rosszabbodnak, talán átvészeli ezt az időszakot.

A Lövér-szálló eredeti alakja (1934) (Adorján Attila repr.)

1921 nyarán azonban egyre valószínűbb, hogy Sopron Ausztriához kerül. Már kijelölték a napot, amikor bevonulnak az osztrákok. Azok, akik eddig csak csomagoltak, már el is mennek. „Feldúlt viszonyok” vannak a menekültek elhelyezése körül.

Aztán mégis máshogy alakulnak a dolgok. Megtartják a velencei konferenciát, amelyen 1921. október 11 és 13 közt végleg meghatározzák Sopron és Burgenland háború utáni sorsát. S ennek eredményeként 1921. december 14-én és 15-én népszavazást tartanak a városban és közvetlen környékén. Az eredmény ismeretes. Sopron megmaradt magyarnak, és ezzel kiérdemli a „Civitas fidelissima” nevet.

Az örömmámorban szinte elsikkad az a cikk, amely arról tudósít, hogy az Idegenforgalmi Rt. alighanem eladja a Tómalmot. A cikk címében még kérdőjel van, de nemsokára már szövegezik a bizonyítékot. 1922. május 24-én kelt az az adásvételi szerződés, mellyel a Nagytómalom mindenestül Görgey Róbert 104alezredes tulajdona lesz. Az álmokra csak ennek a szerződésnek a 7. pontja emlékeztet: „Vevők kötelezik magukat, hogy a Nagytómalmot nyilvános fürdőként fenntartják és fejlesztik.”⁹⁹

Később a polgármester úgy véli, azért kellett eladni, „hogy a pénz nagy értékcsökkenése idején a megkezdett építkezéseket be tudja fejezni.” (Ti. a részvénytársaság.) A valóságban az építkezéseket nem fejezték be, és pl. a hatvanszobás szállóhoz hozzá se kezdtek. A pénz talán inkább a Hubertuszra és az

adósságok törlesztésére kellett – a Szépítőknak.

A részvénytársaság azért valahogy megmaradt a nehéz gazdasági viszonyok idején is. Irodája a Várkerület kevésbé forgalmas helyén, a tűzoltó laktanya előtti házban van, mely korábban a tűzoltók őrszobájául szolgált. Két reklámtábla hívja föl rá a városba érkező idegen figyelmét: az egyik a Lenck-átjárónál, a másik a Tschurl-átjáróház közelében.

„Nem szükséges vállalatunk közérdekű célját bővebben indokolni, hanem elegendőnek tartjuk utalni a számos külföldi hasonló intézményre, amelyek mind közérdekű céljuknál fogva az illető városok hathatós támogatásában részesülnek” – célozgatnak segélyre egy beadványukban. Egyelőre azonban sem támogatás, sem az idegenforgalom várt fejlődése.

Ez azonban nem egészen helyi jelenség. Jónéhány évnek kellett eltelnie addig, míg Európa idegenforgalma feléledt, és elérte, majd túlhaladta a háború előtti szintet.¹⁰⁽¹⁰⁾ Ennek a földrészméretű pangásnak a háborús pusztítások, a nehéz gazdasági viszonyok és a kölcsönös bizalmatlanság voltak az okai. Az államok minden eszközzel igyekeztek megakadályozni, hogy gazdasági javaik bármilyen módon átjussanak a határokon. (Különösen ellenszolgáltatás nélkül.) Csak a kijelölt átkelőhelyeken jöhettek be Sopronban is az utasok, s akinek útlevele volt, arra is vonatkozott a vízumkényszer. Sokszor a polgármesternek kellett közbelépnie, hogy egyes utasok a bürokratikus szövevényeken keresztülvághassák magukat.

Az ország alaposan megcsappant idegenforgalma Budapestre összpontosult. 1920-ban még csak 15203 külföldi járt a fővárosban, jórészt a volt szövetséges államokból. A korábbi ellenségek 1922-től jelennek meg nálunk. (Más külföldiekkel együtt 70 000.) 1922-ben alakult meg a Budapest Fürdőváros Egyesület, hogy társadalmi téren igyekezzen tenni valamit a gyógyfürdőkért. Ezekben az években még gyenge volt a magyar vidék idegenforgalma is, bár fontosabb vidéki városaink saját irodáik megszervezésével vállaltak részt a munkában. A Balatont ebben az időben alig 22–25 ezer nyaraló keresi föl, köztük kb. ezer az idegen. A külföld érdeklődése azonban fokozatosan emelkedik. A magyar pénz értékének külföldi leromlása, amit nem kísért azonos mértékben a belföldi árszínvonal emelkedése – hazánkat a külföldiek számára Európa legolcsóbb országává tette. 1923-ban egy angol, a következő évben már egész sor külföldi utazási iroda jelentkezett. 1926-ban megindult a magyar idegenforgalom egyenletes fejlődése, és országosan kialakultak a keretei.

1927-ben egyesült Budapesten az „Idegenforgalmi és Utazási Vállalat” a „Beszerzési és Szállítási Vállalat”-tal. Mint a MÁV érdekkörébe tartozó hivatalos utazási vállalat működött ezentúl. Nevének rövidítése a közismert IBUSZ.

1928-ban a Kereskedelemügyi Minisztérium keretében megalakult az Országos Idegenforgalmi Tanács. És ebben az évben ülésezett a fővárosban a Hivatalos Idegenforgalmi Szervezetek Nemzetközi Szövetségének IV. kongresszusa.

¹⁰⁵Már évekkel előbb megkezdtek az ország idegenforgalmi értékeinek számbavételét, s 1929-ben megalkották az üdülőhelyekről szóló törvényt. Sajnos, azt a lehetőséget, hogy Sopront is védjék ezek a paragrafusok, a város valamilyen okból elszalasztotta. Pedig sok kedvezményhez juthatott volna általa. Ez az esztendő a Balatoni intézőbizottság megalakulásának éve is. De hát mi történt ezalatt Sopronban?

A Soproni Idegenforgalmi Részvénytársaság üzleti tevékenysége csaknem teljesen megbénult. Ezért-e vagy másért, 1923-ban újabb kísérletbe kezd. Egyesül a Lóver uszoda rt.-vel. A váratlan lépés mögött nem lehet egyszerűen azt a szándékot keresni, hogy betársulva egy jól menő üzletbe, anyagilag rendbeszedik magukat.

Az uszoda ugyanis kicsi, rossz, idejétmúlt. Feltétlenül modernizálni kell. (Ezt már 1918-ban emlegetik.) Heimler talán arra gondolt, hogy a lövérekben érdekelt pénzintézeteket és tőkésekét így végre az idegenforgalom szolgálatába tudja állítani, s majd egyszer az északi területek fejlesztésére is rá tudja venni őket. Lehet, hogy ezt gondolta, de nem ő határozott. Az elnök Seidl Samu volt, a Soproni Hitelbank rt.-nak az elnöke, azonkívül a Pannónia rt.-é és a Városfejlesztési rt.-é is. A részvénytöbbség pedig – tudjuk – a városé.

A polgármester véleményét már ismerjük. Ezt támasztja alá, hogy – már amennyire az infláció engedi – törődik a lövérekkel. Ha lassan és nehezen is, de épül a körút.

Ugyancsak a részvénytársaságban foglal helyet a Dunántúli Turista Egyesület elnöke, Hatvan Ferenc tanár (ekkor már nyugállományban. Egyébként a Sopronvárosi Forgalmi Bank rt. elnöke is.) Segítőtársával, Pinezich Istvánnal együtt szintén a lövérek fejlesztésén munkálkodik.

Pinezich 1926-ban beterjeszti villaépítési javaslatát (városfejlesztési indítványnak nevezi). Indokolásában elmondja, hogy pang az ipar és a kereskedelem, nagy a munkanélküliség, egy szálló építése viszont sokba kerülne. Mégis valahogy módot kell adni az idegennek, hogy Sopronban nyaralhasson. Ingyen telkeket kell felajánlani és kezességet vállalni az építkezéshez szükséges kölcsönért. Az így épülő villák 1–2 szobája esetleg még télen is az idegenek rendelkezésére állana. Rövid időn belül 60–80 villa is épülhetne. Persze ehhez szükséges az utak rendbehozatala, a víz- és villanyvezeték elkészítése (és a csatornázás, amit kifejejtett), valamint az autóbuszjáratok megszervezése. A részletkérdéseket egy 4–5 tagból álló idegenforgalmi bizottságra bízná.¹¹⁽¹¹⁾

A városi közgyűlés szeptember 29-én elfogadja az indítványt és elhatározza, hogy „Sopron városának nyaralóhellyé és üdülővárossá való kifejlesztését célzó tervezetet és tervszerű beruházási programot dolgoztat ki.” A javasolt bizottság pedig a mérnöki és az erdőmesteri hivatal bevonásával azonnal megkezdi munkáját.¹²⁽¹²⁾

Az ingyen telkeket a lövérekben és a szomszédos erdőrészekben az erre alkalmas helyeken jelölik majd ki. És ki fogják építeni a Lövér körutat teljes hosszúságban, és lesz víz meg villany is. A lelkesedéssel fogadott indítvány Zügn ellenállásába ütközik. December 28-án érdeklődik Pinezich, hogy történt-e 106már valami. Thurner azt válaszolja, hogy az indítványt az erdőmesternek adta ki, minthogy az építőtellek az általa kezelt erdőterületen vannak. „Terjedelmes észrevételeit” a mérnöki hivatal nézi még át. Két-három hét, míg elintézik.

1927. május 31-én határoznak. A polgármester indítványára még napirend előtt megtárgyalják, nem lehetne-e a lövérfejlesztés költségeit a kapott, ún. Speyer-féle külföldi kölcsönből fedezni. Némi vita után, amelyben a legoptimistább is már csak 20 villában reménykedik, a leginkább szűkmarkú törvényhatósági bizottsági tag, dr. Laehne Vilmos ügyvéd javaslata nyeri el a többséget: az egész ügyet leveszik a napirendről, „mert a tanács nem gondoskodott megfelelő fedezetről.” Ugyanígy jár a Lövér körút útburkolatának építésére tett javaslat is.

Közben az Idegenforgalmi rt. helyi autóbuszjáratok indítása ügyében tárgyal egy osztrák céggel, de politikai okok miatt a minisztérium nem ad rá engedélyt. Ezt a posta kapja meg, s 1928. április 1-én el is indítja városi és megyei járatait. Egy orvos azt javasolja a közgyűlésben, hogy a Tómalomra és a Lövér uszodába is legyen járat. (Higiéniai okokból!) A Tómalomra indítanak is, de csak a fegyházig, hiszen a mai bekötő út akkor még nem épült meg. Ennek az útnak az ügyében a polgármester már tárgyal a tulajdonossal, s „igyekezett őt meggyőzni arról, hogy addig, ameddig a Tómalom magántulajdon, az út

megépítése is elsősorban magánérdek.” Jobb, ha a tulajdonos jön majd a kérelemmel, „hisz elsősorban az ő érdekét szolgálja, s csak másodsorban a közönségét.” (Közgy. jkv. 1928. júl. 26.)

Az út – kb. kétharmad részben városi pénzen – 1929 tavaszán készül el.¹³⁽¹³⁾

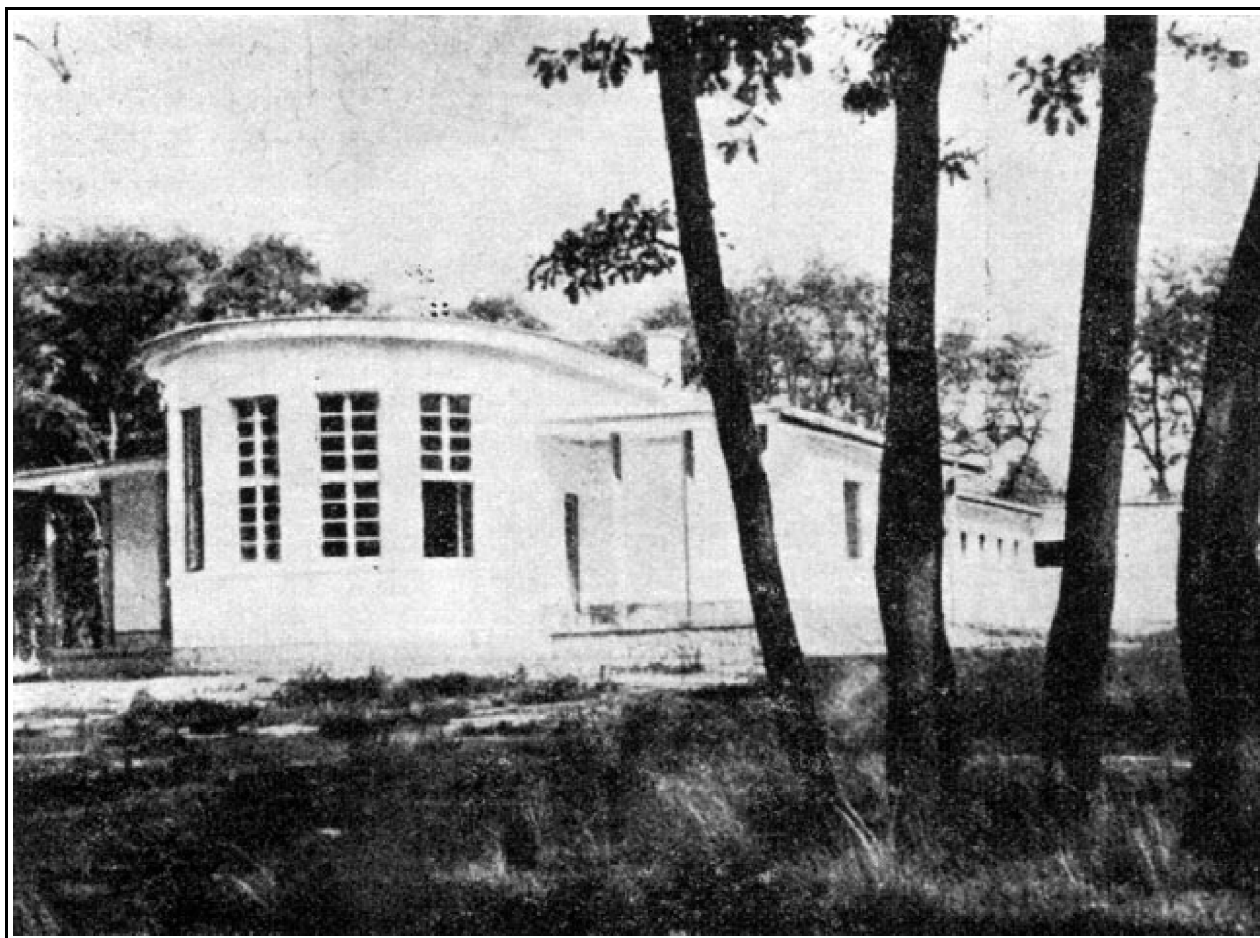
A Lövér uszodába 1928-ban még nem indíthatnak autóbuszjáratokat, mert az út odáig „esős időben nem alkalmas autóbuzsközlekedésre.” A posta a Lövér körút kiépítését feltételül kötötte ki üzemének megindításakor, bár jegyzőkönyvbe nem vette. „Ezért rövidesen foglalkoznunk kell vele” – mondja a polgármester. Foglalkoznak is – a következő év második felében.

Az Idegenforgalmi rt. még 1926-ban támogatást kér a várostól, mert – jövedelmei nem lévén –, nem tudja közérdekű tevékenységét folytatni. Pinezich nem hiszi, hogy ezzel a segéllyel az idegenforgalmat lényegesebben lehetne emelni. Természetes, hogy saját városfejlesztési tervének keresztülvitelében látja a megoldást.

Dr. Meiszner Ernő törvényhatósági bizottsági tag (egyébként ő is ügyvéd) nem fogadja el a tanács javaslatát a támogatás megszavazására, mivel nem tartja rokonszenvesnek az Idegenforgalmi rt. oly irányú működését, hogy amikor a várostól 4 hold ingyen erdőbirtokot kap, ezt a Nagytómalommal együtt „elidegenítette.” Ezért helyesebbnek tartaná, ha az idegenforgalom lebonyolítását a tanács a hatósági munkaközvetítőre bízna. Ezt a furcsa elképzelést szerencsére elvetik, s megszavazzák a segélyt. Ezentúl elengedik az iroda helyiségei után fizetendő bért, sőt még havi 2 millió K-t is fizetnek Heimler kezében, az idegenforgalom emelésére. (Kgy. jkv. 1926. márc. 31.) Igaz, abban a reményben, hogy esetleg még az év folyamán visszakapják a pénzt. December 28-án azonban – ha csak két hónapra is – újra megszavazzák. Ettől kezdve a támogatás állandó lesz. Előbb 160 P havonként, majd – 1929-től – évi 1920 P.

¹⁰⁷Néha-néha más dolgok is szóba kerülnek a városi közgyűléseken. Pinezich szeretné, ha megjavítanák a vasúti összeköttetést a vidékkel. Tudatában van annak, hogy Sopronból nem lehet *egyszerre* világhírű nyaralóvárost csinálni, de azért tenni kell valamit. Helyesel a polgármester is. A vízumkényszer eltörlése érdekében többször is felírnak az illetékes miniszterekhez. Általában még választ sem kapnak. Éppen így sikertelen a bécs–budapesti műút építésekor előadott kérésük, hogy az a városon át vezessen. Pedig ezt a főispánnal az élén a megye is támogatja. A miniszter azonban (különben a város képviselője) éppen beteg...

A Magyar Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetségének megkeresésére elhatározták, hogy belépnek ebbe a szervezetbe.¹⁴⁽¹⁴⁾

Az 1945-ben elpusztult Vöröskereszt üdülő (Adorján Attila repr.)

Ugyanekkor – 1925-ben –, az Iparkamara nagy kiállítást rendez az Erzsébet-kertben. A kertet a város szívesen engedi át, sőt még állandó kerítéssel is ellátja.

Kölcsönt adnak a Sopronmegyei Kör Sopronról kiadandó albumára (1925. június 25.). Cikkeket, ismertetéseket helyeznek el különféle hazai és külföldi sajtótermékekben, s erre a tevékenységre (amelyet Heimler mint városi főjegyző, hivatalában végez), évről évre inkább több, mint kevesebb összeget szavaznak meg.[15\(15\)](#)

108Sopron ismertetésének feladatát nem a hivatalos város kezdte el, hanem még a háború végén Mihályi Ernő, a lelkes, fiatal bencés tanár. A turisták rendezésében tartott előadást arról, hogyan ismerte fel és szerette meg Sopron belvárosának művészi értékeit. Ezeket az előző évek folyamán több értékes könyvben tárta az ország művelt közönsége elé.

Csatkai Endrének a húszas években egyre másra megjelenő cikkei a soproni polgárt figyelmeztették városának gazdag múltjára, idegenvezetői tevékenységével pedig számos barátot szerzett Sopronnak itthon és Ausztriában egyaránt.

Rajtuk kívül főként Heimler és Thirring Gusztáv irodalmi működése: kalauzai és egyéb ismertetői hívták fel

a figyelmet a városra.¹⁶⁽¹⁶⁾

Ennek az ismeretterjesztő tevékenységnek koronája volt a Művészet c. folyóirat 1928. évi soproni száma, valamint az 1927. december 18-án a Tudományos Akadémia tanácsstermében a Sopronmegyei Kör rendezésében megtartott ünnepi megemlékezés a város alapításának 650. évfordulójáról. (Amit megfelelő adottságok esetén jobban is ki lehetett volna használni, mert akkor volt Bécsben Schubert-év, rengeteg amerikai turistával.) Sopronról ez alkalommal hangzott el először rádióelőadás. Thurner tartotta.

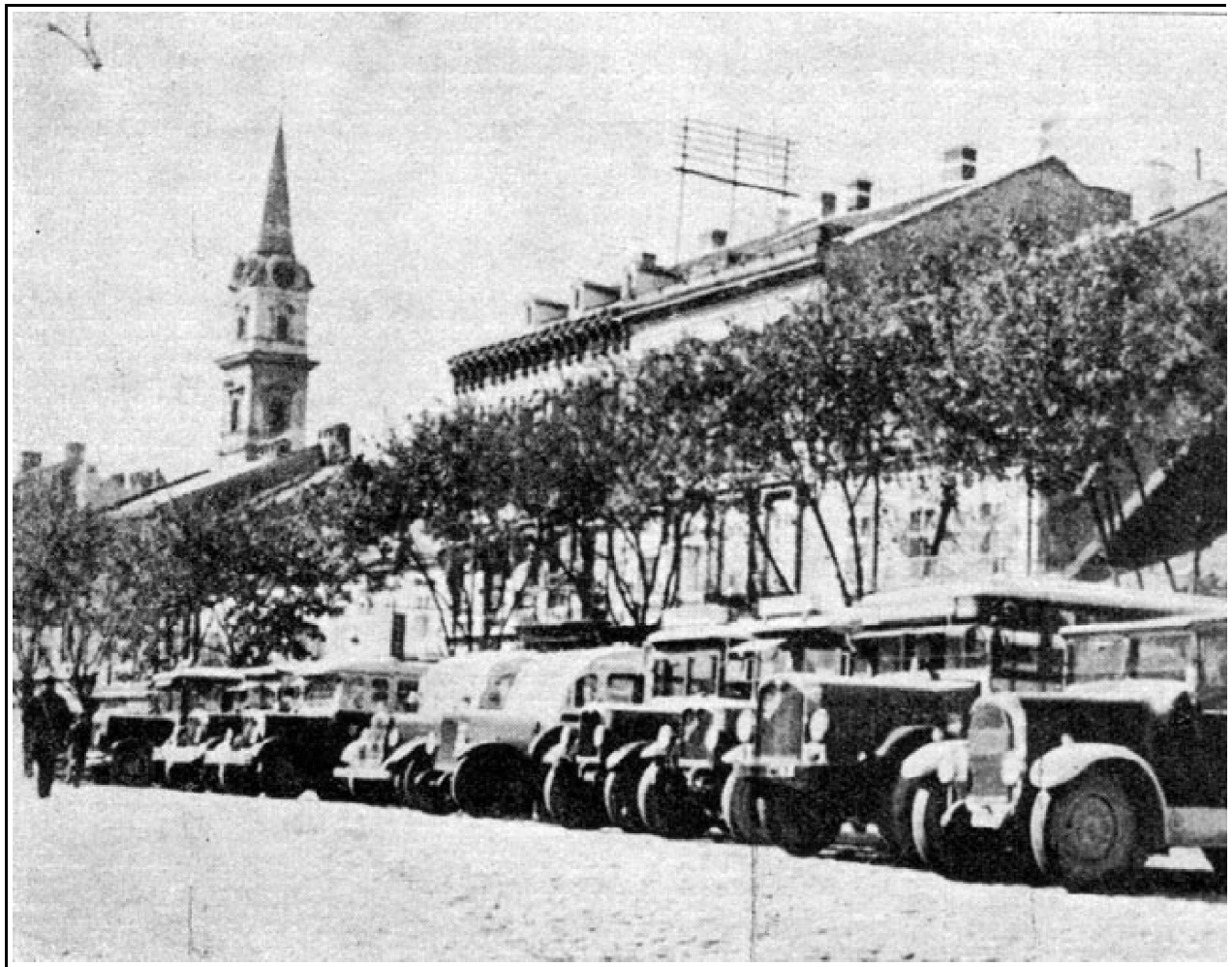
A legszélesebb tömegekhez azonban az 1928. október 14-i díszközgyűlésen a Hűség-kapu leleplezése, ill. még 1922-ben a Civitas fidelissima elnevezés törvénybeiktatása szólt. Ez különösen a tanulmányi kirándulások diákjaira vonatkozik.

Hogy ebben a munkában az Idegenforgalmi Rt.-nak mekkora és milyen szerepe volt, arra érdekesen világít rá dr. Varga Ferenc interpellációja 1929-ben. Április 30-án megkérdi a polgármestertől, hajlandó-e az idegenforgalmi bizottságot azonnal összehívni, és a legszükségesebb teendőkre utasítani, „hogy az Idegenforgalmi Részvénytársaságban a munka megkezdődhessék...” A Pinezich-féle fejlesztési terv elfogadásakor létrehozott bizottság ilyen részvénytársaság-irányító szerepéről sem előbb, sem később nem esik szó. Igaz, ez az év rendkívülinek számít. Ekkor látogat Sopronba az Országos Idegenforgalmi Tanács.

Tagjai – a magyar idegenforgalom legfőbb irányítói – június 8-án ültek össze a városháza nagy tanácsstermében. Az első vidéki értekezlet, és az is mindjárt a Hűség Városában. Azt gondolná az ember, hogy a soproniak lelkesednek. Az előbb említett Varga Ferenc meg is teszi, s felszólítja a polgármestert, hogy mielőbb nyújtsa be a Pannónia modernizálásának terveit a város közgyűlése elé, majd rajta lesznek, hogy elfogadja azt, de Thurner felszólalásában messze elkerüli a választ. Véleménye már a tanács megalakulásakor az, hogy „vérmes reményeink ne legyenek... Idegenforgalmunk fokozásához kellő anyagi támogatásra van szükségünk.” (Kgy. jkv. 1929. márc. 27.) És éppen ez az, amit az Országos Idegenforgalmi Tanács sem tudott biztosítani a városnak.

A mindössze másfél óráig tartó megbeszélésen igen hamar kiderült, hogy a fejlesztés legfőbb akadálya a szálláshiány. Ezt nem volt nehéz megállapítani, ¹⁰⁹hiszen mind a húsz budapesti küldött intézmények, rendházak vendégszobáiban kapott helyet.

Az állami támogatást váró soproniakra alighanem hideg zuhanyként hatott az ugyancsak jelenlévő kereskedelmi miniszter beszéde. Sopron ne számítson segítségre abban, hogy a gazdag külföldieket idecsalogassák. Ne is álmodjanak luxusszállóról az állam pénzén akkoriban épülő Lillafüreddel szemben. „A magyar középosztálynak kell Sopronban nyaralótelepet létesíteni, akik ki akarnak menni üdülni abból a milióból, amelyben vannak, s nem mehetnek el külföldre. Kedvezőbb pont arra, hogy visszatartsuk a külföldre járó nyaralókat mint Sopron, nem igen kínálkozik.” (Svm. 1929. jún. 9.) Sem osztrákok, sem *világfürdő*, sem – pénz.

Kirándulók autói a Várkerületen az 1930-as években

Csak egy furcsa javaslat: bízson meg a város valakit egy érdekeltség megszervezésével, amely a város, az érdekelt vasutak és a még közömbös helybeli tőkésék pénzéből szállodát építene. Mintha lenne már egy ilyen érdekeltség, az Idegenforgalmi rt. Csakhát beszélni kellene róla. Heimler bizonyára említette volna, de nem szólalt fel. Lehet hogy nem is volt jelen a tanácskozáson.

Valaki szóba hozta, hogy jó lenne megnyitni az eszterházi (ma fertődi) kastélyt az idegenek előtt, mások felajánlottak a Mátyás-ház (Storno-ház) restaurálására 3000 P-t, aztán beültek a várakozó autókba, és kihajtottak az Erzsébet-kert kioszkjába – ebédelni.

Mérföldkő volt ez az értekezlet? Nem, de sok minden kiderült. Közel tíz év telt el az Idegenforgalmi rt. alapítása óta, s most az idegenforgalom országos [110](#) fellendülése küszöbén, Sopron több vonatkozásban szinte helyrehozhatatlanul lemaradt, több vonatkozásban pedig még távolról sem készült fel az idegenek nagyobb csoportjainak a fogadására.

A Pannóniával már megint baj volt. 1920-ban még örömmel jelenti egy bizottság, hogy minden rendben, csak a központi fűtés hiányzik, de már 1931-ben meg kell állapítania róla egy orvos törvényhatósági

bizottsági tagnak, hogy állapota antihigiénikus, szégyene a városnak. „Szegény lehet valaki, de azért nem kell rongyosnak lenni.”¹⁷⁽¹⁷⁾ A modernizálás – mint azt már az Országos Idegenforgalmi Tanács soproni ülésén is kifejtettek – 175000 P-be kerülne, de a rt-nak nem éri meg, mert hiszen szerinte elég szoba van most is, és aki Sopronba jön, kénytelen-kelletlen csak oda szállhat, más hely nincs. Ha Sopron meg is hozná a kért áldozatokat – írják a szálló vezetői egy 1930. május 16-án kelt beadványukban –, még akkor is sokkal kisebb terhet vállalna, mint más városok. Eger, Szolnok, Szombathely vagy Miskolc igen nagy tőkét fektetett be, és később is sokat áldozott arra, hogy modern szállodája legyen.¹⁸⁽¹⁸⁾

Javaslatuk nem találnak meghallgatásra. Új szállodára van szükség, mégpedig közel az erdőhöz.¹⁹⁽¹⁹⁾

Addig is, amíg ez a kérdés eldől, a Dunántúli Turista Egyesület Hatvan Ferenc vezetésével megépíteti a turistaház első épületét az 1924-ben létesített szánkópálya melegedőjéből, s 1927. június 12-én fel is avatja. 1932. júniusában készül el az inkább vendéglőnek használt első épület mellé a külsőre hasonló másik, 9 szobával és két hálóteremmel. 1935-ben pedig a vendéglőhöz csatlakozó emeletes szárny (a mai Fenyves-szálló személyzeti része) 10 szobával.

A Hatvan-házat a megnyitása után rövidesen vendéglősnek adták bérbe. Forgalmáról nincsenek adataink, csak a folytonos bővítésekből, átalakításokból, valamint a prospektusokból gondolhatjuk, hogy a bérlő (végig ugyanaz a személy) és vele az egyesület is megtalálta a számítását.

Ez annál is inkább valószínű, mert ezen kívül nem volt sok férőhely a városban vagy a környékén, ami idegenek elhelyezésére szoba jöhetett. A nagy költséggel felépített és gyönyörűen berendezett Hubertus – vendégek elszállásolására alkalmatlan volt. A városban a Pannónián kívül (123 ágy) csak a Fehér Rózsa (20 szobával), a Nádor (Palatinus) és a még kisebb Déli vasúti szálloda működött. A diákszálló pedig csupán egy tanterem volt az egyik iskolában. Ezekon kívül akadt még néhány kisebb magánpenzió és kiadó szoba. Évről évre több idegent kell visszautasítani. 1929-ben 4–500 családot.

„Régebben a békevilágban – elmélkedik Pinezich 1933-ban (Kgy. jkv. 125. sz.: okt. 11.) –, aki takarékosan élt ... az polgári vagyont szerezhetett, s nem volt szükség arra, hogy a vásárokon keletkezett idegenforgalom emelésére gondoljunk.²⁰⁽²⁰⁾ Kezdetben csak nagyon kevesen voltunk, akik belátták, hogy a város ¹¹¹jövő fejlődése és megélhetésének bázisa a löverekben van (!) s hogy nem kell e téren kockáztatni sem visszariadni. Az idők ezen kisebbségi véleményt igazolták. A soproni nyaralás szépen fejlődött...” Férőhely kell. „...a szállóépítés nem városi feladat, tudjuk mi ezt nagyon jól és mégis meg kell építenünk, mert a szükség visz rá.” Szerinte azért nem jelentkezik a magántőke, mert kevés hasznot remél. Pedig nem is olyan rossz üzlet. „Nem sok idő fog elmúlni, 5–10 000 ember fog évente Sopronban megfordulni.” Azért régi kedvenc tervét sem ejti el egészen: felhívja a villatulajdonosok figyelmét az Ausztriában jól bevált példára: alakítsák át villáikat penziószerűen.

Egy miniszteri leirat eltanácsolta a várost a szállóépítéstől. Az önértetes város válasza: „A törvényhatósági bizottság elhatározása csak folytatása annak a nagy várospolitikai és városfejlesztési conceptionnak, amelynek már kiépített pillérei a Löver körútnak a megépítése, az autóbusszközlekedésnek a löverekben való bevezetése, a turista szálló megépítése (a Hatvan-házról van szó), és a löver uszodának modern strandfürdővé alakítása”. (Ez 1933-ban történt meg.) Tekintettel a feladat sürgősségére, kimondják az azonnali végrehajtást. Ezt a munkanélküliek foglalkoztatása is indokolja azonkívül, hogy a késlekedéssel elveszíthetik az új építkezésekre járó 30 évi adómentességet. A miniszter ugyan megsemmisíti ezt a határozatot, a polgármester viszont – ha néhány napos késedelemmel is – megszerzi az építkezésre a végleges jóváhagyást.²¹⁽²¹⁾ A Löver-szálló 40 szobás első részének építése 1933. október 19-én kezdődött

meg, és folyt egész télen át. 1934. július 1-én meg is nyílt az idegenek előtt. A Tér és Forma c. országos építészeti folyóirat 1934. évi 11. száma foglalkozik vele, s megállapítja a sok dicséret mellett: „a város vezetősége és a tervezők (a városi mérnöki hivatalból Hantó, Bergmann és Greilinger) óvatos, de talán túlzott takarékossgal jártak el, amelyet rövidesen jóvá kell majd tenni.”

A szálloda második részét 1936. június 1-én adták át a vendégeknek. (Ezzel együtt 99 szobával növekedett a soproni férőhelyek száma.)

Ekkorra már világszerte megindult a soha nem látott méretű idegenforgalom.

1931-ben indul a Bécs–Sopron közti autóbuszjárat (már 1928-ban tervezték). Évről évre több osztrák fedezi fel magának Sopront.

A belföldiek forgalmának a filléres vonatok beállítása adott nagyobb lökést. Az országos kezdeményezés, mely a fővárosból kiindulva egynapos kirándulásra vitte a kevésbé tehetőseket a nagyobb városokba, a forgalomnak igen jelentős tényezője. Az első filléres 1932 áprilisában érkezik a GySEV állomásra. Hivatalosan fogadják a kerek 1600 vendéget, majd városnézés, térzene, toronyzene következik. Kevés az autóbusz (a taxi pedig drága), többen órákig várnak az Idegenforgalmi Iroda előtt, hogy kijuthassanak a hamar népszerűvé vált rákosi kőfejtőhöz. Az ellátás nem sikerül valami nagyon jól, egyesek túlságosan sokat akarnak keresni, a kereskedők viszont panaszkodnak, mert üzleteiket nem nyithatták ki a vasárnapi munkaszünet miatt, sátraikban pedig csak gyenge forgalmuk volt. Ehhez az is hozzájárult, hogy főként rokonok érkeztek Budapestről... Egészen véve mégiscsak jól sikerült ez a kirándulás, ami abból is következik, hogy ezentúl rendszeressé váltak a filléresek.

1121932 májusában autóversenyt rendeztek a brennbergi úton. Tízezer ember volt rá kíváncsi, de különböző szervezési nehézségek miatt ez sem váltotta be teljesen a hozzá fűzött reményeket. Persze az sem lehetetlen, hogy a remények voltak túlzottak.

A városban megfordult idegenek száma 1932-től 1935-ig nyolcvankétezerrel 115 389-ig emelkedik (a vendégnapok száma 1935-ben: 165 939) majd egykét gyermekparalízises eset miatt valamennyire csökken, de még 1937-ben is kereken százkilencezer. Közülük – nagyjából állandó szám – hatvanezer a belföldi, a külföldiek (98%-uk osztrák) egyre többen és többen jönnek. Autóbuszaik elsősorban a hétvégeken láthatók a város utcáin vagy a Hatvan-ház előtt. Itt olcsón ehetnek-ihatnak, és ráadásul még hallgathatják a cigányzenét is.

A gazdag nyugatiak eleinte csak átutazó autós turisták, akiket az újságírók olyan lelkesedéssel ünnepelnek, mint manapság a gyerekek. Végig kevesen vannak, csak a Lövér-szálló megnyitása után érik el az ezret – évente. Az állandóbb jellegű nyaralók javarésze inkább magyar. Főleg nyugdíjas bírák vagy katonatisztek. Az ún. középosztály, akik esős időben is hajlandók még egy-két napig elüldögni a szobájukban, mielőtt haragosan hazautaznának.

A Lövér-szálló két része évi kétezer vendéget vonz, a többi erdei panzió és szálló forgalma 5–600 közt mozog, míg a lövérek magánházaiban, nyaralóiban nyolcszázán, ezren szoktak megszállni. 1935-ben a 16 378 szállodai vendég összesen 32 529 napot töltött itt, az 5 656 nyaraló 120 092 napot, a többi 93 355 vikendezők, filléresvonatok utasai stb.) pedig kiránduló. Újabbban – írja Thirring Gusztáv 1937-ben: A soproni idegenforgalmi statisztika és a város idegenforgalma c. tanulmányában²²⁽²²⁾ – város körül fekvő hét faluban is mind több idegen húzódik meg, különösen a szegényebb sorsú osztrák vendégek közül. Többségük ezeket a falvakat keresi föl, elsősorban a Sopronhoz közel fekvő és ennek összes előnyeit élvező

Sopronbánfalvát (1936-ban közel 500 nyaralóvendége van.)

Ezek a több napot vagy hetet is itt töltő üdülők jelentenék az igazán hasznos idegenforgalmat, de számuk alig 5%-a a forgalomnak.

Ez a lényegében előre nem látott nagy idegenjárás erősen próbára teszi az Idegenforgalmi Irodát. A filléres vonatok tízegynéhány órát Sopronban nézelődő vendégeit és a különböző kiránduló csoportokat fogadni és kalauzolni kell. Prospektusok, térképek, eligazítás nélkül semmire se mennének. Hogy ezt valahogy megoldhassák, idegenvezetői tanfolyamot szerveztek 1933-ban.²³⁽²³⁾ 52 résztvevő – köztük 15 érettségizett állástalan – hallgatta az egy hétre elosztott előadásokat, közülük 25 vizsgázott jól egy bizottság előtt. A látnivalók bemutatásával, az elmélettel Csatkai Endre foglalkozott, míg a gyakorlati rész az Idegenforgalmi Iroda igazgatójának, Pötschacher Rudolfnak jutott.

Alighanem ezek voltak vidéken az első idegenvezetők. Sajnos a folytatás elmaradt. Sőt ezeket sem alkalmazták nagyon. Inkább az élelmesebb városi ¹¹³tisztviselők szereztek meg maguknak a kellemes és jól fizető autóbuzskísérői, városismertetői beosztásokat.

Hivatalból egy ember irányította az idegenek forgalmát a városban: a részvénytársaság alkalmazottja, az iroda igazgatója, főkönyvelője és mintaszerű statisztikusa egy személyben, a már említett Pötschacher Rudolf. Heimler Károly a propaganda ügyeket intézte a városházáról. S voltak – mint láttuk – néhányan, akik javaslatokat tettek vagy itt-ott részfeladatokat oldottak meg. De mintha megelégedtek volna azzal, ami a nemzetközi és országos viszonyok alakulása következtében ilyen szépen kifejlődött, s nem igyekeztek újabb beruházásokkal ezt a konjunktúrát maradandóbbá lenni.

Senki sem gondolt arra, hogy az idegenek áramlása máról holnapra megszűnhet, hogy vetélytársak támadhatnak, s hogy Sopron forgalma nagyon is sebezhető alapokon nyugszik. Arra is kevesen gondoltak, hogy 1937 egész Európában az utolsó olyan év, mikor nyugodtan pihenhetnek és nyugodtan utazhatnak az emberek.

A Széchenyi tér. (1950-es felvétel)

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Házi Jenő: A képes Krónika festője

114 Házi Jenő: A képes Krónika festője

1326. február 9-én a győri székeskáptalan két tagját, Péter pápai főesperest és Saul kanonokot küldte ki a visegrádi királyi udvarba ügyeik elintézésére. Ez időben Miklós győri püspök és Mihály örkanonok szintén ott tartózkodtak, kik előtt megjelent Hertul mester királyi festő és elmondotta, hogy a király érdemei elismeréseképpen Fertőmeggyes falut neki adományozta, de mivel megtudta, hogy Meggyesi Miklós fia Miklós soproni polgárnak e faluban öröklött birtokrésze van, ő ezt a birtokrészt a hozzátartozó hegyvámossal együtt saját jószántából neki visszaadja, melynek bizonyságául a győri káptalan e bevallásáról állítson ki oklevelet. A győri káptalan ezt az oklevelet március 19-én valóban ki is állította.¹⁽²⁴⁾

Hertul mester királyi festő ekkor lép a magyar művészettörténet színpadára, de hogy mik lehettek azok a bokros érdemek, amelyekre való tekintettel a király ezzel az egyik legértékesebb Fertő-menti faluval ajándékozta meg, az oklevél nem említi. Mi csak gondoljuk, illetve sejtjük, hogy azok nem lehettek mások, mint Károly Róbert király által a visegrádi várhegy aljában felépített királyi palota termeinek falképekkel (freskókkal) való díszítése, amelyek annyira megnyerték a király tetszését, hogy örömeiben erre a magyar

történelemben egyedülálló, páratlanul bőkezű adományra határozta el magát.

Fertőmeggyes falunak értékét nem annyira 3780 kat. hold nagyságú területén található termékeny szántók, dús rétek, gyönyörű erdőség és a Fertő tónak abban az időben halban gazdag vize határozta meg, hanem tüzes bortermő szőlői, amelyek után a jobbágyoknak hegyvámot kellett fizetni. Erről a hegyvámról 1385-ből tudjuk, hogy évi 18 magyar dénárfontot tett ki, míg a faluban lévő 32 fél jobbágytelek földbér címén évi 16 magyar dénárfontot fizetett.²⁽²⁵⁾ Mivel a szőlők 1325-ben – amely évben véleményünk szerint a királyi adománylevél kelt – már biztosan ki voltak ültetve, a hegyvám az adomány idejében is azonos volt, legfeljebb a jobbágytelkek száma lehetett kevesebb.

Azonban a jobbágyoknak a pénzbeli fizetésen kívül természetbeli juttatásokat is kellett a földesúrnak nyújtani rendszeresen minden év Szent György és Szent Mihály napján. Mennyi lehetett ez Fertőmeggyes esetében, sajnos, nem tudjuk, de annyi mindenesetre volt, hogy a földesúr konyhaszükségletét az év folyamán hosszú időre fedezni tudta.

Mindezeket az anyagi vonatkozású kérdéseket azért igyekeztünk részletezni, hogy némi képet nyerjünk a királyi adomány nagyságáról, amelynek birtokában a pénz vásárló erejét és az élelmiszerek akkori árát tekintve egy köznemesi család gondtalan, sőt azt mondhatnám, csaknem fényes megélhetése biztosítva volt.

Kétségtelen, hogy Hertul mesternek is ezzel szemben megfelelő értékű szolgálatot kellett nyújtani és ezért gondoljuk, hogy a visegrádi újonnan épített ¹¹⁵királyi palotának falképekkel való díszítése lehetett az az érdem, amelyet a király ilyen jutalomban részesített.

De ennek a királyi birtokadománynak más szempontból is igen nagy a jelentősége, mert ahogyan egy zászlósúr esetében az ilyen birtokadomány a király iránti mindenkori hűségét a maga és utódai részéről biztosítani szokta, egy királyi festőnél, ki nem karddal, hanem ecsetjével szolgálta a királyt, ez azt jelentette, hogy a király – mai kifejezéssel élve – *fix* fizetéssel szolgálatába fogadta őt is és utódait is. Olyan megoldást jelentett ez Károly Róbert király részéről, amely teljesen méltó volt közismerten gyakorlatias gondolkozásmódjához és intézkedéseihez.

Az elmondottak szerint egy birtokadomány nemcsak a múltban szerzett érdemek megjutalmazása volt csupán, hanem elkötelezettséget jelentett a jövőre nézve is, így Hertul mester királyi festő részére azzal a feladattal járt, hogy továbbra is a királyi udvar szolgálatában maradjon, annak festegessen, ahol lakást, élelmet, talán ruhát is kapott, de fizetéséül már a birtokának jövedelme szolgált. És mindez vonatkozott az utódaira is!

Öt évvel azután, hogy Hertul mester királyi festő vallomását megtette a győri káptalan kiküldöttjei előtt, 1331-ben Drugeth János nádorispán Sopron vármegye részére nádori közgyűlést tartott Hegykő mellett. Ezen a közgyűlésen panaszosként megjelent Meggyesi Miklós fia Miklós is, és bevádolta Hertul mester királyi festőt, hogy ígéretét nem tartotta meg és nem adta neki vissza minden öröklött birtokát. E panaszra megidéztek Hertul mestert, aki azonban nem jelent meg, mire a nádor távollétében mondott ítéletet, visszahelyezvén Meggyesi Miklós fia Miklóst Fertőmeggyesen 4 jobbágytelek, azutáni 4 szőlő után járó hegyvám és végül 20 hold szántó birtokába, mert igazát a megye nemessége egyöntetűen hangos szóval bizonyította, a győri káptalan említett oklevele pedig szintén tanúsította. Ezt az ítéletet pár nappal később oklevélbe foglalták,³⁽²⁶⁾ melyet azután a győri káptalan néhány hónappal később ünnepélyes formában átírt.⁴⁽²⁷⁾

1348-ban Budán tartózkodik Nagy Lajos király, ahol megjelenik előtte Miklós, Hertul mester királyi festő

fia és bejelenti előtte, hogy nehéz anyagi helyzetükre való tekintettel beleegyezését adja ahhoz, hogy atyja a fertőmeggyesi hegyvámából 4 dénárfont értékű hegyvámot bárkinek elzálogosíthasson.⁵⁽²⁸⁾

Mit bizonyít ez az oklevél? Először azt, hogy Miklós ekkor már nagykorú volt, mert máskülönben bevallást nem tehetett volna, más szóval legalább 16 éves elmúlt, de másodsor azt is kiolvassuk belőle, hogy atyja, Hertul már öreg s mint ilyen közel áll a halálhoz és az vagy azok, akitől vagy akiktől kölcsönt kíván felvenni, lettek legyen zsidók vagy keresztények, ezt a kölcsönt csak olyan feltétellel akarták megadni, ha azért az örökös fia szintén szavatosságot vállal.

Legközelebbi adat e családra vonatkozólag 1352-ből való. Ez is Nagy Lajos királynak Budán kelt oklevele, amelyben közli Fondormel János szarvkői várnagyával, hogy Fertőmeggyes határában a Fertő taván szedni szokásos vízivámot *Hertul fia Miklós királyi címerfestőjének* adományozta, „ki azt állhatatosan kérte tőlünk és aki már zsenge ifjúságától fogva szolgálatunkban áll. ¹¹⁶Ebben az elfoglaltságában minden alkalommal számunkra igen hasznos és kedves szolgálatával tűnt ki, miért valóban érdemessé tette magát arra, hogy mi is királyi elismerésünket kimutassuk vele szemben.”⁶⁽²⁹⁾

Olyan kijelentés ez a király ajakáról, amelynek jelentőségét és súlyát nem lehet kétségbe vonni!

Ezzel egyenlő értékű és fontosságú Nagy Lajos királynak 1356-ból eredő elhatározása, amikor Fertőmeggyes birtokában Meggyesi Hertul fia Miklós *királyi festőt* ünnepélyes formában megerősíti. Ennek a függő kettős pecsétes királyi oklevélnek kiadásához az a körülmény adott alkalmat, hogy Miklós királyi festő ezt a birtokát saját szorgalmával, költségén és fáradságával minden zálogjog alól kiváltotta, amivel azt az elhunyt atyja élete végén megterhelte. A kor szokása szerint Miklós királyi festő jogainak biztosítására új adományt kért és kapott a királytól, aki „figyelembe vette hűségét, eddigi érdemes szolgálatát, melynek folyamán sokféle nemcsak kedves, de felettébb tetsző festményeket készített és ajánlott fel nekünk, amelyekben királyi felségünk méltán lelte gyönyörűségét és fogja bizonyára örömét lelteni még a jövőben is.” A fertői vízivám jelentőségét és jövedelmezőségét abban a korban mi sem bizonyítja ékeesebben, mint az a királyi intézkedés, hogy most ezt a korábbi adományát nyilvánvalóan a szarvkői várnagya könyörgésére visszavonta és helyébe kárpótlásul a királyi szavatosság vállalását adta, mi azt jelentette, hogyha a jövőben Miklós királyi festőt bárki is birtokjogában háborgatni merné, az nem Miklós festővel, hanem a király személyével találja magát szemben.⁷⁽³⁰⁾

Erre a királyi szavatosság érvényesítésére 1373-ban azután valóban sor is került, amikor Hertul fia Miklós királyi festő már nem élt, és amikor még kiskorú fiától, ugyancsak Miklós nevűtől Pongrác soproni polgár Fertőmeggyest jótalanul elbirtokolta.

Ki volt ez a Pongrác soproni polgár? Más oklevelekből tudjuk, hogy Meggyesi Miklós fia Miklós soproni polgár fia volt, akinek apja tehát 1331-ben perben állt Hertul királyi festővel. Nagy Lajos Visegrádon kelt oklevelével nemcsak visszaadta Fertőmeggyes falut jogos birtokosának, hanem parancsot adott e vidék leghatalmasabb zászlósurának, Fraknói Német Miklós grófnak, hogy Meggyesi Hertul fia Miklós fia Miklóst Fertőmeggyes birtokában mindenkivel szemben védje meg.⁸⁽³¹⁾

Tíz évvel később, 1383-ban ez a Miklós megjelenik a győri káptalan előtt, ahol személyazonosságát Győke, a Szent Adalbert egyház prépostja és Német Miklós kanonok igazolják, és ott bevallja, hogy sükségtől kényszerítve a fertőmeggyesi birtokából 5 jobbágy telket és Auf der Haid, Altenberg, Goldberg, Laimgrub és Wieser nevű szőlődűlőkben évi 15 magyar dénárfontot jövedelmező hegyvámot 8 évre elzálogosít Sopron városának 200 magyar dénárfontért a szavatosság vállalása mellett.⁹⁽³²⁾

117A Képes krónika címlapja

118 Nem egészen három év múlva, 1385-ben arról értesülünk, hogy ez a Miklós már meghalt, sem fiú-, sem leánygyermeket nem hagyott maga után, így birtoka visszaszállt a szent koronára. Sopron városa ezt a kitűnő alkalmat ügyesen kihasználva, sem költséget, sem fáradságot nem sajnálva mindent elkövet, hogy ezt az értékes birtokot a város részére megszerezhesse. Jól tudva azt, hogy az uralkodó Mária királynőhöz édesanyján, Erzsébet királynén át vezet az út, a távoli Pozsega városában Sopron követei az özvegy királyné színe elé járulva elérik, hogy a birtokot elfoglalhatják, Mihály vasvári prépost pedig parancsot kap, hogy utazzék Fertőmeggyes faluba, ahol a szomszédok összehívásával tájékozódjék e birtok nagysága és minemúsége felől és erről tegyen jelentést.¹⁰⁽³³⁾

Erzsébet királyné ez okleveléből szerzünk tudomást arról, hogy ez az elhunyt Miklós is festő volt.¹¹⁽³⁴⁾

Mihály vasvári prépost Erzsébet királyné parancsát teljesítve a helyszínen tájékozódott Fertőmeggyes birtok állapotáról, amelyet fentebb már ismertettem, egyben közölte, hogy a birtok egyik részét Sopron városának 200 magyar dénárfont kölcsöne, másik részét a soproni zsidók 197 font dénárja terheli, mely után el lehet képzelni, hogy mennyi az uzsora.¹²⁽³⁵⁾

E jelentés vétele után néhány hónap múlva Mária királynő Budán kelt elhatározásával Fertőmeggyest Sopron városának adományozta,¹³⁽³⁶⁾ a város pedig sietett Miklós festő özvegyét, Borbálát, Unger Frigyes lányát, ki időközben egy Erasmus nevű és Ruszton lakó férfihoz ment feleségül, hitbér címén 50 márkával kielégíteni,¹⁴⁽³⁷⁾ aki ez összeg ellenében a Fertőmeggyesre vonatkozó és keze között lévő okleveleket átadta

a városnak, ezek tehát így kerültek a város birtokába.

Hertul mester királyi festőről és utódairól ennyit mondanak el az egykorú oklevelek. Ha azt nézzük, hogy az oklevelek 60 évi időközt (1326–1385) ölelnek fel, bizony nem sok ez, de ha arra gondolunk, hogy mit tudunk a többi XIV. században működő festőkről, így pl. János mester királyi festőről, akinek nevét csak a fennmaradt sírköve említi, hogy 1370-ben meghalt, akkor még szerencsének tekinthetjük, hogy ezek az oklevelek az idők folyamán nem kallódtak el, mint annyi sok más.

Összegezve az elmondottakat, az Anjou királyok idejéből egy festő család működése bontakozik ki előttünk, melynek első tagja: Hertul mester talán Nápolyból behívott olasz ember lehetett, de fia Miklós már magyar földön született, talán magyar anyától és zsenge korától kezdve Nagy Lajos király szolgálatában állott, ki felettébb meg volt elégedve festői művészetével az 1352. és 1356. évi oklevelek bizonyosága szerint. Ennek a Miklósnak fia Miklós szintén festő volt, miként ezt Erzsébet királyné róla megállapítja, és utódok nélkül korán meghalva vele ennek a tehetséges művészcsaládnak magva szakadt.

Ezek után fordítsuk figyelmünket a Képes Krónikára, amelynek 1964-ben megjelent hasonmás kiadása lehetővé tette számomra, hogy vizsgálódásomat erre is kiterjesszem.

Egyöntetű az a vélemény, hogy e krónika írójának és festőjének a királyi [119](#)udvarban kellett élnie, és mindketten magyar emberek voltak. Ez nem is lehetett másképpen.

Ha csak egy pillantást vetünk a Képes Krónika hasonmására, azonnal megállapíthatjuk, hogy az már *tisztázat*, amelyet szükségképpen meg kellett előznie a *fogalmazványnak*.

Nagy Lajos királynak új adománylevele Fertőmeggyesre Hertul fia Miklós királyi festő részére *1356. március 12-én* kelt, míg a Képes Krónika szövegének letisztázása *1358. május 15-én* vette kezdetét. E két kelet között 26 hónapnyi időköz van, ami szükséges is volt az akkori kezdetleges munkamódszer mellett a források felkutatására és a fogalmazvány elkészítésére. Mindezt figyelembe véve kézenfekvő feltevésnek látszik, hogy a Képes Krónika megírásának és kifestésének gondolatát Nagy Lajos király személyéhez kapcsoljuk, kiről *Hoffmann Edit* szép tanulmányában [15\(38\)](#) megállapítja, hogy Könyves Kálmán király után szintén könyvszerető és könyvgyűjtő király volt. Mindenesetre tudott a krónika megírásának szándékáról, ezért az 1356. évi új adománylevélnek ezt a kifejezését: „...qui arte pictura varia et diversa eo cara quo placibilia opera nobis paravit et optulit, in quibus regalis nostra excellencia merito potuit et *poterit* delectari...” joggal úgy lehet értelmezni, hogy a király már előre örült annak az élvezetnek, amit a Képes Krónika írója és festője fog neki szerezni.

Bárhogy is álljon a dolog, annyi kétségtelen, hogy a kódex másolása a festés előtt, de a festő irányítása mellett történt, miként ezt *Dercsényi Dezső* nagyon helyesen és találóan megjegyzi, [16\(39\)](#) tehát a Képes Krónika letisztázása és kifestése az író és a festő részéről a legszorosabb együttműködéssel ment végbe.

Mennyi ideig tartott a Képes Krónika letisztázása és annak kifestése, megmondani nem tudjuk. Abból a körülményből azonban, hogy a kódex szövege egy mondat közepével megszűnik és nincs folytatása, bizonyos, hogy csonka munkával állunk szemben, de hogy ez miért következett be, erre nézve a legelfogadhatóbb az a feltevés, hogy az író közben meghalt, tehát kihullott kezéből a toll. Ezt a felfogást bizonyítja az a megállapítás is, hogy a csonka szöveg mellett a festő befejezte a munkáját, mit azáltal jelez, hogy az utolsó miniatúrát a szövegtükör szintje alá helyezi el, amivel kifejezni kívánta, hogy ő a munkájával elkészült.

Nehéz lenne eldönteni, hogy a Képes Krónika esetében az írónak vagy a festőnek munkája volt-e nehezebb, több fáradságot kívánó? Az író, miként fentebb említettem, belehalt munkájába, a festő pedig alaposan belefáradt. Ezt a belefáradást bizonyítja az az „elszegényedési” folyamat, amelyet a kódex festésében annak első harmada után fokozatosan tapasztalhatunk. Csak ezzel a belefáradással magyarázhatjuk meg azt is, hogy a festő az utolsó miniaturájával szabadon megismétli korábbi miniaturáját: Károly Róbert király vereségét a Bazarád elleni hadjáratban.

Ahogy az írónak először a fogalmazványt kellett elkészítenie, hogy ezt követhesse a letisztázás, hasonlóképpen a festőnek, mielőtt miniaturáit befestette a kódexbe, vázlatot kellett készítenie minden festményéről, sőt sokszor nem is egyet, ami hatalmas munkával volt csak lehetséges. Emberileg érthető, hogy végül is kimerült, s ezért a legutolsó képecskéjével már megismétli önmagát.

120De miként vérbeli írónak kell tartanunk a krónikást, ki átmenti számunkra az egyház által semmibe vett mondákat és regényes történeteket, azonképpen a festő sem végzett szolgai munkát, sőt élesebb szemmel figyelte és örökítette meg az eseményeket, mint a krónikás. Elég legyen itt csak Szent László történetét tárgyaló képeire utalnunk, melyek lényegesen többet mondanak el nekünk, mint a szövegíró és ezeket az eltéréseket még folytathatnánk, más szóval a festő sok esetben önállósítja magát az írótól.

Afelett, hogy a Képes Krónikát Kálti Márk írta-e vagy valaki más,¹⁷⁽⁴⁰⁾ lehet vitatkozni, de véleményem szerint az általam közölt hiteles egykorú oklevélszövegek és azok értékelése után többé *Hertul fia Miklóstól* azt a nagy dicsőséget, hogy a Képes Krónikát ő festette ki, elvitatni nem lehet. Beszédesen bizonyítja ezt már a Képes Krónika legdíszesebben kifestett első oldala is, amelyen legfelül baldachinos trónon Nagy Lajos király ül, jobbján páncélos vitézek, balján hosszú ruhás, fegyveres világi személyek, mintegy azt jelképezi e kép, hogy a király hatalma az egyéni rátermettségen kívül háborúban a vitéz hadseregen, békében pedig a királyi főtisztviselők (nádor, országbíró, tárnokmester, erdélyi vajda, horvát bán stb.) bölcsességén nyugszik. A királyi udvar akkori felfogása a királyi hatalomról jut ezzel a képpel kifejezésre. Még jellemzőbb e kép alatt az iniciáléba festett Alexandriai Szent Katalin képe, kihez Nagy Lajos király és neje, Kotromanics Erzsébet térdelve imádkoznak. A királyi házaspárnak e szent szűz iránt mélyen gyökerező, családi hagyományon alapuló megkülönböztetett tiszteletét árulja el ezzel a festményével a festő. Csak olyan festő festhette ezt a képet, aki zsenge ifjúkorától a király legbelsőbb környezetéhez tartozott és mint ilyen, mintegy bizalmasa volt a királyi házaspár mások által nem sejthető gyengéd érzelmeinek.

Ezt a képet egyik kiváló tudósunk, *Jakubovich Emil* tévesen korhatározó jelentőségűnek fogta fel, pedig távolról sem az, és arra a hibás következtetésre jutott, hogy a Képes Krónika letisztázása és kifestése az 1374–1376. évek között történt.¹⁸⁽⁴¹⁾ Ez az alapjában helytelen felfogás azután befolyásolta *Hoffmann Edit*¹⁹⁽⁴²⁾ és legújabban *Balogh Jolán*²⁰⁽⁴³⁾ véleményét, akikkel szemben *Berkovits Ilona* csak félve meri említeni Hertul fia Miklós festő szerzőségét.²¹⁽⁴⁴⁾ Végre *Dercsényi Dezső* a Képes Krónika 1964. évi hasonmás kiadásához írt kitűnő tanulmányában már határozottan kiáll Hertul fia Miklós mellett. Az ő megállapításait e kérdéssel kapcsolatban a magam részéről is mindenben elfogadom, azzal a lényegtelen eltéréssel, hogy míg ő a krónika festésének kezdetét az 1360-as évek elejére teszi, én a magam részéről azon a véleményen vagyok, hogy Meggyesi Miklós azonnal elkezdte a festést, mihelyt az író az első quaternió letisztázásával elkészült.

121Meggyesi Miklós, a Képes Krónika festője, erényeivel és hibáival együtt a XIV. század harmadik negyedében fényes csillag Európa egén művészetével, a világi téma érdekességeinek ábrázolásában pedig az

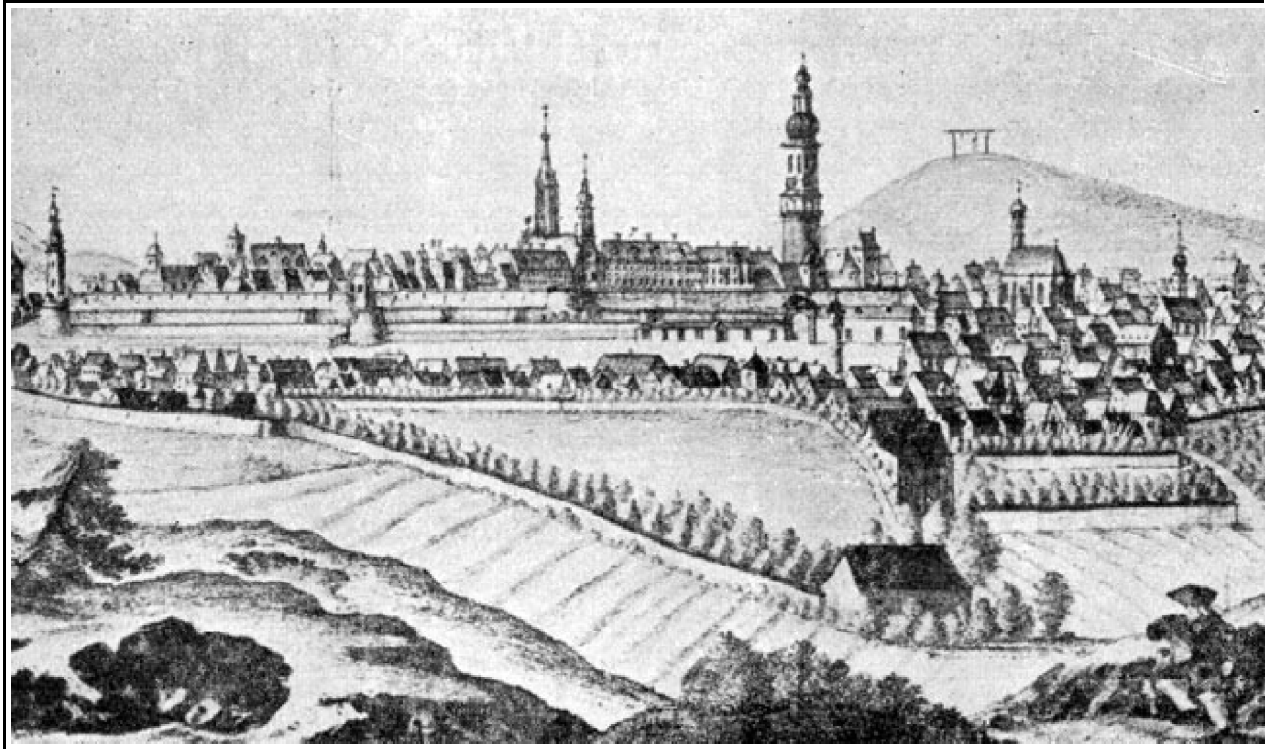
akkori kódexfestészetben jóformán *egyedülálló!*

Ahogy szerencsés véletlennek mondhatjuk a Képes Krónika eddig ismert sorsa után visszatérését a hazai földre, hasonlóképpen szerencsés véletlen a Hertul festőre és utódaira vonatkozó oklevelek fennmaradása, melyek lehetővé tették a Képes Krónika festőjének megállapítását és Sopron megye történetével elválaszthatatlan összekapcsolását.

Hoffmann Edit érdeme, hogy az oxfordi Bibliotheca Bodleiana-ban őrzött és Aristotelesnek tulajdonított Secretum Secretorum című keleti eredetű apokrif munkáról bebizonyította, hogy festője azonos a Képes Krónika festőjével,²²⁽⁴⁵⁾ amit kétségbe vonni nem lehet, de Jakubovich Emilnek az a kijelentése, hogy scriptora is azonos,²³⁽⁴⁶⁾ már túlzás és egyáltalában nem helytálló, mert az írás csupán hasonló, s ez érthető is, ha tudjuk, hogy mindkét kódexet kalligrafikus gótikus könyvirással írták.

Hertul fia Miklós festőről kimutattam, hogy 1348-ban nagykorú volt, más szóval elmúlt 16 éves, egyúttal közöltem, hogy *1373. december 12-én* már nem élt, amikor Nagy Lajos fiát, Miklóst védelmébe fogadta és Fertőmeggyes birtokát neki visszaadta. Mit bizonyítanak ezek az évszámok? Azt, hogy az oxfordi kódex kifestését nem az 1370–1382., hanem az 1370–1373. évek közti időre kell tennünk, amely években Hertul fia Miklós még életben volt. Ezzel az időbeli helyreigazítással sikerült kimutatnunk az eddigi kutatások felhasználásával és azok kiegészítésével, hogy Hertul fia Miklós királyi festőnek két kódexben is fennmaradt a festői művészete, ugyanakkor sem az apjától, sem a fiától egyelőre nem ismerünk egyetlen alkotást sem, melyről azt mérnök állítani, hogy kezük munkája. Mindezekből némi fogalmat alkothatunk magunknak azokról a szörnyű pusztulásokról és pusztításokról, amelyek történelmünk viharos évszázadai folyamán nemzetünkre zúdultak.

Az a meggyőződésem, hogy miként Sopron megye méltán büszke lehet Doborjában született világhírű zeneszerzőjére és zongoraművésze, Liszt Ferencre, ezt a büszke érzését most kiterjesztheti *Meggyesi Miklós* festőre is, aki a maga korában a festészet terén hasonló hírnevet szerzett magának és nemzetének!

122 Sopron 1739-ben

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Házi Jenő: A képes Krónika festője / Házi, Eugen: Der Illuminator der ungarischen Bilderchronik

Házi, Eugen: Der Illuminator der ungarischen Bilderchronik

Verf. veröffentlichte bereits 1921 im Bd. I/1 des Ödenburger Urkundenbuchs die auf den königlichen Maler Hertul bezüglichen Urkunden aus den Jahren 1326–1380. Die farbige Facsimile-Ausgabe der ungarischen Bilderchronik erschien erst 1964 bei dem Verlag Helikon. Diese Ausgabe ermöglichte dem Verf. durch Auswertung der Urkunden, durch Untersuchung der Miniaturen und durch Berücksichtigung der Tatsache, dass die Reinschreibung der Bilderchronik am *15. Mai 1358* begonnen wurde, die Beweise, dass die Illumination des Kodexes durch den königlichen Maler Nikolaus Sohn Hertuls von Mörbisch erfolgte. Der Kodex nimmt eine sehr hervorragende Stelle in der Geschichte der europaischen Miniaturmalerei ein.

Nikolaus, Sohn Hertuls, stand laut der königl. Urkunde schon als junger Mann 1352 als Wappenmaler im Dienste des Königs. 1356 bestaetigte ihm der König den Besitz des Dorfes Mörbisch (ungarisch Meggyes, heute im Burgenland). König Ludwig der Grosse sprach im Zusammenhange damit seine grösste Anerkennung für seine malerische Begabung aus.

Auch der Kodex *Secretum Secretorum* der Bibliotheca Bodleiana in Oxford wurde von Nikolaus von Mörbisch illuminiert. Zwei Kodices zeugen also von der Malerkunst des Nikolaus von Mörbisch. Zur Zeit aber kennen wir weder von seinem Vater, Hertul, noch von Nikolaus eine andere Schöpfung. Von der Tatsache ausgehend, dass König Karl I. 1325 den königlichen Maler Hertul den 2174 ha umfassenden

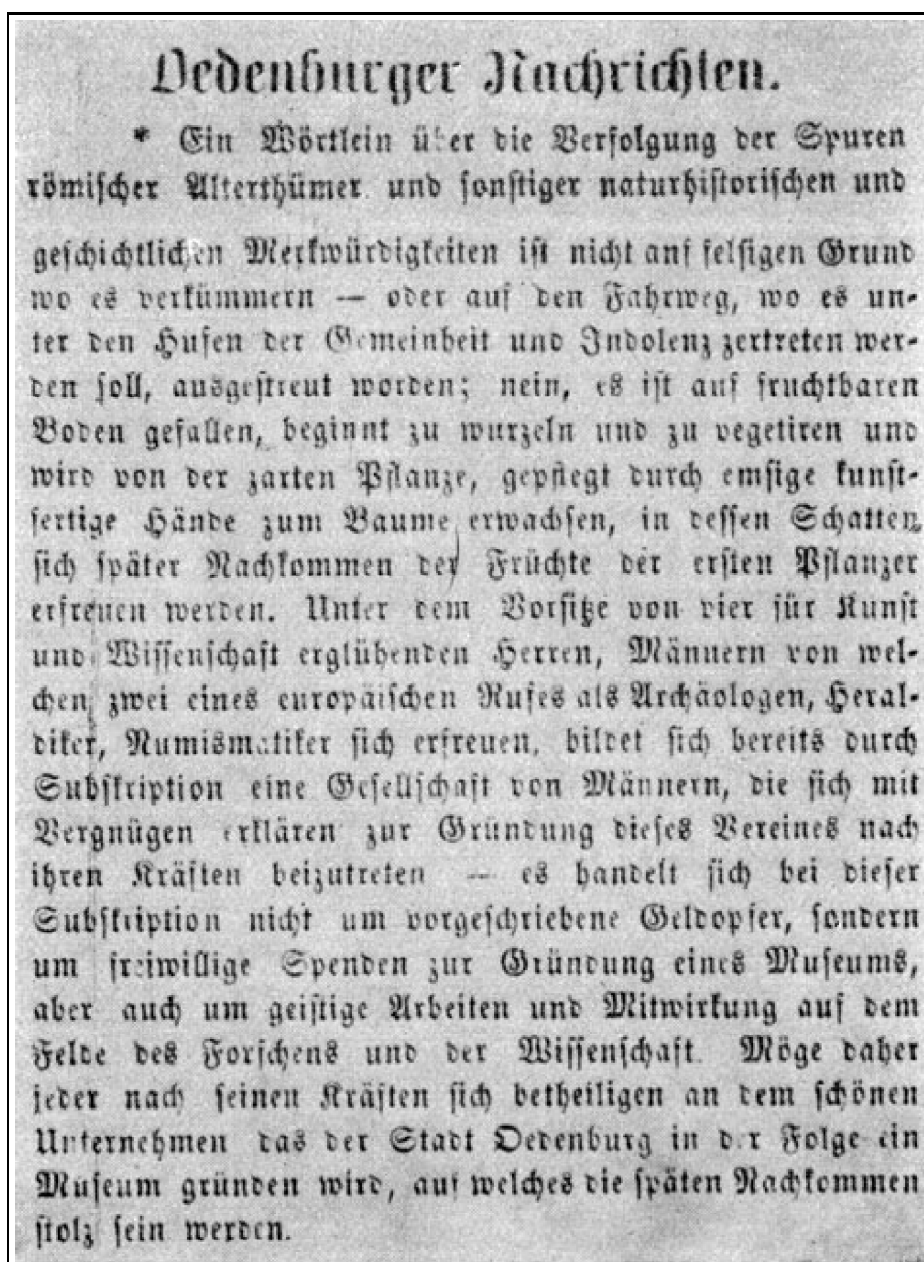
Besitz Mörbisch schenkte, zieht Verf. die Folgerung, dass diese grosse Schenkung eine Belohnung für die Fresken im prachtvollen königlichen Palast zu Plintenburg (ung. Visegrád) war. Leider ist davon nichts erhalten geblieben.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Domonkos Ottó: Száz éves a soproni múzeum

123 Domonkos Ottó: Száz éves a soproni múzeum

Sopron városában évszázados hagyományai vannak a régiségek megbecsülésének. Talán elég, ha csak Lazius Wolfgang katonaorvos 1548 körüli soproni működését említjük, aki elsőként hívta fel a város vezetőinek figyelmét az előkerülő római emlékekre, hányódó feliratos római kövekre. Az eredmény az lett: a város olyan nagy becsben tartotta őket, hogy amikor az 1676-os nagy tűzvész megrongálta a köveket, a város másolatot készített róluk, s a régít és az újat egyaránt megőrizte. Vagy említhetjük Barth Konrád evangélikus lelkészt, aki a XVII. század utolsó harmadában élt a városban, római mécseseket, érmekeket gyűjtött. Az egyház számára festett mellképen ezekkel a tárgyakkal együtt ábrázolták, mint akit papi hivatása mellett ez a tevékenység jellemzett a legjobban. Gyűjteménye gazdagodását nagyban elősegítette, hogy az akkor újonnan nyitott evangélikus temető pontosan a római kori temető helyére települt, és így minden sír ásása újabb leleteket hozott napvilágra. A műgyűjtők sorát – akik a városi polgárok gondolkozását a régi emlékek megbecsülésére irányították – még tovább növelhetnénk.¹⁽⁴⁷⁾ Ehelyett azonban az 1847-ben Sopronban rendezett Magyar Orvosok és Természetvizsgálók kongresszusát emeljük ki, mert ennek már országos kihatása volt a régiségek gyűjtésére, történeti emlékeink megőrzésére és feldolgozására. Toepler Károly városi főorvos „Sopron városának történeti vázlata eredetétől kezdve a XVI. századig” címmel, Vidák Öse bencés tanár pedig „Sopronnak római s magyar régiségeiről” tartott előadást. Mindkét értekezés a kongresszus anyagát összefoglaló könyvben (1863) teljes szövegével meg is jelent. Az archeológiai szakosztály foglalkozott a műemlékek megjavításának kérdésével, majd pedig azzal a gondolattal, hogyan lehetne az országban előkerülő régiségeket a nemzetévé tenni. A kérdést sokan vitatták meg, egy archeológiai társulat létesítését is felvetették. A választmány végül a következő határozatot hozta:

„A választmánynak indokokból felhozott érzése abban központosul, hogy minden, akár az ős, akár a középkorból Magyarországon felfedezett régiségek és műemlékek az archaeológia és illetőleg történeten számára megőriztessenek és semmi szín alatt az országból ki ne vitessenek, – sőt a nagyobb szerű emlékek, milyenek péld. a régi egyházak és várak, egyéb középületek vagy sírboltok, részint fentartassanak, részint hogy – az idő viszontagságainak kitéve – végromlásra ne jussanak, a választmány azon gondos óhátását fejezné ki, hogy ns. Sopronmegyét a nagygyűlés útján oly végből keresse meg, miszerint ez lenne szíves az ország minden megyéit, sz. kir. városait, nem különben minden püspököt és más egyházi főnököket felszólítani, hogy azok részint birtokaikon létező egyházak és várak, úgy szintén egyéb régiségek fentartására terjesszék ki figyelmüket; részint országgyűlésre küldendő követeket oly törvény alkotására utasítsák, hogy minden a föld gyomrából napfényre kerülendő régi maradványok és kincsek belső becsök megváltása mellett a nemzeti múzeum számára hivatalosan megszereztesse. Egyébiránt a választmány kívánatosnak látja Visegrád várát, királyaink egykori fénylakát, valamint egyéb a magyarok történeti korszakában jeles épületeket a Rajna melléki várak példájára, – nem csak a végenyészettől megóvni, de azokra némi gondot is fordítani; ¹²⁴mely hazafiui óhaját, hogy országgyűlési követek által pártolni szíveskedjék, ezennel alázatosan megkéri. Gróf Kemény József, választmányi elnök. Vidák Öse,

Az Ödenburger Nachrichten jelentése a múzeumegyesület alapításáról. 1866

A nagygyűlésnek 483 hivatalosan megnevezett részvevője volt, ebből az archeológia iránt érdeklődőként 18, a történelem területén pedig 19 tag jelölte meg magát. A régészet 18 kedvelője közül is 7 volt soproni, egy horpácsi.³⁽⁴⁹⁾ A nagygyűlés tiszteletére iparműkiállítás (Rupprecht János Fövényverem 21. számú házában), növények kiállítása a Kaszinó kávéháza termeiben, „a régiség és természetleirési kiállítás” pedig a városi színház bejárat feletti termében került bemutatásra. Látogatható volt délelőtt 9–12, délután pedig 2–5 óráig, a belépődíj a régiségek kiállításán 6 pengő krajcár volt.⁴⁽⁵⁰⁾ A kiállított régiségeket [125a](#)

nagygyűlésről kiadott könyv részletesen ismerteti; főbb csoportok: egyiptomi, római, magyar régiségek. Külön csoportot képeztek a magyar, török, német fegyverek, cserépedények (valószínűleg habán edények), korsók és egyéb edények, valamint könyvek.⁵⁽⁵¹⁾ A nagygyűlés határozata, a résztvevő soproniak személyes példamutatása és nem utolsósorban a régészeti anyag kiállítása újból ráirányította a város közönségének figyelmét a történelmi múlt emlékeinek megbecsülésére. A szabadságharc bukása azonban hosszú időre lehetetlenné tette a nemzeti érzéseket tápláló emlékek gyűjtését, egyletek alapítását. Erről így ír 1876-ban a Századokban Hampel József „Vidéki mozgalom a régészet és történelem terén” című tanulmányában:

NAMENS-VERZEICHNISS	
sämmtlicher Mitglieder des Vereins „für Oedenburg's Geschichte und Kunst.“	
I. Der Verwaltungs-Ausschuss.	
Präses:	
Herr Carl v. Tibolth.	
Secretäre:	
Herr Johann Nep. Fätzl.	
Franz Schindler.	
Custos des Archivs:	
Herr Gustav Bosziold.	
Custos des Museums:	
Herr Franz Storno.	
Cassier:	
Herr Franz N. Aberth.	
Rechts-Anwalt:	
Herr Nikolaus Schwartz.	
Ausschuss-Mitglieder:	
Herr Boor J. A. Carl.	Herr Kugler-Heinrich
„ Braum Ferdinand	„ Lonkányi Carl v.
„ Emresz Carl	„ Mátuskayich Polye.
„ Flaudortier Ignaz	„ Mülner Mathias
„ Fend Johann	„ Pine Iván
„ Geisler Josef	„ Réch Franz Sal. v.
„ Haubner Rudolf	„ Rapprecht Johann v.
„ Király Josef	„ Vaghy Michael v.
„ Kolbenheyer Moritz	„ Zaika Johann v.

Az első tisztikar

„A társas szövetkezés régészeti és történelmi ismeretek népszerűsítésére és régészeti múzeumok alapítására hazánkban, az utóbbi évtized vívmánya. E tény közviszonyaink utóbbi fejleményeiből könnyen megfejtendő. Az idegen absolutizmus már uralma természeténél fogva ellene volt a szabad egyesülésnek, s a közmívelődési ¹²⁶célzatra történő szövetkezések közt nyilván a történettudományiakat legkevésbé tűrte, miután ilyenek a kihatásaikban mindig a nemzeti öntudatra hatnak... Végre nagy része volt régészetünk és történetünk ügyének jobbra fordultában az új alkotmányos aerának, mert leszakadt mindazon gát, mely

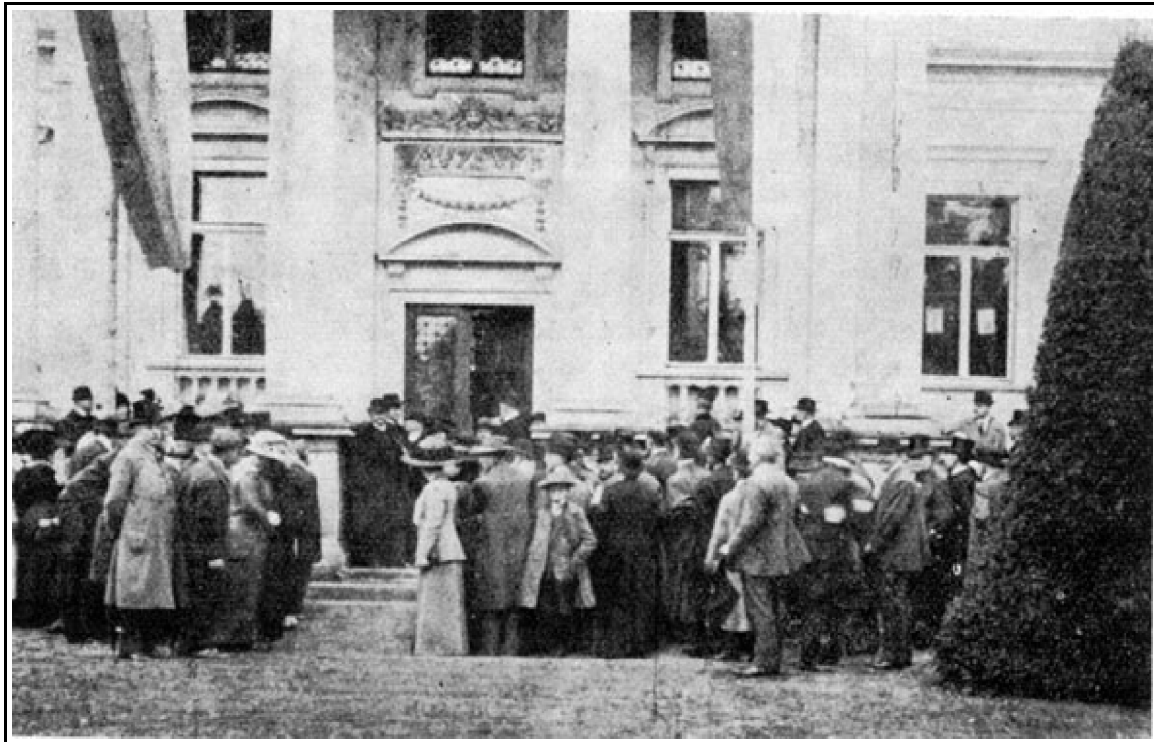
köznevelődésünk szabad fejlődését előbb megbénította.”⁶⁽⁵²⁾

Az első múzeum helye a Templom utcában (5-ös szám)

A 1850–60-as évek építkezései során egyre szaporodtak a régészeti leletek, majd pedig az 1866-ban létesített gázgyár vezetékeinek földmunkái olyan tömegben hoztak felszínre főleg római tárgyakat, hogy a város polgárai körében mozgalom indult egy városi múzeum létesítése ügyében. 1866. szept. 30-án az Oedenburger Lokal-Blatt hírei között a mai Széchenyi tér líceumi oldalán előkerült füstcsövekkel, kemencével kapcsolatban veti fel azok megmentésének szükségességét, illetve a város tudományosan képzett embereinek, régészeinek összefogását e régiségek érdekében.⁷⁽⁵³⁾ Ugyanez a lap pár nappal később a kőhidai és a Mély úti érem-leletek és a pár nappal korábban előkerült légfűtés maradványairól ad újabb hírt. Egyben felveti egy helyi múzeum létesítésének gondolatát:

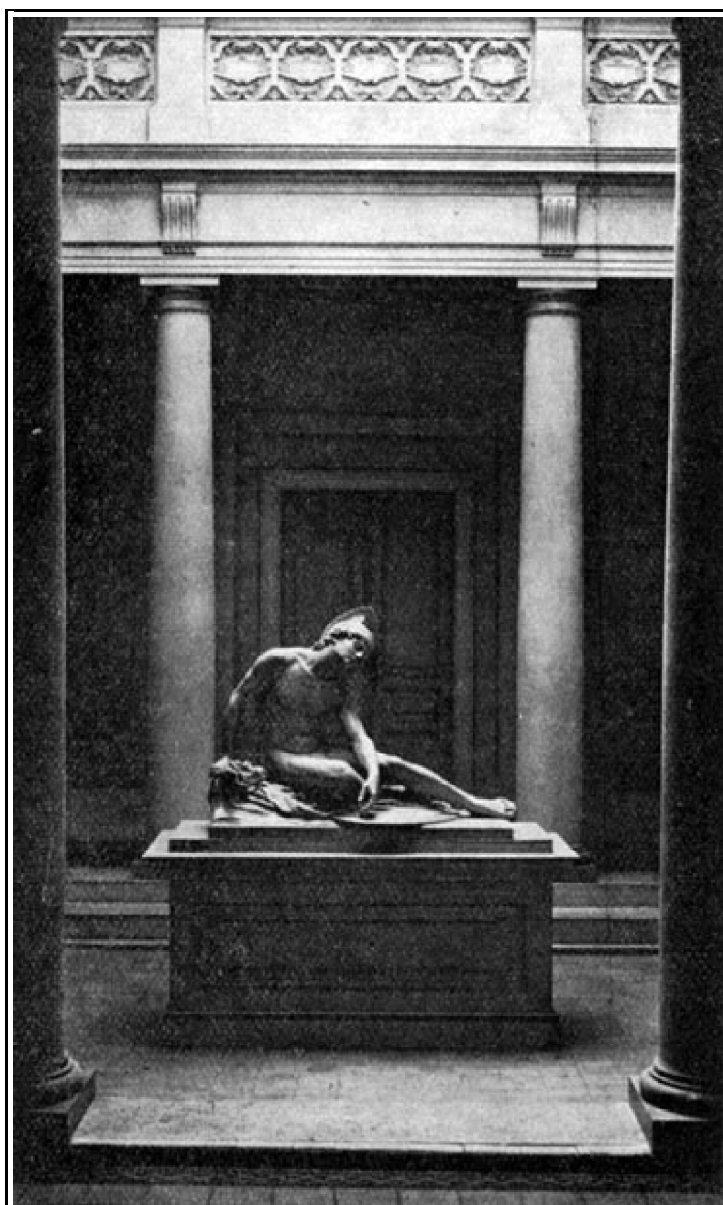
„Es wäre höchst wünschenswerth dass alle diese Gegenstände, statt damit das Museum in Pest zu überfüllen hier gesammelt, dass hier ein Museum errichtet werde, zu den Private, die im Besitze solcher Antiquitäten sind, opferwillig ihre Spenden liefern werden; und dem Vernehmen nach wird auch in Balden eine Gesellschaft sich vereinen, die einen der ersten mit europäischen Rufe ausgestalteten Alterthums-Forscher, eine einträgliche Autorität als Archeologe, an der Spitze mit mehreren Gelehrten, Forschern und Alterthums-Freunden dieses Feld der Wissenschaft ¹²⁷in Angriff nehmen und zum Ruhm unserer Stadt die einmal begonnene Arbeit nach Kräften fortsetzen, und den Nachkommen ein Lokal-Museum gründen wird, auf das die spätesten Nachkommen mit Stolz blicken werden.”⁸⁽⁵⁴⁾

A mai főépület felavatása. 1913

A készülő egyesület négy alapító tagja közül kettő régész, egy heraldikus és egy numizmatikus, európai hírnévvel. (Valószínűleg Paúr Iván, Storno Ferenc, Tibold Károly és Fábry Nándor személyéről van szó.) A létesítendő múzeum számára ajándékokat kérnek, valamint az egyesületbe való jelentkezéseket.⁹⁽⁵⁵⁾ A helyi lap október 31-én beszámol rövid hírei között arról, hogy előző napon folyt le az alakítandó egyesület első tanácskozása. Célját történelmi és régészeti kutatásokban, gyűjtésekben jelölte meg a város és környéke területén. A programot ismertető körlevél kibocsátását említi, amit természetesen a lap is közölni fog.¹⁰⁽⁵⁶⁾ 1866. november 11-én valóban meg is jelent az Oedenburger Lokal-Blatt hasábjain az egyesület belépési tagtoborzó felhívása a program közlésével: „Das Gründungs-Comité eines Vereines für «Oedenburger Geschichte und Kunst» teilt folgende Beitritts-Einladung zur Gründung eines Vereines für Oedenburg's Geschichte und Kunst mit, welche wir hiermit wörtlich folgen lassen.” A szülővárosukat szerető embereket hívja fel történelmi kincsek megőrzésére, szeretetére. Ezernyi lelet bizonyítja Sopron nagy múltját. Szomorú látni, hogy felvásárolják és elviszik az előkerült régiségeket vagy egyéb műértékeket, a városban maradó tárgyak is szétszórtaan találhatók. Ezen akar segíteni az új egyesület. Célja gyűjteni, rendezni, feldolgozni és ¹²⁸tanulságosan bemutatni, tudományosan kiadni e történelmi emlékeket. A forrásokat legalább kivonatosan bírni szeretné, valamint a mozgatható emlékeket múzeumában mint menedékhelyen elhelyezni. Tagjainak kategóriái: I. Akik szellemileg működnek. II. Pártolók: a) ajándékozók (régí kéziratok, könyvek, fegyverek, gyűrűk, ékszerek, pecsétek, mindenfajta érem, régi ruhák, porcelán és más figurák, üvegserlegek, díszek, ipari és művészeti alkotások), b) ugyanezeket kölcsönzők, c) pénzzel támogatók. Évi 2 ft. a tagdíj, de lehet felül is fizetni.¹¹⁽⁵⁷⁾ Az egyesület tehát a helyi sajtó támogatásával alig két hónap alatt ¹²⁹megalakult és programot is adott a végzendő munkához. Ez azonban még néni jelentette a hivatalos megalakítást, hosszú és keserves út vezetett odáig a mindent akadályozó bürokrácia útvesztőin. A kezdeti lendületet megtartva intézte ügyeit az ideiglenes vezetőség. 1867. február

15-én kelt a 27 §-ba foglalt alapszabály-tervezet, melyet az ideiglenes elnök, Tibold Károly terjesztett a városi tanács elé jóváhagyásra február 25-én.¹²⁽⁵⁸⁾ Március 18-án úgy nyilatkozik a város, hogy a Sopron város történelmének és művészetének fejlesztésére alakítandó ¹³⁰egylet szabályai megfelelnek, pártolólág küldendő a belügyminisztériumba.¹³⁽⁵⁹⁾ Április 11-én tárgyalják újból az ügyet; a belügyminisztérium véleménye: „... az irányra nézve helyesebben szerkesztessék és az alakítótagok által aláírva visszaküldessék.” A tanács határozata: az „iránybeli hibák” kijavítandók, visszaküldi a tervezetet az „egylet alakító bizottmányának”.¹⁴⁽⁶⁰⁾ Május 9-én újból betérjesztik a már javított tervezetet a tanácshoz.¹⁵⁽⁶¹⁾ Június 25-én a tervezet már jóváhagyva érkezhett vissza a városhoz, de a határozat alaki hiba miatt úgy dönt, hogy „A kegyes rendeletben hivatkozott megerősítési záradék a leérkezett alapszabály tervezeten hiányozván az ennek reávezetése végett ismét felterjesztendő.”¹⁶⁽⁶²⁾ Végre 1867. július 22-én az egylet vezetői kézhez kapják az alapszabályokat, melyeket a miniszter helyett 1867. július 12-én hagyott jóvá Budán Szláv József államtitkár. A tanácsi végzés azonban kimondja, hogy „Ezen jóváhagyott alapszabályok az egylet tervezőinek oly meghagyással adatnak ki, hogy azokat két eredeti példány kíséretében újólág lehető legrövidebb idő alatt ide benyújtsák, ezen két példány egyike a tanácsnál fog megtartatni, a másik pedig a nagym. m. kir. Belügyminisztériumhoz felterjesztetni.”¹⁷⁽⁶³⁾ Úgy látszik az egylet vezetőinek már nem volt sürgős a másolt két példány benyújtása, mert október 30-án közli a tanács a választmánnyal, hogy a belügyminisztérium sürgeti az alapszabályok felterjesztését.¹⁸⁽⁶⁴⁾ Az egylet elnöke november 11-én a két eredeti példányt átadja a tanácsnak, az pedig tovább terjeszti a ¹³¹belügyminisztériumnak.¹⁹⁽⁶⁵⁾ Ezzel a csaknem egy évig tartó oda-vissza küldözgetés megszűnt és megkezdődhetett a célkitűzések konkrét megvalósítása.

Tóth István „Haldokló gallus” c. szobra a főépület átriumában. 1913

A római terem. 1913.

A kapuvári szoba 1913-ban

Ágfalvi paraszt-szoba. 1913

Az egyesületnek 1867-ben 8 alapító tagja volt, akik 20 ft-ot vagy annál többet fizettek az alaptökéhez, ezek a következők:

Zalka János győri püspök	50 fl
Soproni Takarékpénztár	50 fl
gróf Csáky Emánuel	20 fl
Flandorffer Ignác	20 fl
Horváthné Csernel Amália	20 fl
Soproni bencés gimn. igazgatósága	20 fl
Rosenfeld Jakab	20 fl
Lenk Sámuel	20 fl

A 173 pártoló tag közül megválasztották az elnököt, Tibold Károly személyében, a levéltár vezetőjének Poszvek Gusztávot, a múzeum vezetőjeként pedig Storno Ferencet, valamint két titkárt, egy-egy pénztárost és ügyvédet és a 18 tagú választmányt, akik javarészt maguk is tudományos munkásságot fejtettek ki.[20\(66\)](#)

[132](#)Az egylet nyomtatásban megjelent szabályai közül idézzük a fontosabbakat:

„1. § Az egyesület célja a város történeti kutforrásait kinyomozni, azokat másolatban vagy kivonatokban egybegyűjteni, nem különben a művészet teremtvényeit kipuhatolni 's felállítani, hogy ez által szülővárosunk hiteles történelmének anyaga előkészítessék.

2. §. Az egyesületi tevékenység kutatási területe első sorban a város határára szorítkozik, de szükség szerint kiterjeszkedik mind azon helységekre, melyekben ezelőtt földesurasági jogokat gyakorolt.

3. §. Az egyesület célja szerint munka köréhez tartozik:

a) a történelem minden segédtudományával, kellő levéltárral, a történelmi források gyűjteménye kiterjed a legrégebbi időkre 's befejeztetik a 18. századdal. Művészeti munkálatokra nézve az egyesület kihat az ugy nevezett kőkorszakra 's végcélját leli a császárság stílusában.

A képtár 1940-ben

b) a régiségtan, a műtörténelem 's műrégészet a sif művészetek 's művészeti kézművek éber figyelembe vétele mellett, egy múzeummal, melybe bárki, ha nem is tagja az egyesületnek, mű- vagy történelmi értékű tárgyakat kiállíthat. Kivételesen a múzeumban az egyesületi választmány helybenhagyása mellett természettörténelmi tárgyak is felvétethetnek, melyek Sopronnak vagy vidékének kiválólag sajátjai.

10. §. Az egyesület élén álló elnök, 2 titkár, 1 pénztáros és ügyvéd mellett a levéltár meg a múzeum számára választott egy-egy „tárnok” állandóan megmarad, tehát a tisztújítások alkalmával nem cserélődnek, ami a munka folyamatoság érdekében fontos is.

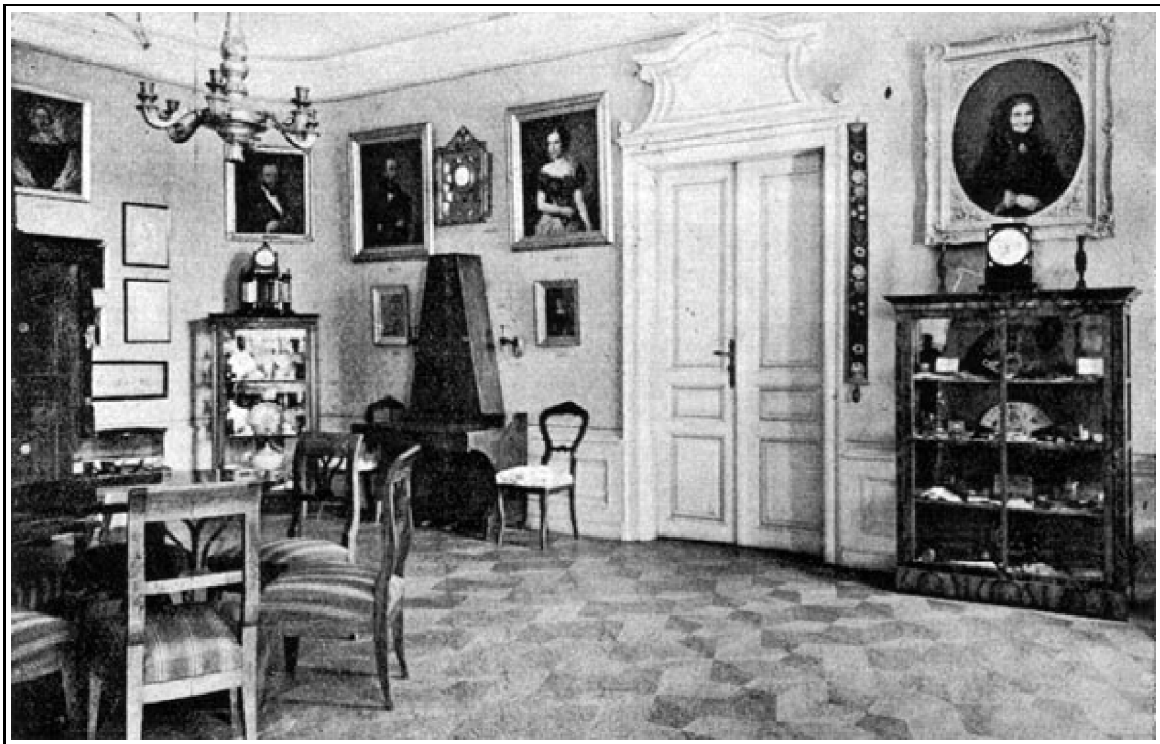
15. §. A közgyűlés tárgyalásaihoz tartozik többek között... „i.) a levéltár és múzeum felállítása 's karban

tartása, ...”

21. §. A választmány hatásköréhez tartozik egyebek között: „e.) határozni a vétel vagy készítés útján eszközendő muzeumi tárgyak vagy okmányok megszerzése [133](#)iránt, f.) a múzeum rendezése, 's a tárgyak felállítása, azok lehető biztosítása, valamint a közhasználat 's közszemlélet eszközése, a tanintézetek, jelesül pedig a rajziskola kitelhető kedvezésével.”

27. §. Az egylet feloszlata a tagság 2/3 részének kérésére történik az egybehívott közgyűlésen. „A feloszláskor az egyleti vagyon közhasznú célokra fordítandó, mikép azt utolsó közgyűlés elhatározandja.”[21\(67\)](#)

Az egylet alakítását előkészítő választmány vezetőinek terveiben, az ezeket közlő újsághírekből, valamint a jóváhagyott alapszabályokból szó szerint is kitűnik, hogy a fő cél egy helyi múzeum létesítése volt, melynek választott vezetői és választmánya arra törekedett, hogy összegyűjtse a város és közvetlen környéke fontosabb írott és tárgyi emlékeit, azt feldolgozza és be is mutassa a város lakóinak. Az egyébként is helyes elvek közül azonban fontosnak tartjuk kiemelni, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonítottak a múzeum látogatásában az iskoláknak és a céhek inasai számára rendszeresített vasárnapi rajziskola növendékei, tehát az inasok szakmai és általános műveltsége növelésének a kiállítás anyagán keresztül.

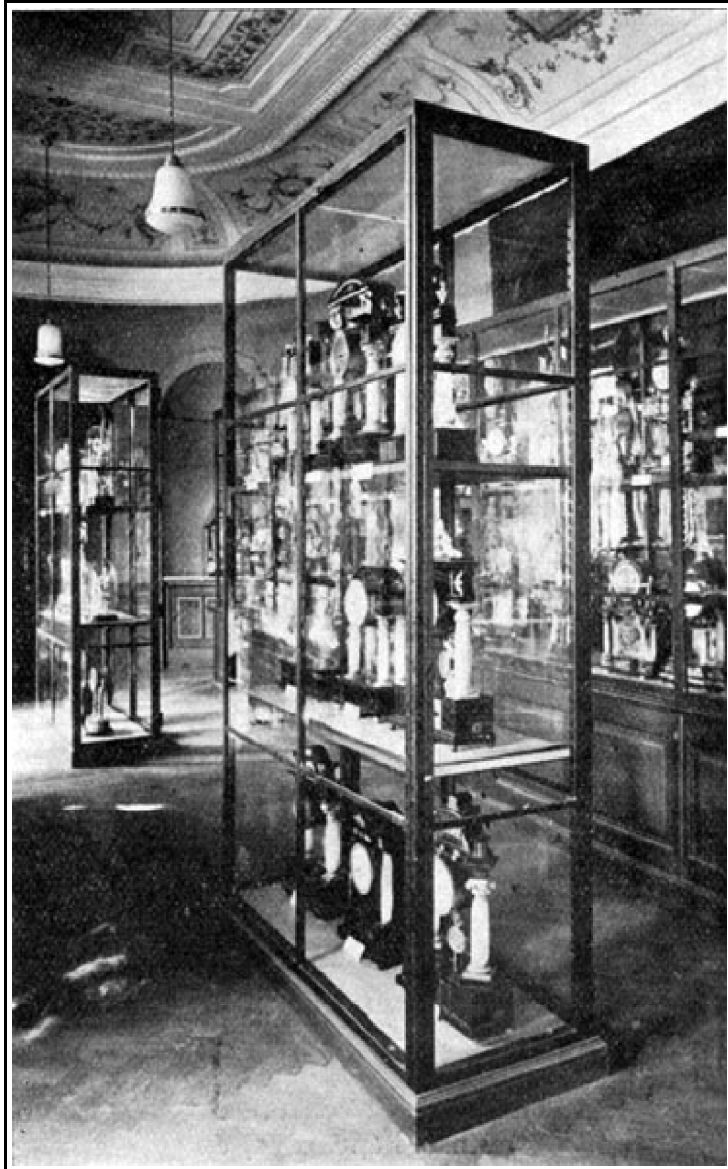
A biedermejer szoba 1940-ben

Az egyesület kéri a tanácsot 1867 decemberében, hogy a katolikus iskolaház udvarában lévő színházi raktár egy részét engedje át „egyleti célokra”. A raktárt azonban díszletfestésre használják, egyelőre nem engedi át a tanács. Felmerül azonban a kérdés, hogy nem lehetne-e a festésre más helyiséget [134](#)használni? A kérdés tehát függőben maradt.[22\(68\)](#) Nem tudjuk, hogy a kért helyiséget a megnyitandó múzeum számára

kérték-e vagy csak az egyesület hivatali helyiségének, az azonban bizonyos, hogy 1867-ben már a mai Templom utca 5. szám alatti, akkor úgynevezett Höller-ház bérleti díjaként 375 forintot kifizettek.²³⁽⁶⁹⁾ A kérésre a tanács csak 1868-ban válaszol: a helyiség számára nem nélkülözhető.²⁴⁽⁷⁰⁾ A hivatalos városvezetés nem túlságosan támogatta az egyesület működését, illetve elég közömbösen nézte annak szárnypróbálgatásait.²⁵⁽⁷¹⁾

Az anyag gyűjtése már 1867-ben megkezdődhetett, hiszen az egyesületbe való belépésekor a győri püspök nemcsak az 50 ft alapító tagsági összeget adta az egyesületnek, hanem egyúttal odaígérte a fertőrákosi Mithras domborművet és az ezután lelt régiségeket is.²⁶⁽⁷²⁾ 1868. március 15-én már leltározzák az egyesületnek ajándékozott tárgyakat, a jellegzetes „Storno”-betűkkel készült „Verzeichniss der dem Museum eigentümlich gehörigen Gegenstände. 1868” feliratú, rovatos leltárkönyvbe.²⁷⁽⁷³⁾ Az egyesület 1868. március 21-én felhívást bocsát ki, melyben bejelenti újból az egyesület megalakulását és egyben kéri a múzeum kiállítása számára tárgyak ajándékozását, illetve kölcsönzését, hasonló felsorolással, mint azt már 1866-ban tette az előkészítő választmány. A tárgyak biztonságát szavatolja az egyesület; az átvételre kijelölt személyek pedig Tibold Károly elnök, Storno Ferenc múzeumőr és Kugler Henrik. Az átvételről elismervényt adnak. A felhívás újabb tagtoborzó jelentkezési ív kibocsátását is bejelenti.²⁸⁽⁷⁴⁾ Újabb felhívás jelenik meg 1868 szeptemberében, amely bejelenti, hogy amint az már többször is közhírré tétetett, az egyesület múzeuma május 10-én megnyílt a közönség számára. „Der Verein kann es mit Stolz sagen: dass sein Museum sehr mannigfache und nach jeder Richtung interessante und sehenswürdige dem Vereine theils leih-, theils geschenkwiese überlassene Gegenstände in sich bürgt; was aber das Interesse noch erhöht ist der Umstand, dass alle im Museum befindliche Gegenstände Zeugen Oedenburgs Vergangenheit und Gegenwart sind, dass alle mit der Geschichte und der Kunst unsrer geliebten Vaterstadt auf das engste verknüpft sind.” Újból kéri a magánkézben lévő írott és tárgyi emlékek ajándékozását, illetve kölcsönzését, hogy minél teljesebben feltárható legyen a város és környékének története.²⁹⁽⁷⁵⁾ A leltárban az első ajándékozók között találjuk az egyesület elnökét, Tibold Károlyt, Storno Ferencet, Proswimmer Lajost, Schuster Károlyt, Kurzweil Ferencet, Rupprecht Jánost, Boor Sámuel, Wilfing Józsefet, a mészárosok céhét, Kolbenheyer Mórt stb. Természetesen az ajándékok jó része római érmékből, üvegekből és mécsesekből állt, de már az első év anyagában találunk több habánedényt, sőt Kurzweil Ferenc a ma is a múzeum tulajdonában lévő és igen nagy becsben tartott, Viola d' Amour-t adta a múzeumnak. Pálffy József Molitor: Szent rokonság c. olajfestményét, a mészárosceh pedig nagy ónkancsóját adta át még 1868-ban. A következő év gyarapodásából kiemelhetjük az Eckel Ferdinándtól kapott női portrét, melyet Oswald néma festő alkotott 1748-ban, ugyancsak ¹³⁵Eckeltől egy reneszánsz kék-zöld-sárga díszítésű kályha csempét stb. Sajnos a letétbe helyezett tárgyakról nem maradt fenn jegyzék, és így csak azokra az ismertetésekre vagyunk utalva az első kiállítás anyagának rekonstruálásakor, amelyek hamarosan annak megnyitása után jelentek meg különféle lapokban. A szaklapok közül elsőként az Archeologiai Értesítő 1869. évi 7. számában (márc. 15.) történik említés a múzeumról: „Fábry Nándor Sopronból a szerkesztőnek. ... A bakonyszombathelyi érem-leleményt illető munkámat még nem valék képes befejezni, hiszem azonban, hogy ez néhány hét leforgása alatt megtörténend, valamint arra nézve is időt nyerendek, hogy a helybeli múzeumban létező római tárgyakat s egyéb érdekes régiségeket lerajzolhassam. Nagy köszönettel vesszük az Ígéretet. R(ómer)”³⁰⁽⁷⁶⁾. Az Arch. Ért. ugyan ezen száma „Mozgalom ^{136a} régészet terén” c. rovatában ismerteti a Soproni Történelmi és Művészeti Egyesület alapszabályainak azon pontjait, melyek annak tudományos céljáról és irányáról szólnak. Befejezésül megjegyzi, hogy „Mennyire kell sajnálnunk, hogy ezen lelkes rokonságot addigi működéséről, muzeuma állapotáról, valamint értesítőjéről semmi sem jött eddig tudomásunkra! Minden lehetséges módon szeretnénk kölcsönös reményében valamit e társulat érdekében tehetni.”³¹⁽⁷⁷⁾ Hamarosan maga a szerkesztő, Rómer Floris kiváló régész, látogatta meg a várost és annak múzeumát is. A látogatásról és egyben a múzeum kiállításáról az Oedenburger Nachrichten 1869.

május 13-i száma ad hírt. Elmondja, hogy három szobában egy nagyon érdekes könyv-anyagon kívül 633 különféle műtárgy van kiállítva. Különösen érdekesek a római régiségek, melyek a legnagyobb számmal vannak képviselve, de sok más egyéb, a város és környéke múltjára vonatkozó tárgy is van ott kiállítva. Látogatás vasárnap 10–13 között lehetséges, az egyleti tagoknak ingyen, másoknak tíz krajcár beléptíj lefizetése mellett. „Mehrere hervorragende Männer auf dem Gebiete der Wissenschaft, unter ändern der als Archeologe rühmlichst bekannte Fl. Romer, haben dieses Museum bereits mit dem Besuche beehrt und sich Alle sehr lobend darüber ausgesprochen. Ödenburg kann somit stolz sein, dass es in seinen Mauern eine derartige Anstalt bürgt.”³²⁽⁷⁸⁾ Pár hét múlva maga Romer számol be a látottakról az Arch. Ért.-ben, „Három nap hazánk északnyugati határán” ^{137c.} cikksorozatának Sopronra vonatkozó részében. „Alig vártam, hogy a soproni régészeti muzeumot, melyről már annyit hallottam, lássam. A főgymnasiumi igazgató, mint egyik választmányi tag (Müllner Mátyás, D. O.), szíves volt e rendkívüli időben a bejuthatást kieszközölni. Meg voltam lepetve, mert kik eddig e tárgyról velem szoltak, tulszerénykedésből annak becsét igen is lenyomták. Annál nagyobb volt örömöm, mindön a három csinos termet futólag átpillantottam és az egylet sikerdus működéséről meggyőződtem.” „A kiállított tárgyak nagyobb része intézeteké, magánosoké; de már ez is szép, hogy a különben nem oly könnyen közelíthető tulajdont, ilyen módon a közönség lelki javává tevék. Bár lehetne ezt nagyban is a nemzeti múzeummal elérni, mi a világhírű londoni és bécsi müipari muzeumokban történik, hogy kiki siet ritkaságait, biztositék mellett ideiglenesen a tanulni vágyó közönség elé kiállítani.” Romer a kiállítás anyagából jóformán csak az öt magát érdeklő római tárgyak csoportját ismerteti.³³⁽⁷⁹⁾ A soproni látogatás leírásának befejező részében Paúr Iván gyűjteményéről szól, melyet számra nézve ugyan múzeumnak nem lehet tekinteni, de egyes nagy becsű darabjai megérdemlik a régész figyelmét, aki pedig régi bútorokat akar látni, azt Storno Ferenc szobái fogják meglepni.³⁴⁽⁸⁰⁾ A másik országos folyóirat, a Századok, 1870-ben ad hírt a soproni kezdeményezésről és annak sikeréről. Majd kifejezi azt a véleményét: „A város egykori monographusának munkáját e dicséretes intézkedések nem kissé fogják megkönnyíteni; sőt igen szép lenne, ha ezen egyletben és egylet által, Soprony ¹³⁸helyrajzi történelme megiratásának eszméje is tetté érlelődhetnék.”³⁵⁽⁸¹⁾ Ez célja is volt az egyletnek, többen ígérték is, de csak Vince prof. írt a város keletkezéséről „Über die Entstehung der Stadt” címmel.³⁶⁽⁸²⁾

Órakiállítás. 1935-ben

Barokk síremlékek a múzeum udvarában. 1913

Az első külön kiállítás (Vosinsky Kázmér művei) főfala 1947-ben

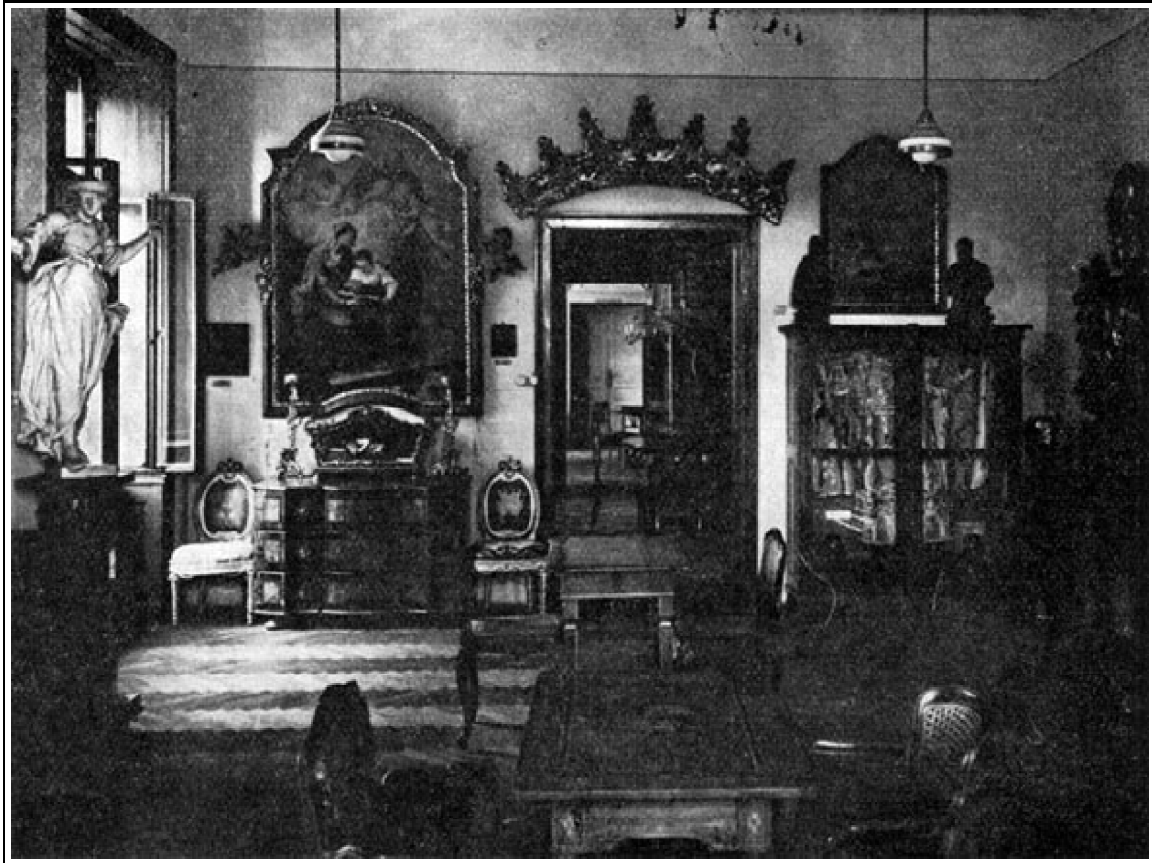
1869. június 6-án volt az alakulás óta az első közgyűlés, melyet az egyesület Templom utcai helyiségeiben tartottak meg. Tibold Károly elnök elmondta beszámolójában, hogy 1867-ben alakult az egyesület, 8 alapítótaggal, kik összesen 220 ft-ot adtak össze, 173 pártoló taggal, akik évi 2 ft-ot fizetnek és tíz működő taggal (akik úgy látszik nem fizettek semmit). A Höller ház egész első emeletét kibérelték 300 ft évi bérrel. Nemcsak vasárnap, de szerdán is nyitva volt a múzeum. Sok megtisztelő látogatásról adhatnak számot, azonban sokan, akiknek illett volna, még nem voltak a múzeumban. Sokan vannak, akik a város történetére vonatkozó tárgyakkal bírnak, de még csak kölcsön sem engedik át. Mások viszont e tekintetben igen előzékenyek. A könyveken kívül 663 tétel alatt 1341 darabot állítottak ki. A tagokat felszólították, hogy a város múltjáról írjanak és a műemlékeket írják össze. Megvan a Ritter-krónika, annak kiadása hasznos lenne. Erre bizottság alakul: Domanovszky Endre, Jeleky Károly, Mátuskovits Polykarp bencés prior és Schindler Ferenc részvételével. Storno Ferenc lemondott a múzeumőri állásról, egyelőre munkatársai látják el a teendőket, Wilfing József rajztanár, Kugler Henrik (ötvös) és von Zahlhas.³⁷⁽⁸³⁾ A következő közgyűlésre novemberben került sor, ahol az elnök 7 új tag csatlakozásáról, 43 ajándék birtokba vételéről számolhatott be. Természettajzi részleget ¹³⁹is terveztek, („naturhistorisches Cabinet”), a berendezés ügyében a városhoz fordultak.³⁸⁽⁸⁴⁾ A városi tanács a kérelmet nem teljesíthette, „... tekintettel a város vagyoni viszonyaira, melyek évről évre tetemes, a szegényebb sorsú adóköteleseket nehezen súlytó községi adópótlék kivetését teszik szükségessé, ...”³⁹⁽⁸⁵⁾

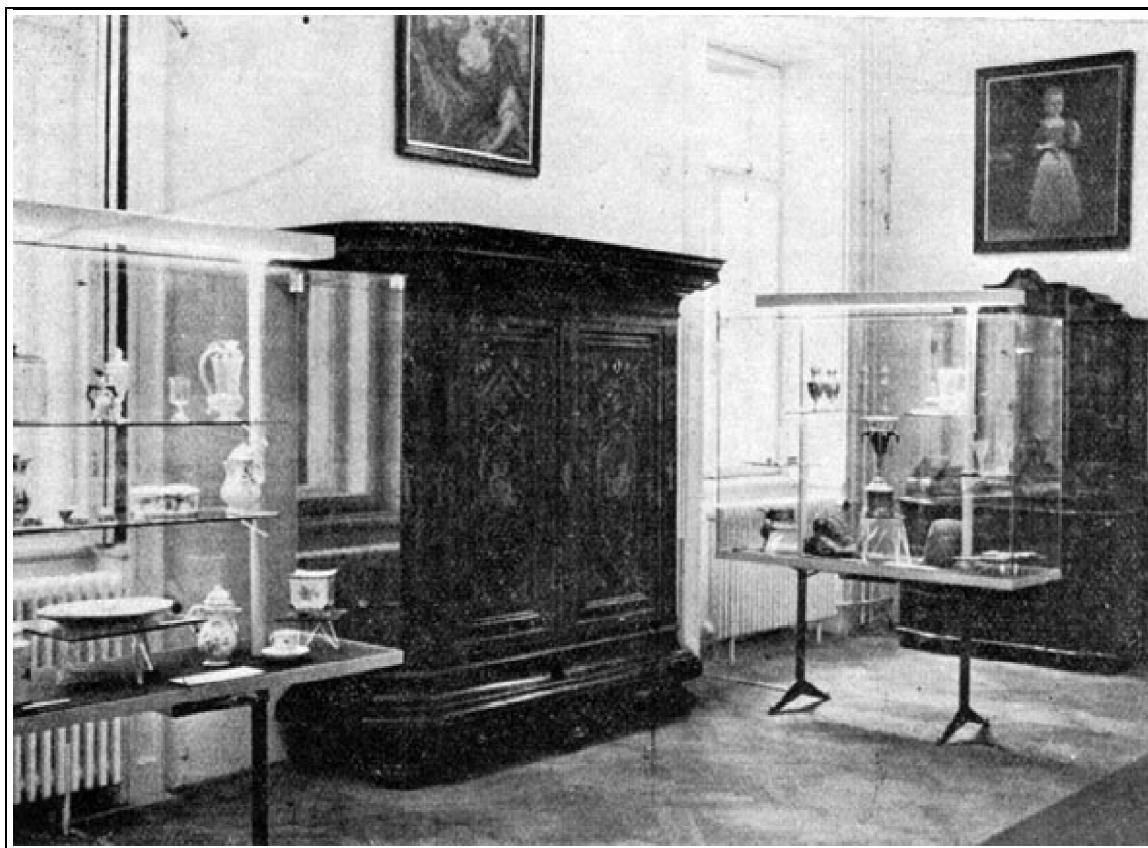
A 49. külön kiállítás (Janesitz Henrik művészete)

Az egylet múzeumi kiállításának bővítésére, gazdagabbá tételére a városi levéltárban létező történelmileg fontos okmányok kiadását kéri, részint használatra, részint kiállításra. Egyben a helyiségek fűtésére tüzelőt kér a várostól. A tanács közgyűlése a tüzelővel való segélyezést ellenzi, „... tekintve mindazonáltal e város érdekeinek fejlődésére irányzott törekvését, ezen egylet segélyezésére 1872 évre 25 ftnyi rendkívüli segélyösszeget szavaz a házi pénztárból.” Az okmányokra vonatkozóan pedig úgy határoztak, hogy azok betekintésre az egyletnek engedélyezendők, a kölcsönzést azonban egy jegyzékben terjesszék elő, annak alapján dönt majd a város közgyűlése.⁴⁰⁽⁸⁶⁾ Az 1870-es években állandóan anyagi gondokkal küzd az egylet. 1874-ben azzal a kéréssel fordul a városhoz, hogy bérmentes helyiséget biztosítson, vagy annak ellenértékét, valamint a helyiségek fűtésére szükséges tüzelő anyagot utalványozza a város. ^{140A} folyamodvány a történelmi műkincsek megszerzésére szükséges segélyalapot kér a tanácstól. A pénzügyi és ellenőrzési szakosztály a város közgyűlése elé terjeszti a kérést azzal a véleménnyel, hogy a város pénzviszonyai teljesen lehetetlenné teszik a kérés teljesítését, egyébként sincs erre az 1874. évre semmiféle költségelőirányzat tervezve. A segélyezés azt eredményezné, hogy az egyletet tulajdonképpen a piros tartaná fenn, ami pedig a város számos más egyletét is arra biztatná, hogy hasonló segélyekért forduljanak a tanácshoz. Az 1872-ben adott 25 ft segélyt az 1873–74-es évre is megadják, de minden kötelezettség nélkül a jövőre vonatkozóan. Nem szeretné a tanács, ha az egylet a döntést szükkeblűségnek, igazolatlan takarékoságnak, vagy a tudomány és művészet művelésére alakuló egyletek ellenzésének tartaná, mert köztudomású, hogy a város majdnem az egész községi adópótlékot tanintézetekre és művelődési célokra

fordítja.⁴¹⁽⁸⁷⁾ Egyébként az évi 25 forintos segélyt 1872-től 1880-ig minden évben megkapta az egyesület, de azt minden évben külön kellett kérnie a várostól. Az évek során több építkezésnél előkerült régiség felől esetenként úgy döntött a tanács, hogy a város mérnöke azokat adja át a múzeumnak.⁴²⁽⁸⁸⁾ 1875-ben a város kívánatosnak tartja, hogy az egyesület évi jelentést juttasson el ¹⁴¹a város közönségéhez.⁴³⁽⁸⁹⁾ Az egyesület és múzeuma 1870–80 közötti működéséről részletes adatokkal ez idő szerint nem rendelkezünk, de remélhetően a későbbiek során még előkerülhetnek és jobban érthetővé válik majd, hogy 1881-ben miért kényszerült az egyesület feloszlásra.

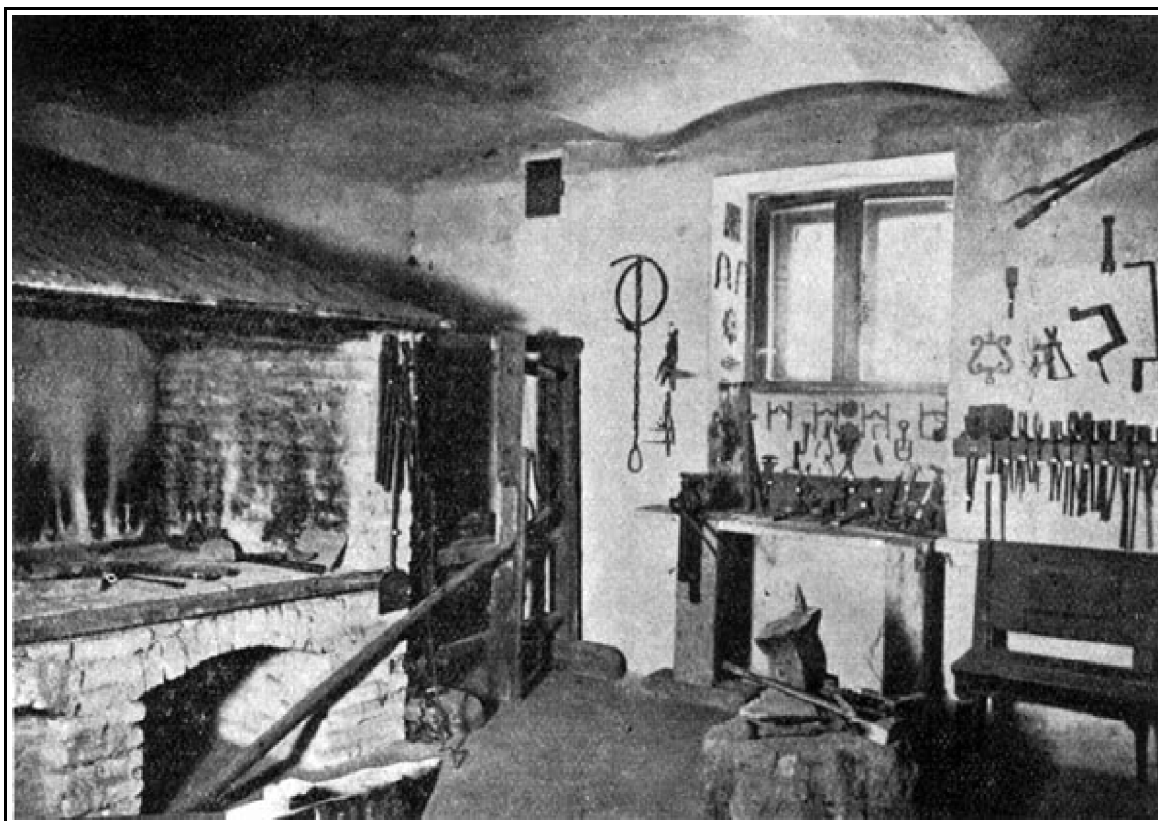

A barokk díszterem 1951-ben

A barokk terem. 1965

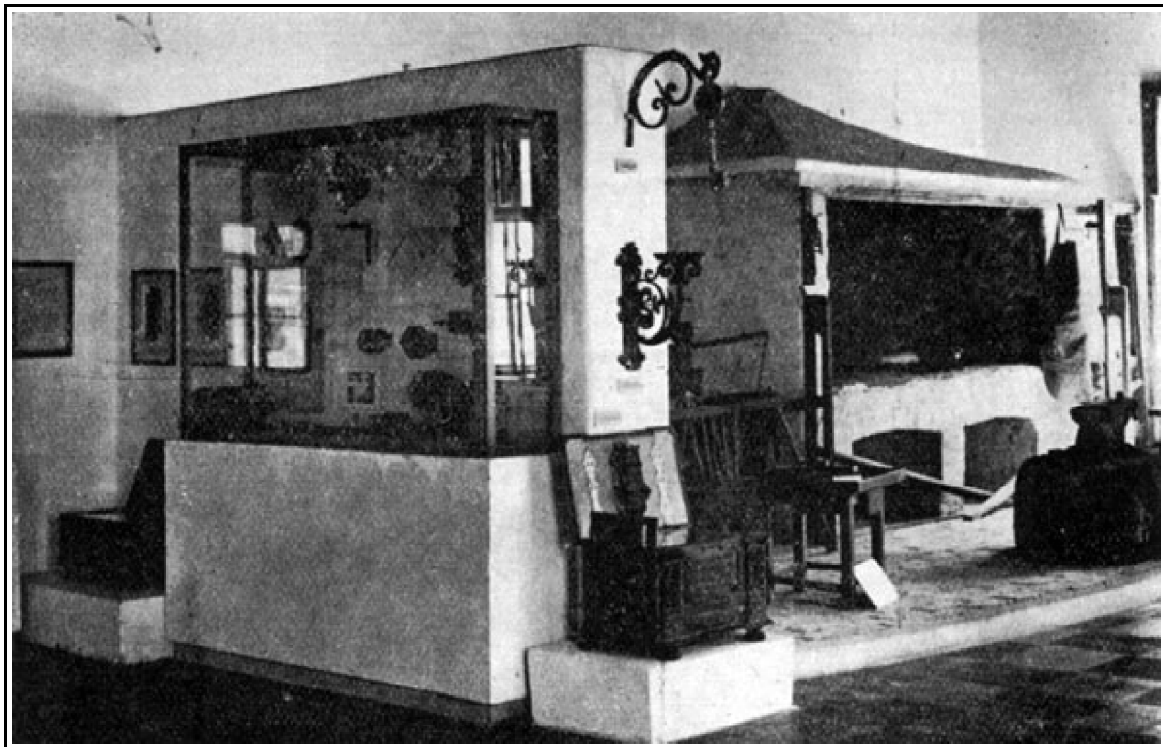
Újsághírből tudjuk, hogy 1881. április 6-án az egyesület választmánya ülést tartott és elhatározta, hogy az egyesület felosztatását közgyűlés elé viszi.⁴⁴⁽⁹⁰⁾ Május elején került sor a rendkívüli közgyűlésre, ahol elhatározták a felosztatást és egyben úgy döntöttek, hogy a tulajdon tárgyakat átadják a városnak, a letétek tulajdonosait felkérlik vagy hasonlóra vagy a tárgyak elvitelére.⁴⁵⁽⁹¹⁾ Az egyesület a városhoz fordult a múzeum anyagának átvétele ügyében, melyet a városi levéltár áthelyezése ügyével együtt tárgyaltak, tekintve, hogy annak helyiségeiben – a két intézményt a levéltáros gondjaira bízva – kívánták elhelyezni. Finck János tanácsnok, Hasenauer Ágost tisztii mérnök és Kugler Henrik törvényhatósági bizottsági tagból, valamint a tárgyalásokra meghívandó Paúr Ivánból állott a bizottság.⁴⁶⁽⁹²⁾ A bizottság a levéltár II. emeleti helyiségeit szemelte ki a múzeum elhelyezésére (a Tábornok-házban), javasolta, hogy az ¹⁴²ottani konyha téglázatát deszkapadlóra cseréljék ki. A város tanácsulése a javaslatokat elfogadja és utasítást ad azok kivitelére.⁴⁷⁽⁹³⁾

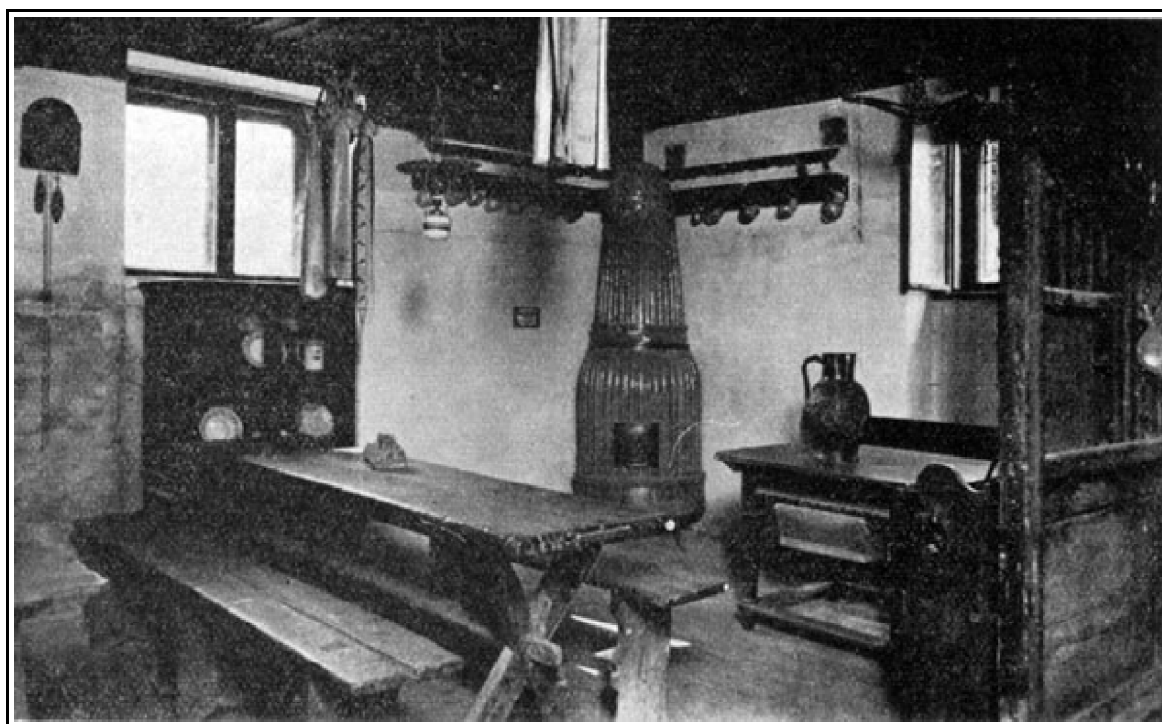
A kovácsműhely a főépület alagsorában. 1913

A városi kezelésbe vett múzeum a közkölségvetésbe felvett összegből fedezte kiadásait a múzeumi bizottság felügyelete alatt. Részletesebb adataink csak 1883-ból vannak, amikor megjelenik az „Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulatnak Sopronban való időzése alkalmából” c. kiadvány. Az első napi ünnepi közgyűlést, díszebédet, majd ünnepi hangversenyt követően, a második nap délelőttjén a megalakult bizottságok megkezdték munkájukat és elsőként a városi levéltárat és múzeumot tekintették meg. A szemügyre vételre ajánlottak listáján a levéltár után közvetlenül a múzeum áll. A 16. sorszám alatt külön szerepelnek a céhek emlékei és a helyi krónikák, melyek szintén a múzeumban vannak kiállítva.⁴⁸⁽⁹⁴⁾ Az itt rendezett vándorgyűlés előtt a város felhívására majdnem az összes céhek beadták emlékeiket a múzeumba, ezt a gyűjteményt láthatták az ideérkező vendégek.⁴⁹⁽⁹⁵⁾ Igaz ugyan, hogy 1880-ban végzést hozott a tanács, a földművelésügyi miniszter rendelete alapján „... a 143czéhek tulajdonában lévő s műipari, művészeti és történelmi értékkel bíró tárgyak gyűjtéséről...”, erről a városkapitánynak küldtek értesítést.⁵⁰⁽⁹⁶⁾ Nem tudni, hogy milyen volt a foganatja a határozatnak 1880–82 között, de a begyűjtésre jó alkalmat adó történész vándorgyűlés idejére abból már kiállítást is rendezhettek. A társulat bizottságai közül Szalay József, az országos levéltár fogalmazója, a városi bizottság jelentésében, a levéltár anyagának részletes ismertetése közben a következőket írta a „nem régiben fölállított városi muzeum”-ról: „Helyes érzéssel a főfigyelem a helytörténelmi nevezetességű emlékekre van fordítva. Különösen nagyon becses emléket képeznek a czéhládák, emléktárgyak és (többnyire a XVII. sz. végén vagy a XVIII-ban kezdődő) czéh jegyzőkönyvek, a mik az ipar és iparos élet újabb történetére igen sok becses anyagot tartalmaznak, így különösen a vándorlási intézményre. Érdekes a magyar czipészek (ungarische Schuhmacher) czéhének egy »magyar czipő« mintája. Ez egy merészen fölunkorodó végű topánszerű czipő, a melynek hegyén

csörgő gombocskák vannak. Még érdekesebb a szabóknak egy XVII-ik századi szabásminta könyvük, mely úgy a magyar, mint a német-francia szabásra nézve oly érdekes, hogy valóban megérdemelné valamely fővárosi intézet számára való lemásoltatását. Igen érdekes volna, ha a czéhemlékek megmentésében és összegyűjtésében mentől több város követné Sopron példáját.” Számos képre hivatkozik, melyek magyar, németes, franciás viseletben örökítik meg a város előkelő polgárait. Feltűnik a bizottságnak a soproni gárda rajza 1625-ből, leírja részletesen. A porcelánok, edények közül a XVII. századiakat emeli ki, melyek [144](#) nyilván habán készítmények és ma is a múzeum tulajdonában vannak. Érdeemesnek találja a közlésre a polgármesteri és bírói jogar díszes esi közönséges alkalmakra készült példányait, valamint a polgárság 1809-es és 1848-as zászlait.[51\(97\)](#) Bizonyos tehát, hogy a városi kezelésben lévő múzeum (amely azonban szabályrendeletében is elismeri, hogy a „soproni történelmi és régészeti egyesület” városnak átengedett gyűjteménye képezi a múzeum alapját)[52\(98\)](#) első sikeres és máig maradandó nagy gyűjtő akciója a céhek anyagának megszerzése volt. Diem Gusztáv levéltáros soproni útikalauzában a kelta és római anyag mellett a különféle céhek ládáit dicséri. A nyitvatartási idő 1886-ban minden vasárnap 10–12 között, idegenek számára hétköznap is. Az újonnan és bővíve kiadott útikalauz valamivel részletesebben tárgyalja a múzeum anyagát, egészében helytörténetinek jellemezve a gyűjteményt.[53\(99\)](#) A városi múzeum azonban országos hírűvé csak Bella Lajos 1887-ben a Várhelyen (Burgstall) kezdett ásatása régibb vaskori leletei, majd pedig a rendszeressé vált ásatások, római leletek további gazdagodása útján lett. Jelentőségükben a régi gyűjteményből a század elején írt múzeumi vezető csak a céhes anyagot sorolja a fentiek mellé.[54\(100\)](#)

László-ház. A vasműves kiállítás. 1956-ban

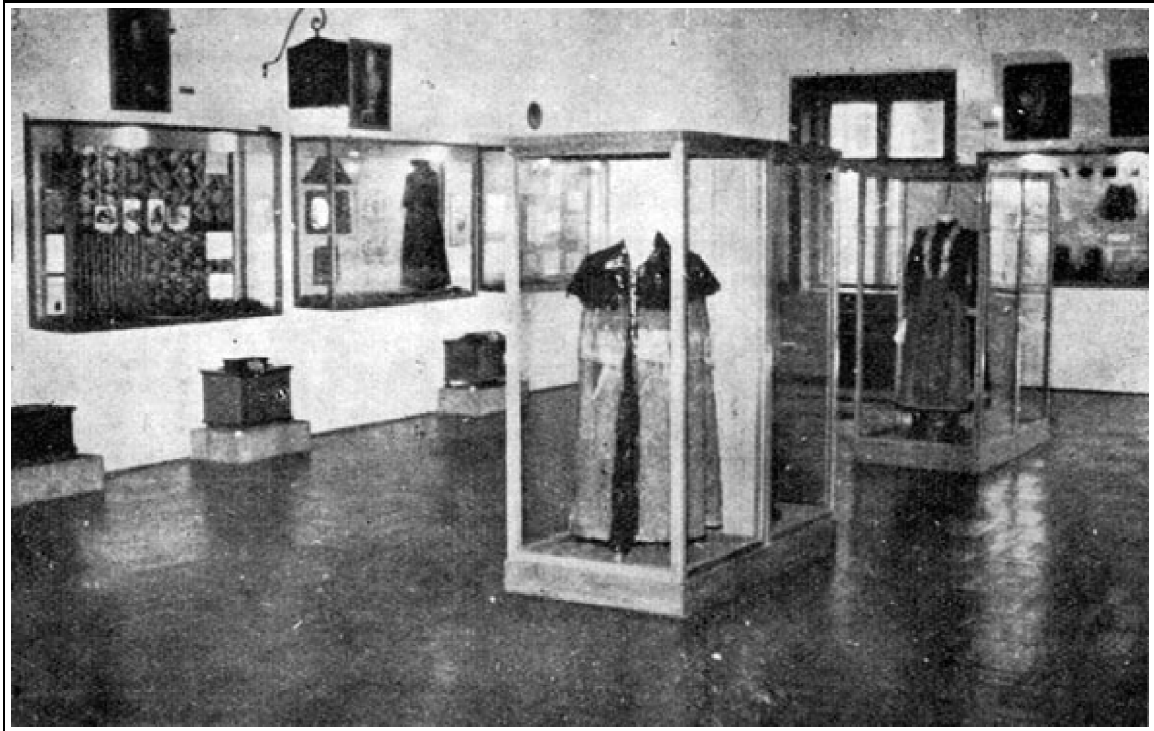
A „harkai parasztkocsmá” a főépület alagsorában. 1913

Időközben a megye területén előkerülő régiségek megmentésére egy megyei régészeti társulat alapítását szervezte Paúr Iván kiváló régész, a Széchenyi [145](#) család levéltárosa. Egy kelta-kori koponya körüli vita során keletkezett sértődöttsége miatt nem volt hajlandó a társulat nevébe külön is felvenni Sopron város nevét, mondván, hogy az is a megye területén fekszik, sőt az 1885. november 12-én tartott alakuló értekezleten, amikor híres gyűjteményéről szólva azt „térden állva” felajánlotta Sopron megyének, Sopron megye közönségének, akkor a városi mellett egy megyei múzeum alapjait rakta le, ahelyett, hogy a kettőt már kezdettől fogva egyesítették volna. [55\(101\)](#) Erre azonban csak Paúr halála után került sor. A Sopronmegyei Régészeti Társulat elnöke, Kunc Adolf dr., csornai premontrei prépostprelátus, a legbuzgóbb híve volt az egyesítésnek. A megyei gyűjtemény ugyanis a város külső kerületében a Fapiacon a „kis megyeházán” kapott helyet, ami igen kiesett a forgalomból. Az 1893. február 7-én tartott választmányi ülésen az elnök indítványozza, hogy „... a közgyűlés tegyen lépéseket aziránt, hogy a társulat muzeuma a városéval egyesítsék oly módon, hogy az ujonan építendő városházba megyei jellegének teljes fentartásával helyeztessék el; ezáltal el lesz érve az, hogy gyűjteményünk hozzá férhetőbb és tanulságosabb, illetőleg gyümölcsözőbb leszen tanulmány szempontjából, továbbá még azon haszonnal is fog járni, hogy a megye fölszabadulván az eddigi muzeumi helyiségek, a lakbér értékének megfelelő összeggel tudja majd támogatni a társulatot.” A választmány az ügyet a közgyűlés elé utalta egyetértésével. [56\(102\)](#) Három hét múltán került sor a közgyűlésre, ahol az elnök kifejtette: [146](#) „Az egyesülés czélszerűsége nagyon is világos, hisz a mostani gyűjteményünk a nagy közönségnek úgyszólván hozzáférhető; és egyesületünk így nem gyakorolhatja azt az üdvös, culturalis hatást, amit zászlajára irt.” A közgyűlés helyesléssel fogadja az indítványt. [57\(103\)](#) Az 1894. november 27-én tartott választmányi ülésen bejelenti az elnök, hogy mind a megye, mind a város helyeslőleg tudomásul vette az indítványt a két múzeum egyesítésére vonatkozóan, a város helyet ad új épületben a gyűjteményeknek. „... kimondja a választmány, hogy a két gyűjtemény leltárai alapján, tehát a tulajdonjog megóvásával egyesüljön, és

minthogy három terem álland rendelkezésre egyik a praehistorikus, másik a római, harmadik a középkori emlékek kiállítására szolgáljon.” Az új alapszabály kidolgozására a két titkárt kérik fel, megjelölve, hogy a társulat neve „Sopron vármegye és Sopron sz. kir. város régiségi egyesülete” legyen. A kezdő év 1896. jan. 1.⁵⁸⁽¹⁰⁴⁾ A városi múzeumi bizottság az egyesítés tárgyalásaira Poda Endrét és Kugler Alajost (városi levéltáros) küldi ki. Kugler előadja, hogy a városi bizottság egyhangúlag egyetért az egyesüléssel. A részleteket illetően szintén a pontosan felvett leltárak alapján, a tulajdonjog fenntartása mellett látja megvalósíthatónak az egyesülést. Kiköti azonban azt, hogy a Sopronmegyei Régészeti Társulat ugyanolyan szekrényeket szerez be, mint a város, részt vállal a múzeumi szolgálta, valamint a hivatalos ör fizetéséből. A két bizottság a részletkérdésekben is megegyezik és csak az alapszabályok módosítása marad hátra.⁵⁹⁽¹⁰⁵⁾ A gyűjtőkör meghatározásánál a következőket fogadják ¹⁴⁷el: „A jövőben akár ásás, akár vásárlás, akár hagyományozás útján szerzett tárgyak birtokjogát illetőleg mindig a lelőhely dönt, vagyis a vármegye határából került tárgyak a vármegyei múzeumi leltárba, a város határából kerültek pedig utóbbinak múzeumi leltárába vezetendők.” A költségek fedezetére a várostól és a megyétől 500–500 ft segélyt kérnek, amiből a múzeumi főőr és a szolgálta fizetését és az esetleges szerzeményeket fedeznék.⁶⁰⁽¹⁰⁶⁾ A sok tanácskozás, alapszabálymódosítás még 1896 közepén is tart, amikor a megyei társulat közgyűlése kimondja, hogy eddigi gyűjteményét a megyének felajánlja azzal, hogy „... ezt a gyűjteményt a tulajdonjog fentartásával Sopron sz. kir. város gyűjteményével egy örök időkre fennálló muzeummá egyesítse...” A társulat címe: Sopron Vármegye és Sopron szab. kir. város Régészeti Társulata”.⁶¹⁽¹⁰⁷⁾

A céhterem (1940)

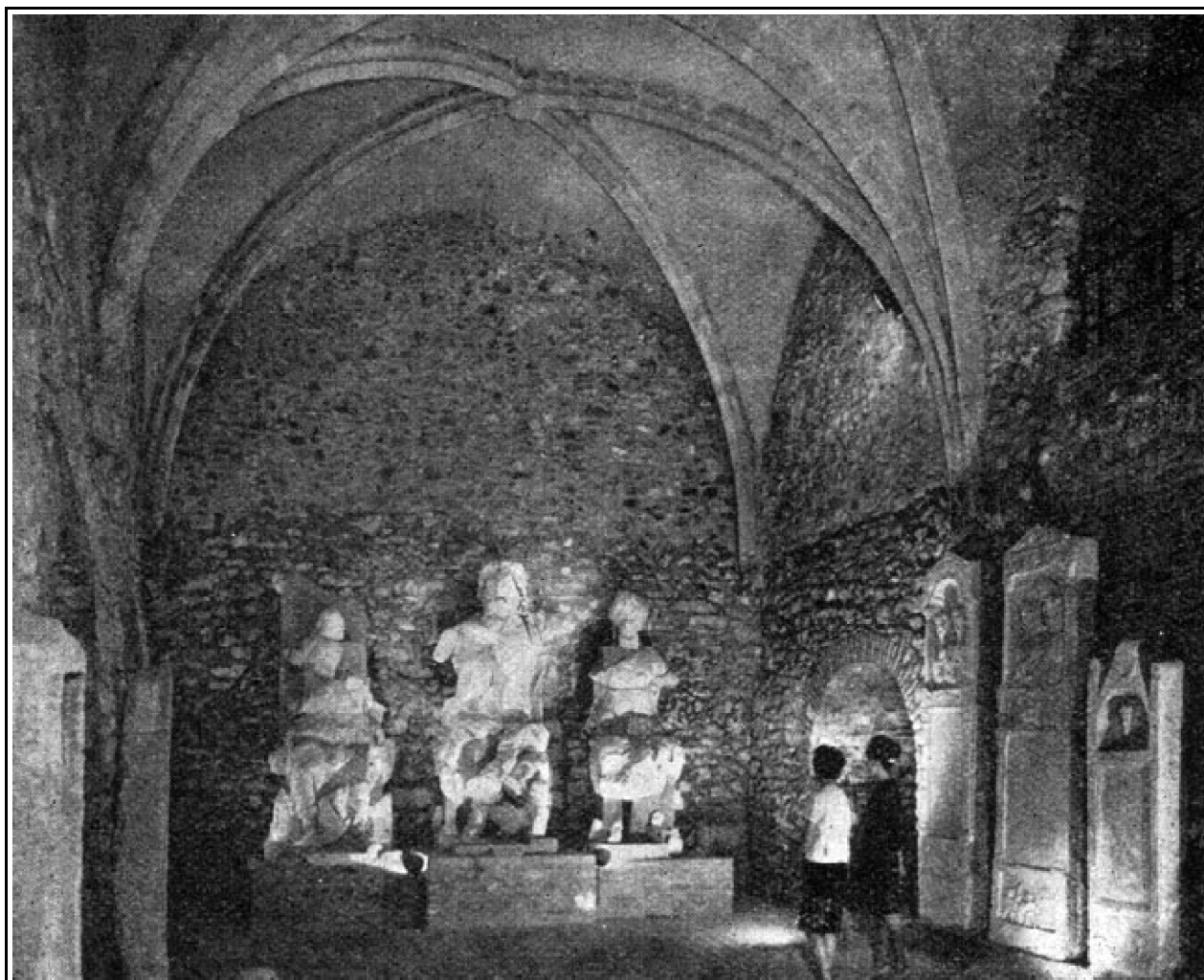

Lábas-ház. Ruházati kiállítás

Céhemlékek a Lábasházban (1966)

Az alapszabályok többször kerültek a választmány illetve a közgyűlés elé, majd a belügyminisztériumba láttatásra. Végül 1898. február 28-án ült össze az alakuló közgyűlés, pontot tett az öt évig tartó huzavonára. A megyei anyag átszállítására csak 1898 áprilisában került sor. A főőri állást Kugler Alajos városi levéltárossal tölti be a főispán, míg a társulat főtitkára az alakulástól kezdve Bella Lajos tanár, neves régész.[62\(108\)](#)

A Jupiter triász a Fabricius-házban

148 Az egyesített múzeum berendezését, a bécsi múzeumok mintájára, faalvázon álló nagy üveges vitrinekkel oldják meg. A vitrineket bécsi cégnél rendeli meg Kugler Alajos, 1898-ban.⁶³⁽¹⁰⁹⁾ A következő év júliusában kerül sor ezek átvételére, illetve a hibák kijavítására. A sok pénzt igénylő rendezés költségeit a két múzeum tulajdonosa, a megye és a város közösen állja. Időközben a Könyvtárak és Múzeumok Országos Főfelügyelősége 3–400 forintos segélyeket ad a várhelyi és környéki ásatások fedezetére. Biztonságosabbá vált tehát a munka, tervszerű kutatásokat lehetett kezdeni, illetve azokat kiterjeszteni.⁶⁴⁽¹¹⁰⁾ Az 1894 novemberében elvben kimondott egyesülés idején a városháza épületében nyerendő három nagy terem rendeltetését is meghatározták. Eszerint az elsőben őskori, a másodikban római-, a harmadikban pedig középkori anyagot szándékoztak kiállítani. Az új épületben rendezendő kiállítás előkészületei kellős közepén azonban teljesen felborul a terv Bünker Rajnárd javaslata következtében, aki a megyét és várost illusztráló etnográfiai gyűjteménnyel javasolja kiegészíteni a két múzeum eddigi anyagát. Becsületére válik az egész kiállítás tervét kézben tartó Kugler Alajosnak, de a társulat régész-főtitkárának Bella Lajosnak is, nemcsak egyetért a javaslattal, hanem azt pártolólág terjeszti a közgyűlés elé, amit el is fogadnak.⁶⁵⁽¹¹¹⁾ Bünker népiskolai tanító volt, aki autodidakta úton széleskörű **149**és alapos néprajzi

ismereteket szerzett és szabadidejét a város és a megye néprajzi anyagának gyűjtésére szentelte. A régészeti társulat négy tiszteletbeli múzeumőre közül (ifj. Storno Ferenc, Zettl Gusztáv, Bünker Rajnárd és Poszvek Gusztáv) ő az egyik, de a legtöbbet dolgozó. Bünkerre nyilván a millenniumi kiállítás magyar faluja volt igen nagy hatással, írt is róla ismertetést 1897-ben az osztrák embertani folyóiratban.⁶⁶⁽¹¹²⁾ Az új kiállítás végleges tervének bejelentésekor Kugler előadja, hogy az első teremben a régészeti, „...a múzeum két termében ethnografiai szobák u. mint egy Sopron városi polgári szoba, továbbá egy-egy sopronmegyei magyar, német és horvát paraszt szoba rendeztessek be, melyben az illető vidéket jellemző ethnografiai tárgyak kerülnek kiállításra”.⁶⁷⁽¹¹³⁾ A közgyűlés 1000 korona hitelt nyit meglévő alapjából a szükséges vásárlások elvégzésére. A soproni szoba tehát tulajdonképpen egy patrícius család lakását veszi keretül, melyben a különféle iparművészeti és képzőművészeti, helytörténeti tárgyak bemutatathatók. A másik teremben pedig gipsz válaszfalakat építenek, és ezzel különítik el egymástól a három nemzetiség díszes parasztszobáit. A vállalkozás hatalmas munkát rótt Kuglerra és Bünkerre ¹⁵⁰egyaránt. A soproni szoba számára átengedi a tanács híres nagy állóóráját, visszaadja a Lakner-képet, külön hitelt adnak könyvesszekrény vásárlására.⁶⁸⁽¹¹⁴⁾ A német szoba anyagát a közeli Ágfalván, a horvátét Szarvkön, a magyart pedig Kapuváron vásárolták meg a helyi értelmiség és papság segítségével.⁶⁹⁽¹¹⁵⁾ A kiállítás megnyitását ünnepélyesnek, Moson, Győr és Vas megye, valamint a helyi hatóságok, iskolák meghívásával szándékoztak megtartani szeptember 25-én.⁷⁰⁽¹¹⁶⁾ Az időközben megbukott Építőbank körüli pánik azonban oly nagy volt, a város társadalmára olyan nyomasztóan hatott, hogy még a választmányi ülést sem tudták összehívni. Később úgy határoztak, hogy minden nagyobb ünnepély nélkül, csendben nyitják meg a múzeumot, de a tervezett nyitási időt is elhalasztják egészen az év végére. Végre az 1901. december 29-én tartott közgyűlés keretében nyílt meg a két múzeum egyesítéséből, a kor színvonalán berendezett új múzeum a városi tanács új épületének második emeletén.⁷¹⁽¹¹⁷⁾ A következő tavaszon összeült választmányi ülés teljes megalégedését fejezte ki a látottak felett: „... muzeumunk rendezése várakozáson felül fényesen sikerült, mi a rendezéssel megbízottaknak, különösen pedig Kugler Alajos főcustos urnak kiváló érdeme ...” Jegyzőkönyvi köszönetben, majd később a múzeumok főfelügyelőségétől, végül pedig a minisztertől is dicséretben részesül a kiváló munkáért.⁷²⁽¹¹⁸⁾ A múzeum megnyitása óta eltelt négy hónap alatt több mint 5 000 ember nézte meg a kiállítást. „Nyilvánvaló ebből, hogy a múzeum igazán azzá fejlődött, a minek lennie kell: valóságos kulturintézménnyé” – állapítja meg Kugler beszámolójában. Egyben úgy határoznak, hogy megyegyűlések napján a múzeum délután is legyen nyitva, hogy a vidékiek ekkor is látogathassák. A látogatottság később sem csökken, vasárnaponként 150–200 ember nézi meg, ami évi 8 000 főt tesz ki. Természetesen javarészt iskolások jönnek csoportosan, de sok az idegen is. A neves látogatók között van Wosinszky Mór orsz. felügyelő, Semayer Villibald a budapesti néprajzi múzeum igazgatója, a bécsi tudományos akadémia elnöke stb. Valamennyien elismerően nyilatkoznak a múzeumban látottakról.⁷³⁽¹¹⁹⁾

Fabricius-ház. Praehistorikus terem. 1963.

Nagy lendülettel folynak az ásások, tovább bővítik a néprajzi gyűjteményt, viseleti bábukat állítanak a parasztszobákba. Az ösfoglalkozások reprezentálására Kugler Sarródon halászati eszközöket gyűjtött.⁷⁴⁽¹²⁰⁾ A Szent Mihály plébániától 33 darab XVIII. századi egyházi ruhát vásárolnak, régi hangszereket vesznek át letétbe az evangélikus konventtől.⁷⁵⁽¹²¹⁾ Az anyag gyors szaporodása már a nyitás után öt évvel követelően sürgette a bővítést, amit a szekrények szaporításával oldottak meg ideig-óráig. „Ha tovább akarunk fejlődni, egyáltalában jobbnak tartanám, ha mi is kultúrpalotára vagy legalább is önálló múzeumra törekednénk.” Kugler itt a szombathelyiek példáját hozza elő, bár ott a kultúrpalotára kapott ezrek ellenére még mindig nem láthatja a múzeumot a közönség. A közgyűlés felterjesztést javasol az ügyben, ami három éves csatározás kezdetét jelenti a pénz megszerzéséért, majd pedig a kifizetett ¹⁵¹Lenek-villa (a múzeum mai főépülete) megvásárlásáért.⁷⁶⁽¹²²⁾ Végül is 1908 elején 120 000 korona államsegéllyel, valamint a társulat vagyonának felhasználásával összesen 160 101 koronáért megvásárolták az épületet.⁷⁷⁽¹²³⁾ Itt kisebb-nagyobb átalakítással sikerült biztosítani azt a múzeumi követelményt, hogy körforgalommal haladjon a látogató az épületben. A földszinti helyiségekben külön-külön szobát kapott az őskor, a római kor, a népvándorlás és középkor, a képtár, a télikertben a szobrok, két szobában a néprajzi gyűjtemény, végül egy patrícius szobája. Az alagsorban teljes berendezésű műhelyek (asztalos, fazekas, kovács, takács), később kocsmá kapott elhelyezést. Az emeleten raktárt terveztek, a külön gyűjteménnyé fejlődött könyvtár szintén a földszinten kisebb szobában került felállításra. A múzeum ilyen elrendezése és

megjelenése valóban rendkívül tetszetős, lenyűgöző és nem utolsó sorban szakszerű volt. A teljes berendezésű szobák, műhelyek, enteriőrök hangulatuk mellett azt a helyes szemléletet is tükrözték, mellyel Kugler igazgató és munkatársa, Bünker rendelkezett. Ezzel a következetességükkel koruk átlagos múzeumi gyűjtési módszerét megelőzték, de egyúttal egészen napjainkig kihatóan meg is határozták a gyűjtés egyedül helyes módját, azt, hogy együttesükben, összefüggésükben jobban dokumentálják a tárgyak egy mesterség művelésének körülményeit, jellegzetességeit, egy paraszt lakás tiszta szobájának hangulatát, mintha csak egyes díszes tárgyakat mutatnának be egymástól függetlenül. Hosszú előkészítési munkák után 1913. október 5-én fényes ünnepség keretében, az ország jelesebb múzeumainak, a főhatóságok képviselőinek jelenlétében nyílt meg az új épületben az anyagában rendkívül kibővült új múzeum. A főöri (igazgató) állást Bünker kapta még a berendezés kezdetén, így hát jórészt az ő munkáját dicsérte a szép és országos hírűvé vált múzeum kiállítása. 1911 végén Bella Lajos Budapestre, a Nemzeti Múzeumba került, Kugler Alajos pedig sértődöttségével nehezítette Bünker munkáját. Kuglert bántotta, hogy Bünkert választotta a közgyűlés főörré, ezért lemondott hivataláról és nem akart résztvenni a további munkákban. Békéltetés és némi anyagi áldozat árán megoldás született: mindketten főöri címet viseltek, de kifelé, mint idősebb főör Kugler képviselte a múzeumot.⁷⁸⁽¹²⁴⁾ A régészeti részt Kugler, a modern részt (újkor és néprajz) Bünker rendezte. A múzeumot megnyitása óta 150–200 ember látogatta vasárnaponként; a nyitvatartás 10–12 és 2–4 óra között volt.

1914 novemberében Bünker meghalt, nagy veszteség érte ezzel a múzeumot. A rendszeres és tervszerű ásatások megszűnését Bella Sopronból való távozása után most a néprajz területén is pangás követte, sajnos több mint négy évtizedre kiterjedően. A veszteség annál nagyobb volt, mert a főöri állás révén Bünkernek is több ideje lett volna gyűjtéseket végezni és tovább gyarapítani a műhelyek, más együttesek számát. Halála után Kugler is visszalépett a főöri tisztségből, mert a hivatali lakásba kellett volna költöznie, és így Lauringer Ernőt bízta meg a választmány 1914 decemberében a múzeum felügyeletével. Kugler azonban továbbra is tevékeny és nézeteinek megfelelően igyekszik alakítani azokat a részeket is, melyeket korábban Bünker rendezett. Két év múltán azonban ő is elhunyt és ezzel a múzeum hőskorának (két múzeum egyesítése, majd az önálló épület berendezése) két kiemelkedő munkását veszítette el. Lauringer Ernő gimnáziumi igazgató, numizmata, először az irattárat, ¹⁵² majd a könyvtárat tette rendbe, és így került sor az új anyag leltározására. Érdeklődésének megfelelően azonban elsősorban a régi pénzek és érmek gyűjtésével foglalkozott. Ennek ellenére nem hanyagolta el a többi szakterületet sem. A háború kitörése évében a látogatottság a korábbi szinten mozgott, de 1916–17-ben már felére csökkent.⁷⁹⁽¹²⁵⁾ 1917-ben dr. Fejérpataky László a múzeumok és könyvtárak orsz. helyettes főfelügyelője, valamint Mihalik József felügyelő látogatást tett a múzeumban, és felvetette a további bővítés gondolatát. Erre természetesen a háborús viszonyok, majd pedig az általános elszegényedés miatt nem került sor a felszabadulásig sem.

A két világháború között tovább csökkent a múzeum látogatottsága. Ennek nemcsak az volt az oka – ami már 1914–15-ben is éreztette hatását, ti. hogy kiesett a központi forgalomból – hanem a bevezetett magas belépődíj is. A hétköznapi személyjegy ára 1 pengő a felnőtteknek és 50 fillér a gyermekeknek, ami szinte egy napszámos bérével ért fel. A vasárnapok voltak inkább a látogatottak, ekkor 20 fillér a felnőttek és 10 fillér a gyermekek belépti díja. Jellemző, annyira drága volt a belépő (és ez nagyban visszatartotta a város lakóit a többszöri vagy egyáltalán az egyszeri múzeumlátogatástól is), hogy amikor 1929-ben bevezették az augusztus 20-i ingyenes látogatás rendszerét, egyetlen napon többen nézték meg a múzeumot, mint egész évben! (Az 1933. évi 1938 látogatóból aug. 20-án 1038 fordult meg a múzeumban.)⁸⁰⁽¹²⁶⁾ 1936-ban azonban ezt megsokallhatta a város vezetősége, mert augusztus 20-án, ha kedvezményesen 10 fillérért, de már fizetni kellett a látogatónak. Le is esett a számuk hamarosan 200 alá.⁸¹⁽¹²⁷⁾ A látogatók száma évente 2–3000 körül mozgott a nagyobb és bővebb múzeumban, míg 1902–6 körül a városháza épületében az évi

5–8 000 főt is elérte. A kultúra tehát jórészt a gazdagok kiváltsága lett, kiszorult élvezetéből a kisember, a földműves, a munkás, de az iskolás sem juthatott hozzá, csak ha fizetett érte. Az 1930-as években került a múzeumba segédőrként Csipkés Kálmán rajztanár iparművészeti és néprajzi érdeklődéssel, aki szorgalmasan gyarapította is az anyagot. Nevéhez fűződik a harmincas évek két kiemelkedő különkiállítása, az óraakiállítás és az üvegek, porcelánok bemutatása. Nagy sikere volt mindkettőnek, mert szép anyagot szedett össze kölcsönbe a város magánosaitól, de az ízléses elrendezés is feltétele volt a közönségsikernek.⁸²⁽¹²⁸⁾

A második világháború alatt a múzeum épülete és anyaga súlyos károkat szenvedett. A gyűjtemények öt százaléka pusztult el, ami elsősorban a néprajzi gyűjtemény hímzéseiből valamint egyéb ötvös-tárgyakból adódik ki.⁸³⁽¹²⁹⁾ Lauringer Ernő igazgató 1944-ben meghalt, megüresedett az állás. A felszabadulás után a város történetét, műemlékeit, kultúrtörténetét jól ismerő Csatkai Endrét bízta meg a Nemzeti Bizottság a múzeum vezetésével. Csatkai Endre nagy szakmai tapasztalattal és hozzáértéssel látott hozzá a múzeum újjáélesztéséhez. Gimnazista diákok segítségével takarították a törmeléket, tették rendbe a múzeum épületét annyira, hogy a bentlévő anyag biztonságban lehetett. A károk teljes helyreállítására államsegélyt kapott a múzeum, amivel a ¹⁵³tető, ablakok, ajtók javítása olyan mértékben elvégezhető volt, hogy gondolni lehetett a múzeum újbóli megnyitására. A fő elve az volt; úgy mutassa be a múzeum anyagát, hogy az a fejlődést, az előrehaladást tükrözze a város környékének régiebb és újabb életében. A vidéki múzeumok közül az országban elsőként Sopronban nyílt meg a felszabadulás után a múzeum, 1947. június 28-án. Csatkai Endre érdeklődése választott szakjában, a művészettörténeten kívül kiterjedt a néprajz, zenetörténet, céhtörténet, irodalom, de a régészet és a természetrajz területére is. Az anyag gyarapítása mellett, Csipkés Kálmán segítségével, újra leltározta pl. a néprajzi anyagot, rendezte más gyűjtemények anyagát is. A múzeumok szerepének fokozatos növekedésével, a múzeumi és műemléki törvény hatásának következtében a vidéki múzeumok szakemberellátására többet fordított a Művelődésügyi Minisztérium. Ennek következtében 1951-ben régészt, 1952-ben pedig néprajzost is kapott a múzeum, Nováki Gyula, ill. Domonkos Ottó személyében, így a szakterületek racionális megosztásával tervszerű munka indult az új nyilvántartási rendszer bevezetésére (a múzeum teljes anyagának leltározására), ásatások, néprajzi gyűjtések módszeres végzésére. Az 1950-es államosítás a múzeumokat a városok kezéből kivette, hogy országosan egységesíteni és érvényesíteni tudja azokat a művelődéspolitikai elveket, melyek megvalósítása feltétele volt a múzeumok új és hatalmas felvirágzásának. Az állami támogatás rendszeressége, a szakemberellátás mértéke, képzésének európai színvonala volt a biztosítéka a múzeumok további jelentősége megnövekedésének. A múzeum anyaga rohamosan növekedett és a meglévő, de már 1917-ben bővítésre javasolt épületben nem fért el másként, mint hogy sorra lezártuk a néprajzi kiállítás egyes szobáit és ott helyeztük el az új anyagot. Ennek az állapotnak az enyhítését szolgálta 1954-ben a Lábasház megszerzése, felújítása, majd pedig a kisipari gyűjtemény ottani elhelyezése, „A soproni vasipar története” c. kiállítással 1956. ápr. 4-én való megnyitása. A melléképületben a volt istállóból raktárt, a mellette lévő helyiségből restaurátor műhelyt, fotó-műhelyt rendeztünk be, és ezzel biztosítottuk a múzeumi anyag konzerválását és restaurálását, a korszerű múzeumi munka során szükséges fényképek kidolgozását és egyben a fotó-tár megalapítását, amely ma több mint 10 000 leltározott darabbal rendelkezik.

A múzeum anyagának további gyarapodása szükségessé tette a régészeti anyag külön épületben való elhelyezését. Erre rendkívül alkalmasnak ígérkezett a belvárosban a Fabricius-ház. A műemléki feltárás az ország egyik legjelentősebb polgári rendeltetésű középkori épületét hozta napvilágra és állította helyre régi stílusában, múzeumi célra. 1962-ben vette birtokba a múzeum, állandó kiállítását pedig „Sopron és környéke története az őskortól a középkor végéig” címmel 1963. április 4-én nyitotta meg. A római-kori kőtár, amely a régi épület előcsarnokában és alagsorában volt kiállítva, átköltözött a Fabricius-ház

hatalmas, gótikus bordás mennyezetű pincéjébe. Itt került sor a római kori város kapitóliumi triászának újabb rekonstrukciójára, a kőtár végleges elhelyezésére. A rendezés és rekonstrukció munkáját Nováki Gyula és Alföldi Géza, illetve Szakál Ernő szobrászművész végezte. Megnyitására csak félévvel később került sor, kivitele azonban a kül- és belföldi szakemberek egységes tetszését vívta ki. A raktári anyag számára a padlástérben mandzard helyiséget alakítottunk ki, valamint a földszinten egy nagyobb, de sötét terem áll rendelkezésre.

1962 őszén a múzeumok tanácsi kezelésbe adása során a soproni múzeum a Győr-Sopron megyei Múzeumok Igazgatósága alá került, a megyei múzeumi szervezet tagjaként. 1963 nyarán Csatkai Endre nyugalomba vonult, és helyén ¹⁵⁴Domonkos Ottó néprajz-szakos muzeológus tölti be az igazgatói állást. A megüresedett státusra fiatal történész jutott Környei Attila személyében. 1964-ben Nováki Gyula Budapestre került, helyét 1965-ben Tomka Péter fiatal régésszel töltöttük be. A megfiatalodott gárda az elődök példáját követve törekszik az anyag gyarapítására, feldolgozására és kiállítására. Három épületünk közül a főépület a régi „kultúrpalotá”-ban maradt, melynek korszerűsítésére központi fűtéssel való ellátására 1964–65 telén került sor. Ezzel egyidőben új kiállítást is készítettünk, amely szerves folytatása a régészetnek. Itt ugyanis „Sopron és környékének története a XVII. századtól napjainkig” címmel készült kiállítás. Tekintettel a múzeum kiváló céhes anyagára, valamint arra, hogy az iskolai oktatást segítő két nagy kiállítást kiválóan egészítené, ki egy céhtörténeti bemutató, került sor „A soproni múzeum céhemlékei” című kiállításra a Lábás-házban. Mindkét kiállításunkat 1965 nyarán nyitottuk meg. ⁸⁴⁽¹³⁰⁾ A felszabadulás utáni fejlődésünket legjobban azon mérhetjük le, hogy figyelembe vesszük a muzeológusok számának három főre való emelkedését, aminek természetes következménye volt, hogy az utolsó 20 év alatt megdupláztuk a múzeum anyagát. Ez azt is jelenti, hogy 20 év alatt többet gyűjtöttünk, mint 80 év alatt elődeink. De ha a látogatottságot vizsgáljuk, akkor még szembetűnőbb a fejlődés. A felszabadulás előtt a legtöbb látogató 1905 táján fordult meg a múzeumban, 8 000 körül. 1923–43 között csak két esztendőben haladta meg a 3 000 főt. Viszont 1947-ben fél év alatt több mint 7 000 látogatója volt. A következő években hamarosan 20 000 körüli volt az évi látogatottság. Igaz, hogy a határsáv bevezetése idején 1955-ben felére esett a forgalmunk. Azután újból 20 000 fölé tornáztuk a látogatottságot. Ezt elsősorban úgy lehetett elérni, hogy a múzeum igazgatója jó és tartós kapcsolatot épített ki a város iskoláival és emellett egy állandó és lelkes törzsgárdát alakított ki a látogatókból. Ezt az ún. különkiállítások rendszerének bevezetése eredményének könyveljük el. Csatkai Endre országosan is úttörő volt az időszakos kiállítások rendszeres készítésének, a múzeumi belsőmunka új fajtájának országos méretűvé tételében (16 év alatt 81 ún. külön-kiállítást rendezett.) Az új épületek megnyitásával, különösen a műemlékileg is országos hírűvé vált Fabricius-ház berendezésével – ezek belvárosi központi fekvésénél fogva – óriási mértékben megnőtt kiállításaink látogatottsága, 1963 óta 70–80 000 körül mozog az évi forgalom. Természetesen tudjuk, hogy e hatalmas fejlődés nemcsak a soproni múzeumra jellemző, hanem általában az ország múzeumainak a művelődéspolitikában megnövekedett szerepéből is következik. Arra törekszünk, hogy nemzeti kincseink megmentése és feldolgozása mellett a hatalmas művelődési igényt olyan kiállításokkal, tudományos publikációkkal és előadásokkal elégítsük ki, amelyek a felnövekvő új társadalom igényeit is kielégítik.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban I. Bevezető

¹⁵⁵**Mollay Károly: Többnyelvűség a középkori Sopronban**

I. Bevezető

1. 1589. március 12-én Artner Sebald soproni diák a morvaországi Jihlava (németül: Iglau) városából a következő magyar nyelvű levélben kér tanulmányi segítyt a soproni tanácstól:

Eőròke úalo szolgálatomat minden haladasommal ayanlom kegielmeteknek mind egèz tanaczban leueó tizteletes Vraknak ez Istentúl az Vr Jesus Christus által, minden lelki és testi áldást kiuanok kegielmeteknek, mindt tiztelendő vrainnak.

Touabba, tizteletes tanaczbeli vrak, iol tudgia azt kegielmetek, hogj semmi fele dologh eleó nem uitethetik az emberektol, ha ahoz ualo kólseó dologban fogiatkozás lezen: Ezenkeppen az deaki tudomanibanis foglalatosok az szegeni tanúlo iffiak nem lehetnek, ha ahoz valo dologban fogiatkozások lezen. De az fólseges io Isten eleitól fogua ehèz az tudomanihoz szerzette es rendelte az feiedelemseget, kiknek io gond uiselesek miat mintez ideig megh maradot az dragolatos tudomania, honnat Felseghe, mind ez uilag gond uiselésere, es io dolgoknak io moddal valo igazgatasara tamazt ieles eszes embereket. Azonkepen az Meniej tudomaninak is hirdetesere, tudos bölcz tanitokat, kik miat mind az testi es lelki bekeseg ereót vezen az emberek kózót.

Ez mi niomorúlt orszagunkbanis, mind ez ideigh felseghe gonduiselesebol valamenire fentes az dragalatos tudomania, mind lelki es testi dologban, azaz mind Egihazi es polgari tarsasagban. De ez orszagnak sok keppen valo haborúsaga miat, igen szók az tudos ember, mert az szegenisegh miat az szegeni tanúlo iffiusag csak keúesse tanúsagba vicheti eleó magat, oka penigh ennek semmi nem egieb, hanem az feiedelemsegh az sok haború miat inkab foglalatosok kólseó [dologban] dolgokban, hogi nem mint az tanitokra es tanulóokra valo gonduiselesben.

Míuel hogi tiztelendő tanaczbeli vrain, enis (az szegenseg miat) tanúsagomnak veghez vitelehez igen erőtlennek itelem magamat, miert hogi az szegeni atiamis vekoni erőuel vaion, tób fiairais kel gondot viselni, tanúsagomnak eleó menetelire segetseggel nem lehet, mint ennek eleótte, az mikeppen kegielmeteknel nylyan vagion: En penigh Isten segetsegeből az menire tanúsagomban eleó mentem, nem akarnek hatro allanom, hogi az szegeni attiamnakis mind kóltsége, mind penigh remensege hiaba ne lenne felőlem, vőttem azert maston erre magomat, hogi az kegielmetek segetsegehes, alazatoson folianam, talaltam azert megh kegielmeteket kiualkeppen, mind egèz tanaczban leueó tiztes Vrakat, túduan azt, hogi Isten kegielmeteket is az teób feidelmekel egietemben az Ecclesiainak Daykaiaua rendelte.

Nylyan vagion nalam tiztelendő Vrain, mivel hogh Isten ez uiagbol ki akarta volna hyni az tizteletes személi, tudni illik Miedl Jacob feleseget, aúagi hazastarsat, Halala idnien hagiót volna valami keóltseget, valameli tanulo iffíúnak, meli czelekedet Isten eleót kellemetes es kedúes, embereknel penigh diczeretes. Kegielmetekhez azert nagi biztomban (mind tizteletes vrakhoz) alazatoson foliadua kóniörgók, hogj kegielmetek megh tekintuen az felsegos Vristent es az en iora való giekezetemetis, kegielmetek legien valami segetseggel abbol az pinzeből, kiúel tanúsagomat öregbithessem.

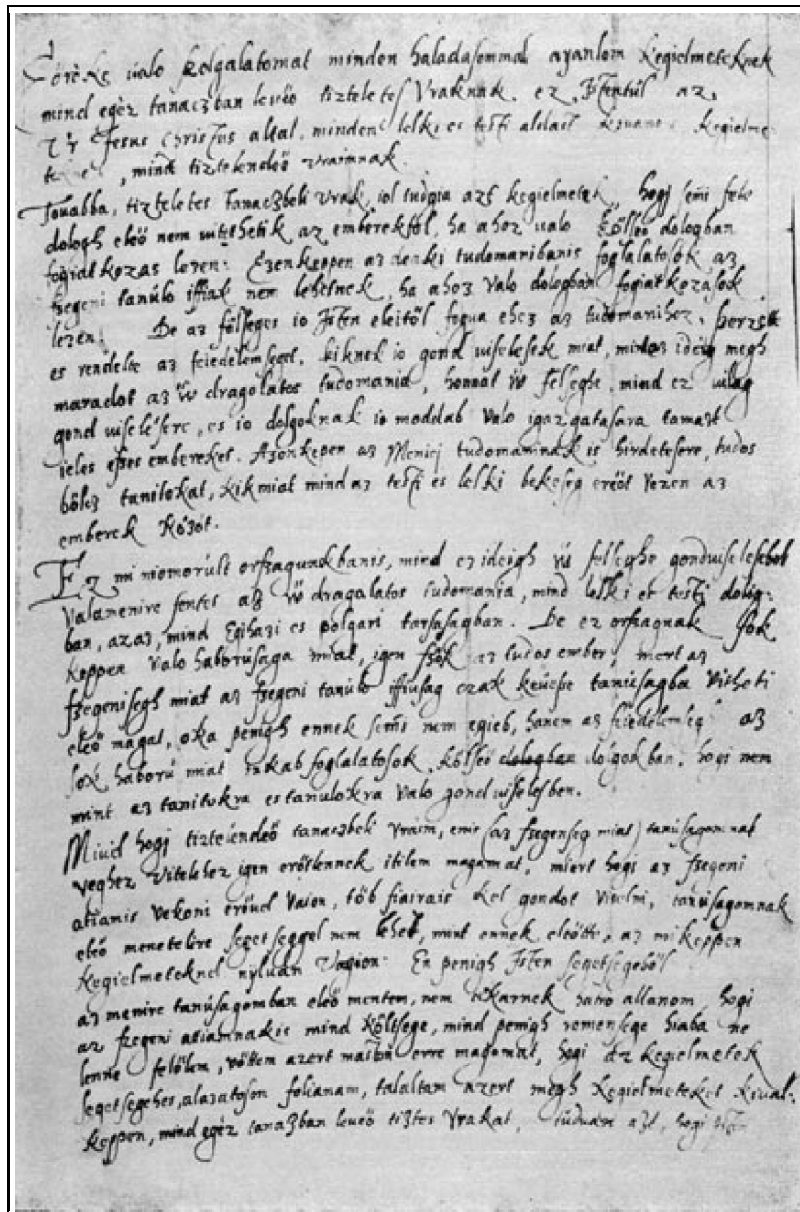
Kitt hogi ha czelekedik kegielmetek, Istentől varia kegielmetek Jutalmat az igaz igereti es fogadasa szerent. Enis penigh migh Isten illet minden haladasommal es az kegielmetek neuenek diczeretiúel giekezek megh szolgálni. Az felseges io Isten algia es tarcza megh kegielmeteket, minden lelki es testi iouaúal nagi sok io eztendeig. Adatek Iglaiuban Sancti Gregorý napian, Az 1589 eztendőben.

Ere kegies valaszt varok kegielmetektol, mint tizteletes Vraimtol

Sebaldus Artnerus, Vrasagtok
szegenj tanulo zolgaia.

156 Aztan összehajtotta a papírost, amelynek vízjegye a koronás kétféjú sast ábrázolta, zárlatára rányomta címerpaizsos gyűrűspecstjét, benne gyümölcsággal és nevének S * A kezdőbetűivel, majd ráírta a címzést:

Adassek ez leuél Soproniban csaszar felsege szabad varosaban leuő tizteletes tanaczbeli szemelieknek és Vraknak, kezeben Sopron. [I\(131\)](#)

The image shows a page of handwritten text in a cursive script, likely Latin. The text is dense and covers most of the page. It appears to be a letter or a document related to the historical context provided in the surrounding text. The handwriting is somewhat difficult to read due to its cursive nature and the age of the document. The text is written in dark ink on a light-colored paper.

Teljes terjedelmében közöltük ezt a már ismert levelet, mert nemcsak tartalma, hanem főleg nyelve miatt tanulságos. Tartalmi szempontból a reformáció soproni győzelmével kezdődő haladó hagyománynak egyik jelentkezése: a soproni polgárok most már nemcsak egyházi, hanem közcélra, többek között soproni ifjak egyetemi tanulmányainak elősegítésére létesítenek alapítványokat. Itt is Miedl Jakab tímármester feleségének alapítványáról van szó.²⁽¹³²⁾ A kérelmező a Sopron történetében utóbb jelentős szerepet játszó, egyenes ágon a XX. századig élő legrégebb soproni családnak második nemzedékéhez tartozott. A család soproni ágának alapítója, Artner Erhard sekrestyés, majd ügyvéd 1558-ban szerzett polgárjogot, s második házasságából (1572.) származó négy fia, Sebald, Farkas, Erhard és János révén emelkedik a család a soproni patrícius családok közé.³⁽¹³³⁾ A család férfitagjai 1478-ban Alsó-Ausztriában (Bécsújhely, Baden, Piesting), egy nőtagja pedig a Sopron megyei Ruszton (ma Burgenlandban) mutatható ki (SoprOkl. I/5, 368), a négy fiú apja tehát Alsó-Ausztriából került Sopronba. Mind a négy fiú tanult, ezért írja Sebald levelében, hogy atyjának „több fiairais kel gondot viselni”. Maga Sebald kérvényének írásakor legfeljebb 16 esztendő lehetett, tehát olyan korban, amikor szerencsésebb kortársai már egyetemre mentek. Bár Jihlavában, ahonnan kérvényét küldte, 1561-től kezdve működött protestáns gimnázium. Sebald apjának közlése szerint *zu meseritsch*, azaz a Jihlavától 38 km-re az Oslava partján fekvő Velké Meziříčí (németül: Gross-Meseritsch) protestáns gimnáziumában, mellékelte bizonyítványai és tanárának, Milius János mesternek ajánlása szerint jól tanult (*nit wenig proficirt*), hogy majdan hazájának szolgálhasson: *damit Er mit der Zeit seinem Vatterlandt dienen Könnte*.⁴⁽¹³⁴⁾ Sebald már ekkor három nyelvet ¹⁵⁸bírt, mert forrásunk szerint fenti magyar nyelvű kérvényén (*suplicirn*) kívül ennek német és latin változatát is beküldte a tanácsnak (nem maradtak fenn!), sőt a cseh többségű városkában bizonyára csehül is megtanult. E nyelvekre utóbb, amikor Kassa jegyzője lett, szüksége is volt.⁵⁽¹³⁵⁾ Az eset tehát nemcsak a soproniak iskoláztatásának története szempontjából tanulságos, hanem egyúttal az állampatriotizmus, az ún. *hungarus*-szemlélet eddig ismert legkorábbi soproni megnyilvánulása is⁶⁽¹³⁶⁾, sőt újabb adalék Sopron csehországi kapcsolatainak még felderítetlen történetéhez.

Az idézett levél tartalmánál fogva nem tekinthető magánlevélnek: folyamodvány ez, amely szerkezetében, stílusában a kancelláriák okleveles gyakorlatához igazodik, bár egyes korhatározó stílusjegyei (a *nyomorúság* emlegetése, metaforák hiánya stb.) a XVI. századi paraszti panaszlevelek (supplicatiók) szövegében is megtalálhatók.⁷⁽¹³⁷⁾ A magyar nyelvű kancelláriai írásbeliség ekkor még alig egy évszázados múltra tekintett vissza (a legrégebb magyar nyelvű missilis levél 1486-ból, a legrégebb magyar nyelvű oklevél 1493-ból való⁸⁽¹³⁸⁾), Sopronból meg csak 1550-ből ismerjük a legrégebb magyar nyelvű levelet⁹⁽¹³⁹⁾. A német nyelvű írásbeliség a Sopronban ugyan már 1352-ben jelentkezik¹⁰⁽¹⁴⁰⁾, mind a magyarnak, mind a németnek azonban a latin volt a mintája (a legrégebb soproni latin oklevelet 1276-ban szerkesztették¹¹⁽¹⁴¹⁾). Artner Sebald levelében is a latin oklevélszerkesztésnek megfelelően elkülönül egymástól a bevezető rész (protocollum), a főrész (contextus) és a befejező rész (eschatocollum)¹²⁽¹⁴²⁾. E részek meghatározott formulák révén még tovább tagolódtak. Artner levelének bevezető részéből csak a fohászkodás (invocatio) hiányzik; az alázatossági formula (intitulatio), a címzettek megnevezése (inscriptio) és az örök érvényű üdvözlés (salutatio) viszont – ugyancsak az okleveles gyakorlatban nem ritka módon – egyetlen mondatban vannak összefoglalva: *Eörròke úalo szolgalatomat minden haladasommal ayanlom* (salutatio) *kegielmeteknek mind egèz tanaczban leueõ tizteletes Vraknak* (inscriptio) *ez Istentül az Vr Jesus Christus altal minden lelki és testi aldast kiuanok* (intitulatio) *kegielmeteknek mind ttzelendõ vrainnak* (inscriptio).

alírás (subscriptio). Formula szabályozta a levél külső címzését is.

Korabeli más levelekkel való összehasonlítás bizonyítja, hogy itt szinte készen átvett formula-készlet alkalmazásáról beszélhetünk. Artner Sebald levelének protocollumát találjuk meg például Volcsei Pál szolgabírónak a soproni tanácshoz 27 esztendővel korábban küldött megyegyűlési meghívójában: *Ewröкке walo szolgalatomnak wtanna magam ayanlasat irom kegielmeteknek, mint týztelendö Býzodalmas wraymnak* (Házi: Levelek 30.) Kalmár János soproni polgár 1582-ben mostohaleánya esküvőjére Gering János városbíró ugyan magyar nyelvű levélben hívja meg, de ugyanezzel a – – latinul írt – – protocollummal: *Generose ac nobilis domine et vicine semper observandissime servitiorum meorum perpetuorum commendationem* (I. h. 128). A soproni tanács meg 1530-ban így kezdi egy szalonaki (ma: Schlaining Burgenlandban) nemes asszonyhoz írt levelét: *Wolgeborne, genadige frau, zuuoran sein euer gnaden vnser geflissen dinst in albeg* (SoprOkl. I/7, 380). Nagyobb leveles anyag formulái közt vannak ugyan változatok, de ezek bizonyos típusok köré csoportosíthatók, amelyek a levelező felek társadalmi viszonyaira, de kancelláriai és iskolai tradíciókra is jellemzők. Ugyanezt mondhatjuk az eschatocollum formuláira is, külön felhíva a figyelmet a keltezés formuláira. Ezek ugyanis még a naptárhasználatra is engednek következtetni. A hónapok számozott napjai szerinti, azaz modern keltezés Sopronban ugyan már 1510-től kezdve megindul¹³⁽¹⁴³⁾, a protestáns Artner Sebald 1589-ben mégis még mindig a katolikus egyház szentjeinek ünnepei szerint keltez.

Az összehajtott és pecséttel lezárt levél külső címzése Artner Sebald levelén, más korabeli magyar leveleken sem egyszerű fordítása a szokványos magyarországi latin formulának. Utóbbi ugyanis ígétnen, részes esetben álló szerkezet, mint Lozsi Viczay György 1583-ban írt levelén, amelyen Artner Sebald címzésének minden elemét megtalálhatjuk: *Generosis et nobilibus dominis magistro civium ac iudici, iuratisque civibus senatus liberae civitatis sacrae caesareae regiaeque maiestatis Soproniensis etc., dominis et vicinis observandis* (Házi: Levelek 130). A magyar nyelvű címzések túlnyomó többsége úgy kezdődik, mint Artner Sebaldé: „Adassék ez levél...”. Papp László, aki a XVI. ¹⁶¹századi, főleg észak-keleti magyar nyelvű levelek és okiratok formuláit, magyar írásbeli norma alakulását vizsgálta¹⁴⁽¹⁴⁴⁾, a magyar címzés e sajátos formuláját a magyar nyelvű írásbeliség önállósodása, függetlenedése egyik jelének tekinti. E formula szórványos megjelenéséből latin nyelvű iratokban a magyar írásbeliségnek a hazai latinra gyakorolt hatására következett. A nyugat-magyarországi és az ausztriai forrásanyag vizsgálata azonban azt mutatja, hogy itt osztrák hatással állunk szemben. Hartisch Detre soproni városkapitány 1527. február 21-én így címezi Lozsi Viczay János alispánhoz írt német nyelvű levelét: „Nobili et egregio Johanni Wýchay de Los vicecomiti comitatus Soproniensis, *hee reddi debent littere*” (SoprOkl. I/7, 243). E formula azonban már megtalálható Heimbach János kölni kereskedő Bécsből Csekán Pál soproni patríciushoz 1410-ben írt leveleiben: „Dem erbein weisen Pawell Schechaw, purger zu Odemburg, *detur littera*” (SoprOkl. I/2, 30 stb.). Itt magyar hatásról nyilván nem lehet szó. Ebben semmi különös sincs, hiszen a magyarországi latinság nem egységes, a szomszédos népek latinsága, sőt az itáliai latinság is nyomot hagyott benne. A különböző formulák feltűnése, gyakorisága és eloszlása Magyarországon közelebb visz majd bennünket a nyelvjárások feletti, egységesülő magyar nemzeti nyelv kezdeteinek megértéséhez is.

A formulák nyelvtörténeti jelentősége abban áll, hogy nemcsak tartalmi, hanem nyelvi normát is jelentettek az íródeákok számára; a nemzeti nyelvű formulák pedig az íródeákat bizonyos mértékben függetlenítték saját vagy kancelláriájának nyelvjárásától, s ezzel egy a nyelvjárásoktól különböző, egységesülő nemzeti nyelv kialakulását segítették elő minden országban. Aránylag a legkevesebb kész formula van a különböző fajta levelek főrészében (contextus), amely a tulajdonképpeni mondanivalót tartalmazza, itt jelentkezik

aránylag a legtöbb nyelvjárási elem. Ezt nem vette észre Egriné Abaffy Erzsébet, aki különben kitűnően elemezte a XVI. századi Sopron megyei magyar nyelvemlékek, köztük Artner Sebald levelének nyelvét az alakuló köznyelvi norma és a nyelvjárás, jelen esetben a rábaközi nyelvjárás viszonya szempontjából.¹⁵⁽¹⁴⁵⁾ Egriné a megyei, ill. a soproni nyelvemlékeknek és az íródeákoknak három típusát rajzolja meg, amelyeket így is nevezhetnénk: 1. rábaközi nyelvjárásos; 2. nyelvjárásellenes; 3. nem rábaközi nyelvjárásos. Az első típus csak a kirívó nyelvjárási sajátságokat, így a XVI. században már nem „szép”-nek tartott nyugati (nyugat-magyarországi) í-zést (pl. *szíp* 'szép') kerüli el, egyéb nyelvjárási sajátságokat gátlástalanul használ. E típushoz tartozik Darabos Gáspár, a Sopronban két házzal (Storno-ház, Kossow-ház) is rendelkező Ákosházi Sárkány-család egyik íródeákja, aki nemcsak az í-zést kerüli tudatosan (*eltheth* 'éltet', *eltesse* 'éltet', *zegenj* 'szegény', *penzth* 'pénzt' stb. a várható *iltet*, *iltesse*, *szegin*, *písz* stb. helyett), hanem az ajakkerekítéssel ejtett hangokat is, ha az észak-keleti nyelvjárásokhoz igazodó köznyelvi normában ajakkerekítés nélkül ejtett hang van (*wjtttem* 'vittem' stb. a várható *vüttem* stb. helyett). Az idetartozó nagyszámú adat közt tűnik fel egy-egy nyugati (rábaközi) nyelvjárási adat (*pöchethjth* 'pöcsétit', *pöcheteliye* 'pöcsételje', *k^wldottö* 'küldöttö', ¹⁶²*wra^wmtwl* 'uraimtól', *el titot* 'eltöltöt', *masthanj* 'mastani'), elárulva írójának nyelvjárási hovatartozását¹⁶⁽¹⁴⁶⁾. A második típus minden rábaközi sajátságot tudatosan kerül, ilyen sajátságot csak elvéve használ, mint például Káldy Péter soproni polgár leveleiben (*pecheteltettem* 'pecséltettem', *vristentöl* 'úristentől', *most* 'most', *ó 'ő'*: de rábaközi változat: *J^wtttem* 'jüttem', *J^wiön* 'jüjjön', *kuch^wt* 'kúcsát', azaz 'kulcsát')¹⁷⁽¹⁴⁷⁾. E típusú nyelvemlékek állanak legközelebb a mai köznyelvi normához. A harmadik típus nem a rábaközi nyelvjáráshoz, nem is a köznyelvi norma alapjául szolgáló észak-keleti nyelvjárásokhoz igazodik, hanem a déli, közelebről a baranyai nyelvjárást tekinti normának; a rábaközi sajátságokat természetesen ez a típus sem tudja egészen megtagadni. E típus Sopron megyei és soproni képviselői Egriné helyes megállapítása szerint kezdetben a déli nyelvjárássterületről, különösen Baranyából a török elől menekült deákok, tanítók és lelkészek (Sopronban pl.: Szeremlyéni Mihály és Beythe István lelkész-költők), akik a Duna–Dráva szögéből egy ö-ző nyelvjárást (*fölségös*, *vött* 'vett') hoztak magukkal, a déli nyelvjárássterületen tehát az első típushoz tartoztak volna. Átjuk terjedt el a megyében is, Sopronban) az ö-ző típusú nyelvi norma a nyugati nyelvjárást beszélők írásában. Ide tartozik például Pápai Imre soproni ügyvéd, s ide tartozik Artner Sebald is.

Colloquium
Lillus & Stikus.
Lillus.
Quis fides simulacrum
In manus laudat a se laudat fides
In se ipsis, et hinc in hinc
Ut ab hinc in hinc in hinc
Ius fides in hinc in hinc in hinc
Remittit allentibus die fides in hinc
In hinc in hinc in hinc
Stille wie in hinc in hinc
In hinc in hinc in hinc
In hinc in hinc in hinc
In hinc in hinc in hinc
Stikus
Missa in hinc in hinc
In hinc in hinc in hinc
In hinc in hinc in hinc
In hinc in hinc in hinc

163Weiner János 1595. évi pasquillusza. (Az író kézírata) Sopron. SÁL. (Adorján A. felvétele)

Ami Artner Sebald levelében rögtön feltűnik, az az idegen szók teljes hiánya, ha az *eclésiá-t* (*ecclesia*) már meghonosodottnak veszem.¹⁸⁽¹⁴⁸⁾ Az említett Darabos Gáspárnál (*defectas* 'hiba, hiány')¹⁹⁽¹⁴⁹⁾ és

Káldy Péternél (*inuentalta* 'leltározta', *protestalok* 'tiltakozom') is csak elvétve, egy-egy meghonosodó vagy meghonosodott latin szót találunk: e levelek és íróik nemcsak ebben, hanem formulakészletükkel, leveleik szerkezetével, stíluselemeikkel együtt a zárt középkori formákat őrzik, amelyeket még nem bontott meg a reneszánsz kor tudós-humanista műveltsége. A komoly jogi műveltséggel rendelkező Pápai Imrénél már szinte hemzsegnak a latin jogi műszavak (*citaltatta*, *consulala*, *criminalis*, *mandatom* stb.), sőt a rövidebb-hosszabb latin idézetek.²⁰⁽¹⁵⁰⁾ Reneszánsz stílus ez, amelyben a képzőművészetekhez hasonlóan a díszítő elemek mind nagyobb teret nyernek. Artner Sebald az ö-ző nyelvi normát nem olyan következetesen használja, mint a nála műveltebb és idősebb Pápai Imre, amit jellemzően példáz a nála három változatban előforduló *felséges* szó: *fölseges* ~ *felsegös* (a főrészen), de *felséges* (a befejező részben). Kirívó ö-zés még a *vöttem* 'vettem' (a főrészen). A déli és az észak-keleti norma közti ingadozás mutatkozik meg például a déli *-ét* ~ észak-keleti *-ít* képző váltakozó használatában: *segetseggel*, *öregbethessem* (Pápainál: *szepejthj* 'szépíti' is!), de *tanitokat*, *tanitokra* (mindegyik példa a főrészen). Artner nyelvezete egyébként is kerüli az í-zést: *szezeni*, *szerent* (Pápainál rábaközi: *szeghjn*, *szerjnt*) stb., habár nála is becsúszik néhány rábaközi változat: *illet* 'éltet', *ililem* 'ítélem', (Pápainál: *ítelte* 'ítélte'), *pinzeböl* 'pénzéből'. Artner ingadozik a 3. személyű birtokos személyrag déli *-i* és észak-keleti *ë* (*~é*) változata között: *diczeretiuel*, *igereti*, *menetelire*, de *gond uiselesere*, *hirdetesere*, *segetsegeből* stb. Az írásos normának ¹⁶⁴ezt az ingadozását természetesen a beszélt rábaközi nyelvjárás is zavarja: az ötször előforduló 3. személyű személyes névmás *ŵ* 'ű' alakja, az *á* utáni *o*-zás (*hatro* 'hátra', *dragolatos*, de: *dragalatos* is), a szóvégi palatalizálás *Soproniban* 'Sopronyban' (de *Sopron*), a köznyelvi normától eltérő ajakkerekítés (*ŵ* *giekezetemet* 'ügyekezetemet', *ŵ* *giekezek* 'ügyekezek', de: *ideig*) mind-mind ezt tanúsítják. Feltűnő következetesség mutatkozik viszont abban, hogy a hosszú (kettőzött) mássalhangzókat szóvégen mindig röviden (egyszer) jelöli (*eleötte*, de *eleöt* 'előtt'), ami zöngés mássalhangzók szóvégi zöngétlen ejtésével együtt ugyancsak rábaközi jelenség (*inkab*, *töb* ~ *teöb*; de: *touabba*).

Egriné kitűnő elemzését kiegészítő megjegyzéseinkkel csak érzékeltetni akartuk a soproni magyar nyelv XVI. század végi állapotát, valamint egy még részletezőbb nyelvjárástörténeti feldolgozás lehetőségének az útját.

2. Hat esztendővel Artner Sebald magyar nyelvű levele után, 1595. március 7-én Nagy Tamás soproni városbíró a pozsonyi diétáról német nyelvű levelet küld a lőcsei tanácsnak:

Edle, Ehrnveste, fürsichtige, Ersame, wolweise, günstige, liebe herrn vnd gute freind. Ewer Vestigkait vnd Herrlichkait seyen meine beraitwillige dienst sambt wünschung aller wolfart zuuor. Es kompt mir nit ohne sondere höchste beschwer für, Nachdem auff dem hieuor anno 93 allhie zu Prespurg gehaltenen Landtag (1593. febr. 10–márc. 19) ich des herrn Philippi Stattschreybers daselbsten Stieffsohn neben Vergünstigung zum abschreiben der auff ernentem Landtag damals geschlosnen Artickeln vnd anderer schriffthen mher, auch ain schreyben auff die letst, als mann hat verruckhen wollen, an herrn *Magistrum* Mýlium, derselben zeit ludimoderatorem scholae zu der Leýttscha zugestellt, mit freundlichem bitten, er wolle ime daselbig vnbeschwert vberantworten, Des sich dann gedachter herr Stattschreyber vilmals in bryfen etlicher abgesandten, mit denen solchs gnugsam zubeweisen erbotten, Das ich doch in des verstanden, wie ime ernantem herrn Mýlio angeregtes schreyben nit angehendigt, sondern wie zu vermuten, hindergangen worden, wölchs mir dann nit wenig frembd, sonder gantz beschwerlich fürkompt, Sintemal mir herr *Magister* Mýlius vnder dessen wol zway oder dreymal nach demselbigen Landtag zugeschriben mit Verwunderung, daz ich ine auff sein vorige schreyben, die ich gleichfalls in derselbigen Diaeta wol empfangen, nit beantwortet.²¹⁽¹⁵¹⁾

Wann dann ich gerne gründ vnd aigentlich wo solche schreyben hinkommen, wissen wollt, zumal weil sich

herr Philippus, als er mir die Artickhel nach genomener Copy wider zugeschickt, zum vberfluss erbotten, solche brieff zuverantworten, wölhs aber nit beschehen vnd allerlei erhebliche, starckhe praesumptiones hierinnen fürfallen, Also gelangt an Ewer Vestigkait vnd Herrlichkait mein dienst²²⁽¹⁵²⁾ vnd freundlichs bitten, die wollen hierinnen mir abwesenden die iusticiam administrirn vnd ex officio die ernste inquisition vnd günstige Verordnung bey irem Stattschreyber thun lassen, damit er sich vnd sub iuramento ercläre, ob mherangeregte schreyben geliffert oder sonsten velleicht hindergangen worden, Dann ainmal gewiss, daz wolgedachtem herrn *Magistro* Mylio solche schreyben vber beschehenes zusagen nil geliffert sein, Derowegen nun nit wenig schwer bedenckhen, wie gemeit, für fallen, wie ich dann mich dessen gegen etlicher Statt auff dem ytzigen Landtag allhie (1595. febr. 9–márc. 12.) abgesandten nit wenig beclagt hab, die es auch nit ohne Verwunderung angehört. Hab zwar vermaint, er, Stattschreyber sollte selbst auff diesen ytzgehaltnen Landtag alihero kommen sein, in dessen gegenwartt ich mit gebürenden mittein gegen ime hetten (!) können verfharen, Dann ich mit meinem rainen gewissen, auch mit dem iurament, so es die notturfft erfordert, bezeugen kan, daz ¹⁶⁵ich dem herrn Mylio etlicher gehaimer, wichtiger Sachen halben in vertrautern geschriben, darauff ich noch auff dato, wiewol ich von ime etliche schreyben, hernachen empfangen, kain antwort nit bekommen, auch derseibigen mit ainigem wort nit gedacht, daz er doch in kain weg vnderlassen nette, weil vnder andere inserirten puncten ime sein aigen selbst wolfart, daran fest gelegen gewesen. Versihe mich also gegen Ewer Herrlichkait, bin auch freundlich bittund, die wollen die sach zu Verhütung mherer weitleuffigkeit dahin dirigirn, damit er, Stattschreyber diser schreyben halben befragt vnd darumben fürgenommen vnd iustificirt werde. Dann so es nit besehene, will hiemit protestirt haben, bitt auch solche protestation in dero prothocoll einzuverleiben, daz ich Ewer Herrlichkait als in diser sachen Richter diss alles clag vnd beschwern weiss für gebracht habe. Ich were zwar für mein person vil mher bereit Ewer Herrlichkait zu dienen, dann die selbigen yedoch wider meinen willen zubehelligen²³⁽¹⁵³⁾. Bin aber tröstlicher Zuversicht, Ewer Herrlichkait werden die sach dahin handien, damit vnnotwendig sey, andere rechtmessige mittel gegen ime, Philippe fürzunemen. Vnd bin der herrn zu meiner nachrichtigung dero wider antwort gewertig, Vns hiemit alle dem reichen segen gottes anbeuelhund. Datum Pressburg den 7. Martii Anno 95 (1595. márc. 7.).

Ewer Vestigkait vnd Herrlichkait

Dienstwillig allzeit
Thoman Nagý
Stadtrichter der khoniglichen
freýstadt Oedenburg in Vngern
Manu propria²⁴⁽¹⁵⁴⁾

Kívül: Denen Edlen, Erenvesten, fürsichtigen, Ersamen vnd wolweýsen, herrn N. N. Richter vnd Rath der königlichen freýstatt Leitscha in ober Vngern, meinen günstigen herrn vnd guten freunden. Leytscha²⁵⁽¹⁵⁵⁾

Teljes terjedelmében közöltük ezt az ismeretlen levelet, mert egyrészt tanulságos párhuzamul kínálkozik a német származású Artner Sebald magyar leveléhez, másrészt az ugyancsak magyar származású Pápai Imre reneszánsz stílusú beadványához. Ezenkívül ez a levél értékes adalékot jelent a Sopron és Lőcse közti kapcsolathoz, annál is inkább, mivel Lőcse 1550-ben leégett és középkori levéltári anyaga úgyszólván teljesen elpusztult²⁶⁽¹⁵⁶⁾. Nagy Tamás, a levél írója annak a Nagy Balázs kereskedő-patríciusnak unokája, aki 1520-ban tűnik fel Sopronban (SoprOkl. II/5, 272). élete végén, 1530–1534-ig a mai Fabricius-háznak a tulajdonosa (SSz. XVIII. 117). A protestáns unoka 1587-ben, a soproni ellenreformáció első évtizedében már tanácsos, mégis büntetést fizet, mert hitsorsosaihoz hasonlóan a környékre (Sopronnyék, Sopronkeresztúr) jár istentiszteletre, s itt is esketteti magát²⁷⁽¹⁵⁷⁾. 1593-ban és 1595-ben ő képviseli

Sopront a pozsonyi országgyűlésen, 1594/95-ben városbíró, a következő évben pedig polgármester. A fent említett Káldy Péter komája, aki magyarul levelez vele (Házi: Lev. 226). Így legalább magyarul, németül és latinul kitűnően tudott.

Levele már magánlevél, amelyben lényegében arról van szó, hogy Nagy Tamás az 1593. évi pozsonyi országgyűlésen a lőcsei városi jegyző mostohafiának [166](#)átadta lemásolás végett az országgyűlés artikulusait, továbbá a már említett Milius János lőcsei iskolaigazgatónak szóló iratokat és levelet. Ezeket a címzett azonban még 1595-ben sem kapta meg. A levél írója kéri a lőcsei tanácsot, hogy a levél sorsát tisztázzák, városi jegyzőjüket vonják felelősségre. Mindezt azonban a kancelláriai stílus nehézkes, körülményes mondatszerkesztésében, nagy körmondatokban, ismétlésekkel, latin szókkal és kifejezésekkel díszített patétikus prózában mondja el. A levél már nem tagolódik az oklevelek mintájára, úgy mint Artner Sebald folyamodványa, az oklevélszerkesztés egyes elemei mégis megtalálhatók benne. Az első szakasz első két rövid mondata a bevezető rész (protocollum: intitulatio + inscriptio + salutatio), az ezekre következő hosszú-hosszú körmondat már a főrészhez (contextus) tartozik: a levél megírását indokolja (narratio). A második szakasz a főrész további tartozékait (dispositio + sanctio) és a befejező részt (appreciatio + datum + subscriptio) tartalmazza. Ha a bevezető, valamint a külső címzés formuláját Artner Sebaldéval összehasonlítjuk, láthatjuk a különbséget Artner hagyományos, középkori fogantatású stílusa és Nagy „modern”, reneszánsz fogantatású írásmódja között. Igaz, hogy Nagy alázatossági formulája lényegében már jóval korábban is megtalálható, például Wetzter Farkas soproni városplébános 1531. évi folyamodványában: *wolgebornn, gestrenng, hochgelert, edl, vesst, genedig vnd gepietund herrn!* (SoprOkl. I/7, 423). Csakhogy a városplébános itt a bécsi haditanács tagjaihoz fordul, segítséget kérve a soproni tanács túlkapásai ellen, Nagy Tamás meg vele egyenrangú felekhez intézi levelét: *Edle, Ehrnveste, fürsichtige, Ersame, wolweise, günstige, liebe Herrn vnd gute freind.* A dicsérő jelzők halmozása csak díszítő elem, csak az egyre üresebbé váló, de divatos udvariaskodást burkolja, palástolja, hozzátartozik azonban a reneszánsz levél stílusához [28\(158\)](#). Ugyanez a stílustörekvés figyelhető meg a bevezető rész második mondatánál is, ha ezt például Zirkendorfer György soproni polgárnak egy kőszegi polgárhoz írt 1530. évi levele megfelelő részével hasonlítjuk össze. Itt ezt olvassuk: *Mein dienst mit guetem willen zuvor* (SoprOkl. I/7, 389). Nagynál ez áll: *Ewer Vestigkait vnd Herrlichkait seÿen meine beraitwillige dienst samt vünschung oller wolfart zuuor.* E stílustörekvés számára az egyszámú *dienst* 'szolgálat' felajánlása már nem elegendő: a többesszámra van szüksége, megtoldva egy összetett jelzővel, amelynek mindegyik tagja külön is kifejezi a szolgálatra való készséget (*berait* 'dienstfertig, szolgálatkész' + *willig* 'ua.')

Hasonlóképpen kevésnek minősül a régi 'jószándékkal' (*mit gutem willen*) felajánlott szolgálat: ezt fokozni kell a 'kívánással', megtoldva egy birtokos jelzős szerkezettel, amely 'mindenfajta jólétnek' (*aller wolfart*) kívánásával maga is fokozó! Érdemes megfigyelni, hogy még az előjárósó használatában is különbség van: a *mit* előjárósót itt felváltja a *samt*. Ennek is ekkor még nyomatékosító szerepe van [29\(159\)](#). Ezenkívül a régebbi formula latin előzményéhez hasonlóan állítmánytalan szerkezet, az új formula pedig már teljes értékű mondat, legalább kétszer olyan hosszú, mint középkori előzménye. A bevezető rész új formulái tehát [167](#)ugyanazt a mondanivalót fejezik ki, mint a középkori formulák, csak hogy nagyobb terjedelemmel, nagyobb intenzitással, nagyobb szóbőséggel és nagyobb pátozzsal, azaz megnagyobbodott, megdagadt nyelvi burokbán. Ez az ún. dagály, amelyet a következő stílustörténeti korszak, a barokk fejleszt ki majd teljesen [30\(160\)](#). Ezek után nem meglepetés az első szakasz nagyobbik részét betöltő körmondat terjedelme. Egy rövid főmondatra (*Es kompt mir nit ohne sondere höchste beschwer für* 'nem minden ok nélkül különösen nagy sérelemnek tűnik') 12 mellékmondat következik, amelyek együttesen fejtik ki a főmondat tulajdonképpeni alanyát, egyúttal elmondják a levél megírásának előzményeit. A 12 mellékmondat szintaktikai szempontból nem egyenrangú: 3 másodlagos, azaz egy másik mellékmondatba van beékelve (*als man hat ...; mit denen ...; die ich ... empfangen*), a többi 9 hármasával egy-egy egységet képez;

mindegyik egységben két-két elsődleges mellékmondat és egy-egy álmellékmondat, azaz főmondat mellékmondati szerkesztéssel (szórenddel) van. Az álmellék-mondatok (*Des sich ... erbotten; Das ich ... verstanden; wölchs ... fürkompt*) szerkesztésre nézve vonatkozó mellékmondatok, amelyek azonban nem logikai függést, hanem új összefüggést, új tényt közölnek, s éppen a reneszánsz korban, a latin hatására terjedtek el a németben³¹⁽¹⁶¹⁾. Azaz a 12 mellékmondati szerkesztésű mondat funkciójára nézve 3 főmondatból, 3×2 elsődleges és 3 másodlagos mellékmondatból áll:

Es kompt ... für,

*Nachdem ... (als ... wollen) ... zugestellt,
er wolle ... vberantworten,*

Des ... (mit denen ... zubeweisen) ... erbotten,

Das ... verstanden,

*wie ... worden,
wie ... zu vermuten,*

wölchs ... fürkompt,

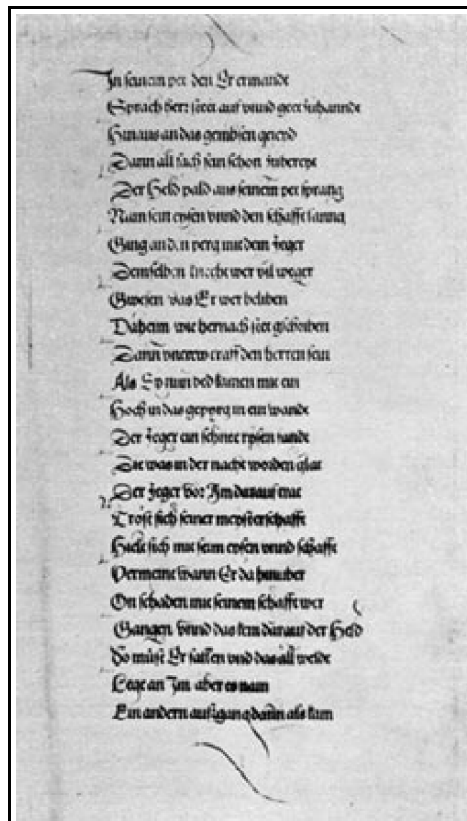
*sintemal ... zugeschriben,
daz ... (die ... empfangen) ... beantwortet.*

Az egész körmondat tehát nem egyszerűen mondatok halmaza, hanem bravúrosan megszerkesztett alakzat. Egyes kancellisták e virtusban odáig mentek, hogy egy-egy oklevelük, amely nyomtatásban két-három lapot tesz ki, egyetlen hatalmas körmondatból áll! Bonyolultabb szerkesztésű, ún. skatulyamondatok („Schachtelsätze”) szintén a latin hatására terjedtek el a németben.

A második szakaszban ugyancsak bravúrosan megszerkesztett körmondat konkretizálja a levél tulajdonképpeni tárgyát, a levélíró kérését, hogy a lőcsei tanács hivatalból járjon el jegyzőjével szemben, aki viszont eskü alatt vallja **168** meg, átadta-e az iskolaigazgatónak az iratokat és a levelet vagy sem. Egy következő körmondat azzal indokolja e kérést, hogy a lőcsei jegyző az 1595. évi országgyűlésen nem jelent meg, az eltűnt iratokban viszont titkos és fontos dolgokról volt szó. A két körmondat azért duzzad fel, mert a levélíró közben újabb részleteket mond el (pl. az országgyűlési artikulusokat visszakarta,³²⁽¹⁶²⁾ az iskolaigazgató más ügyben már több levelet is írt neki stb.), rokonértelmű szokat (pl. *erhebliche, starckhe praesumptiones* ’nyomás, erős gyanúokok’), sőt mondatokat (pl. *wollen ... die iusticiam administrirn vnd ex officio die ernste Inquisition vnd günstige Verordnung ... thun lassen* ’igazságot szolgáltatni és hivatalból komoly vizsgálatot és kedvező elintézkést foganatosítani’), udvariassági formulákat (pl. *Also gelangt an Ewer Vestigkait vnd Herrlichkait mein dienst vnd freundlichs bitten* ’ezért jut Nagyságtok és Uraságtok elébe tiszteletem és szívélyes kérésem’) halmoz. Mindez egyrészt részletező terjengősséget („Weitläufigkait”) eredményez, amely aprólékosan, körülményesen, minden jogi következményt mérlegelve írja körül például a „titkos és fontos” iratok elsikkasztásának a gyanúját; másrészt bőbeszédű terjengősséget („Weitschweifigkeit”) hoz létre, amely a kelleténél több szót és terjedelmet igényel. A levélíró mindennek a tetejébe a dispoziókat *zu verhütung mherer weitleuffigkeit* (’az ügy további elhúzódtását elkerülendő’) kérésének megismétlésével fejezi be! Ugyanilyen udvariaskodó a főrész befejezése (sanctio): a középkori átokformula vagy a fenyegetődzés, amely a kérés megtagadót vagy

megszegőit sújtotta, itt a városi jegyzőkönyvbe írandó tiltakozással, ill. más jogerős eszközök igénybevételenek kilátásba helyezésévé szelődül, sőt a levélíró alkalmatlankodásáért elnézést is kér.

A befejező rész itt is tartalmazza a záró jókívánságot, megtoldva a címzett remélhető válaszára való utalással, a keltezés azonban már nem a katolikus egyház ünnepei szerint történik, az aláírás pedig megismétli a szolgálatkészségi formulát a címzett előtt nyilván nem ismeretlen levélíró teljes rangjának a megnevezésével.

A „Teuerdank” (1517) soproni példányának egyik folioja (többszörös kisebbítés)

A stílusvizsgálat után nézzük meg e levelet a nyelvi norma szempontjából. A XVI. századi Sopron német nyelvű írásbelisége is kétféle nyelvi norma hatása alatt áll: az egyik a bajor-osztrák nyelvjáráson alapuló bécsi császári és városi kancellária gyakorlata, a másik pedig különösen Luther Márton bibliafordítása (1534.) és a reformáció térhódítása révén terjedő ún. keleti-közép német (felsőszász) norma. A reformáció soproni térhódítását az eddigi feldolgozások³³⁽¹⁶³⁾ ellenére sem ismerjük még eléggé, s főleg nem a németországi egyetemeken végzett protestáns ifjak soproni működésének és hatásának részleteit, Sopron 1565-ben áll nyíltan a reformáció oldalára, a reformációnak egészen a parasztnyelvjárásig érvényesülő nyelvi hatását az erőteljes ellenreformáció sem tudja megakadályozni, így például a hét napjai közül a 'kedd'-nek és a 'csütörtök'-nek a soproni német nyelvű írásbeliség megindulása (1352.) óta *eritag* és *pfinztag* a neve³⁴⁽¹⁶⁴⁾, a reformáció térhódításával megjelenik a keleti-középnémet *dienstag*¹⁶⁹ és *donnerstag*³⁵⁽¹⁶⁵⁾, amely néhány évszázad alatt³⁶⁽¹⁶⁶⁾ még a parasztnyelvjárásból is kiszorítja az eredeti bajor elnevezést.³⁷⁽¹⁶⁷⁾ Az 1600-as évek előtt Sopronban a keleti-középnémet norma lexikológiai hatása még nem, legfeljebb hangtani hatása érvényesül. Azaz a tanultabbak nyelvbe beszüremkednek a bajorban

is, a soproni középbajor nyelvjárásban is élő szók keleti-középnémet hangalakjai. ¹⁷⁰A Nagynál található „*Stieffsohn*” Sopronban ugyan már 1541-ben előfordul, de ugyanabban az iratban még keveredik a bajor *sün* 'Sohn' alakkal (*stiefson* ~ *sun* SoprOkI. I/7, 139). Nagynál még idetartoznak *sonder*, *sonsten* (*sunder*, *sunsten* helyett), *ohne* (az *an* 'ohne' helyett) stb. Jellegzetesen bajor viszont a *für* használata a 'vor' jelentésében (*fürfallen*, *fürkommen*, *fürnemen*, *fürsichtig* stb.), a vonatkozó névmás *wölchs* 'welches' alakja, az ingadozás a *freind* és a *freunden*, *freundlich* között stb. A latin szavak, sőt kifejezések bőséges használata, miként az előzőkben már láttuk, viszont a levélíró reneszánsz jogi műveltségének a velejárója (*copy*, *dato*, *dirigirn*; *sub iuramento*, stb.). A mellékmondatokban az állítmány mindig a végén van, ami a latin hatására ebben az időben állandósul. Az egész levél nyelvén, stílusán meglátszik a műgond, hiszen a magánlevél a XVI. század második felében lesz irodalmi műfajjá is.

3. Nem sokkal e levél megírása, ill. Nagy Tamásnak a pozsonyi diétáról való hazaérkezése után születnek meg Sopronban az első soproni ihletésű versek, írójuk, a Sopronban, Bécsújhelyt, Bécsben, Boroszlóban és Grácban tanult fiatal Wiener János első költeményében, egy pasquillusban tizenhat előkelő soproni polgárasszonynak és leánynak, köztük éppen Nagy Tamás polgármester feleségének és leányának erkölcsait és divathóbortját pellengérez ki, amiért 1596. március 18-án börtönbe került. Itt írja meg második költeményét, egy „istenes ének”-et (*Ein schön gesang*). Az első költemény miatt keletkezett perben Nagy Tamás a legszigorúbb büntetés, a fővesztés kiszabását kérte; a költő rokonsága azonban összefogott ellene, az április 24-i városi tisztújításon kibuktatta a tanácsból, így Wiener János száműzetéssel megúszta a dolgot³⁸⁽¹⁶⁸⁾ Wiener János nyelve is a keleti-középnémet norma erőteljes hatását mutatja. A korabeli német irodalommal való kapcsolata még tisztázandó, hiszen istenes énekét „in S(anct) Thorothea mellodey” írta. Az ő esete, valamint az ugyanakkor a városban működő, fent már említett magyar lelkész költők élénk irodalmi életre utalnak, amelynek részleteit még alig-alig ismerjük. Ez az irodalmi élet a városi polgárság irodalmi műveltségére épül. E műveltségben éppen ebben az időben ízlésváltozás megy végbe. Az 1590. évi városi kamarai számadást (Camer Raittung) azért kötik Miksa császár (1493–1519) 1517-ben pergamentre nyomott, díszes, allegorikus életrajzához, a „Teuerdank”-nak két foliójába, mivel az „utolsó lovag”-nak kalandos útja menyasszonyához Burgundi Máriához a soproni olvasókat akkor nyilván már nem érdekelte.³⁹⁽¹⁶⁹⁾

Az eddigiekből már nyilvánvaló, hogy a XVI. század második felében Sopron értelmisége legalább három nyelvű (latin, német, magyar) volt. A magyar származású lakosságnak a része, amely egyáltalán nem vagy csak fogyatékosán tudott németül, inkább a latint és nem a magyart használta közvetítő nyelvként, pedig a soproni németiség, legalább is vezető rétege, a magyar nyelvet is kitűnően bírta. Tanulságos ebből a szempontból Devecseri Csóron János soproni városkapitány (1571–1584.) esete, aki magyarul levelez a várossal, de a város német nyelvű levelét 1557-ben visszaküldte, mivel Kaboldon németül tudó írnoke nem volt, levelüket nem értette meg: *rogamusque vestras prudentes* ¹⁷¹*ac circumspetas dominaciones, velint nobis et de ista re et alias semper latine scribere, nam alioqui nos voluntatem vestrarum dominacionum intelligere non possumus* ('kérjük bölcs és tiszteletreméltó Uraságtokat, ebben és más dologban is mindig latinul írjanak, mert különben Uraságtok kívánságát nem értjük meg' Házi: Lev. X), Gerengel Simon, a város első evangélikus lelkésze a soproniak számára szerkesztett kátéjában (Catechismus Vnd Erklerung der Christlichen kinderlehre / wie die in der Kirchen Gottes zu Oedenburg in Hungern fuergetragen wirdt. Regensburg. 1569: Augsburg, 1571²; hely nélkül 1582³) az úrvacsoráról szóló hat kérdést a németben kevésbé jártas magyarok számára kérésükre latinra is lefordítja, mivel a latinban jártasabbak⁴⁰⁽¹⁷⁰⁾. Sopron többnyelvűségét maga a városi tanács ismerte el, amikor 1599-ben a következő német nyelvű határozatot hozta: „*nachdem diese Statt in Ungarn ist, und ein Mitglied des Königreichs Ungarn, dass man die*

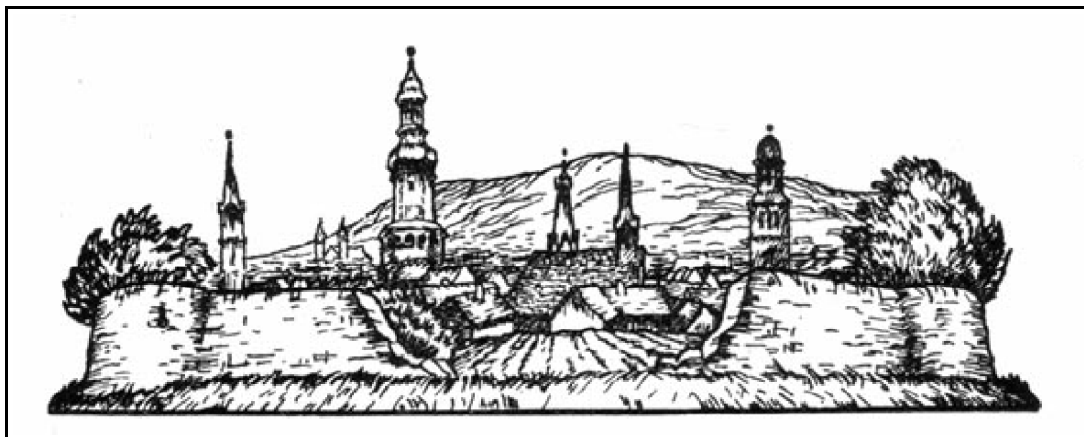
sacken müsse ungarisch fürbringen lassen (Sopron sz. kir. város monographiája. Sopron, 1894, II, 125).

Mivel a török elől menekülő horvátok megtelepedésével Sopronban és közvetlen környékén az 1520-as évektől kezdve lehet számolni (SoprOkI. II/5, 261; I/7, 340), a XVI. század második felében már a horvát nyelv megismerésével is: 1563–1568-ig Tübingában, Urachban és Regensburgban a nyugat-magyarországi horvátok részére hét latin betűs protestáns nyomtatvány jelenik meg magyaros rendszerű helyesírással⁴¹⁽¹⁷¹⁾, Sopronban pedig számos délvidékről menekült pap, tanító működik, a század utolsó két évtizedében itt él a Szlavóniából származó Frankovith Gergely doktor, az egyik legkorábbi magyar nyelvű orvosi könyv szerzője⁴²⁽¹⁷²⁾. A soproniak horvát nyelvi ismereteiről azonban egyelőre többet nem tudunk.

Az eddigiekben vázoltuk Sopron nyelvi helyzetét a XVI. század második felében. A következőkben e helyzet előzményeit vizsgáljuk meg, mégpedig külön-külön a latin, a német, a magyar, a jiddis, a héber és a cseh nyelv helyzetét a középkori Sopronban.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hiller István: Hauer István tükörképe Széchenyi István írásaiban

Hiller István: Hauer István tükörképe Széchenyi István írásaiban

A SSz idei első számában ismertettünk egy érdekes soproni képet, amelyet Klette Károly 1858-ban festett, és amely a soproni Szent Mihály temetőben lezajlott temetést ábrázol¹⁽¹⁷³⁾. Báró Hauer István gyermekét temették. Hauer István a Bach-korszak egyik leghírhedettebb magyarfalója volt. Kevés érdeme feledésbe merült, viszont valóságos szégyenoszlopot emelt neki Széchenyi István Magyar szatírájában; ezt a munkát csak 1922-ben adta közzé Károlyi Árpád Széchenyi döblingi hagyatékának kiadásában. Sajnos eléggé kevésbé ismert alkotása a Legnagyobb Magyarok, a szatírának utolérhetetlen mesterekképp ismerjük meg belőle Széchenyit. A munka középpontjában Hauer áll. Mint Sopronnal erős kapcsolatban álló személy megismerése, különösen Széchenyi éles vonású közvetítésében, nem hálátlan feladatnak ígérkezik.

A Klette-képen szereplő Hauer István, korának egyik legérdekesebb személyisége volt. Történelmi tárgyú könyvekben gyakran találkozhatunk nevével. A soproni helytörténeti kutatás ennek ellenére alig foglalkozott eddig Hauer Istvánnal. Csatkai Endre 1943-ban megemlíti ugyan a következőket²⁽¹⁷⁴⁾: „Hauer István Sopronban született 1811-ben. Anyja Szaka lány volt. A fiatal Hauer 1835-ben a Sopron Templom utca 20. számú házat – a mai u. n. Vojtkó házat – örökölte, amit azután 1838-ban eladtak. 1850-ben a soproni kerület főnöke lett. A Bach-korszakban magyar részről rossz néven vették, hogy Hauerhoz hasonló emberek hivatalt vállaltak. A fontos állásokat azonban kár lett volna átengedni idegeneknek. Hauer levelezése Simon Jánossal azt mutatja, hogy rossz néven vette a túlkapásokat. Eger, Pest és Buda méltányolta törekvéseit és díszpolgárnak választotta meg. 1875-ben hunyt el.”

Slachta Etelka naplójából családi vonatkozású emlékek alapján ismerjük meg közelebbről egyéniségét.

Ebből a naplóból tudjuk, hogy gyakran járt Slachtaékhoz, ami érthető is, hiszen egészen közeli rokonság kötötte őket egymáshoz. 1840-ben (a napló keletkezése június 5.) Etelka feljegyezte naplójába Hauer István sorait, amit számára írt: „Letztere (Etelkáról van szó) lasse ich vielmals grüssen und ihr auch eine Zukunft wünschen, die ihre schönsten Hofnungen realisirt, nämlich einen ungarischen Fürsten neuester Auflage von Opposition und Ungarthum strotzend, dem man keine grössere Beleidigung anthun kann, als wenn [173](#)man ihn erinnert, dass die Person des Kaisers von Oesterreich doch auch zugleich die seines Monarchen sey.” Etelka még aznap szintén tréfás de „gúnyos válaszkát” írt Hauernak. A naplóból azt is megtudjuk, hogy Hauer kedvelte a zenét, többször hozott kottákat Etelkának; maga is jól és szépen zongorázott.

1941-ben a Soproni Szemlében Conrad-Hauer Arnold ismerteti a Hauer család történetét. Eszerint Hauer István apja a francia háborúk folyamán 850 magyar huszárt, kb. egy ezredet, kimentett az ellenség fogságából. Többek között ezért kapott 1833-ban magyar nemességet. A cikk írója teljesen magyar családnak tekinti Hauer István szüleit. Hauer Istvánról csak annyit említ, hogy magasrangú államhivatalnok volt, császári és királyi kamarás, megkapta a vaskorona-rend nagykeresztjét és a valóságos belső titkos tanácsosi címet is. Felesége welserheimbi Welser Antónia grófnő. Fiuk Lipót v. b. t. t. 1912-ben kapta meg a magyar báróságot, 1914–18-ban magyar lovastábornok volt. A soproni helytörténeti kutatás eddig csak ennyit derített fel Hauer Istvánról. A történelem azonban sokkal többet jegyzett fel róla.

A Hauer család ősi osztrák família volt. Akkor kerültek Sopronba, amikor Hauer Ferenc József, „magyar és cseh alezredes, birodalmi, bajor, és osztrák báró, a pármái Szent-György rend lovagja és Drivasti grófja” nyugdíjaztatása után Sopronba költözött és a mai Széchenyi tér 6. számú házat, a Magyar utcában két majort, több kőfejtőt stb. vett magának. Az ő tulajdonában volt egy művészettörténetileg igen érdekes és értékes kép, amelyről a Soproni Szemle 1941-es évfolyamában Géfin Gyula is említést tesz.[3\(175\)](#)

Hauer István személyével kapcsolatban a történetírás ellentmondásos adatokat közöl. Károlyi Árpád p. o.[4\(176\)](#) azt írja róla, hogy mint a magyar polgári kormányzat tulajdonképpeni fejt, császári belügyminiszteri osztályfőnököt és valóságos belső titkos tanácsost azért helyezték ilyen magas pozícióba, mert magyarországi születésű volt – Károlyi szerint, sőt Széchenyi István szerint is, Sopronban született –, édesanyja is soproni és kitűnően beszélt magyarul. Hauer István édesanyja Károlyi Árpád és Széchenyi István, de mások szerint is, gróf Sigray leány volt, Csatkai Endre szerint viszont Szaka leány. Csatkai Endre állítását igazolja, hogy Szaka István 1833-ben, szeptember 6-án kelt írásos végrendelete alapján a már említett Templom utcai házat unokájára Hauer Istvánra hagyta. Hauer István apjának első felesége Szaka Teréz volt, második felesége pedig gróf Sigray leány. Szaka Teréz nyilván rövid életű volt. Mindez megtéveszthette Széchenyi Istvánt, aki döblingi emlékirataiban az írja, hogy Hauer István anyai dédnagyapját gróf Sigray Jakabot a Martinovics féle összeesküvésben való részvétel miatt I. Ferenc a Vérmezőn lefejeztette. Széchenyi szó szerint a következőket írja erről[5\(177\)](#): „Elérkezett most, mint magyarországi nyársforgató a félmagyar Báró Stephan Hauer, igen félmagyar, mert anyja a dicső Zsigrai családnak ivadéka, azon családnak, melynek egy tagját igen nagy hazaszeretet miatt több másokkal Buda alatt kegyesen lenyakasztatta Felségednek – itt Ferencz Józsefről van szó – dicső nagyatyja. Ily infámis bűnért Zsigrainak unokáját, a Báró Stephant tudom Felségednek legengedelmeskedőbb auditorjai sem volnának képesek csak 25 pálczaütésre megmarasztalni”.

A jelenlegi kutatások alapján biztosra vehető, hogy a Hauer család valóban régi soproni családok egyike. Ezt bizonyítja a régi Szt. Mihály temetőben lévő családi kriptá is. Ugyanez a családi sírbolt, illetve annak az alábbiakban teljes egészében közlésre kerülő, Hauer Istvánra vonatkozó sírfelirata azonban azt is bizonyítja, hogy Hauer István nem Sopronban, de nem is Magyarországon született és nem is itt halt meg. Sírfeliratán a következő szöveg olvasható: Hier ruhet Stefan Freiherr von Hauer Kämmerer und geheimer

Rath geboren zu Brunn am 20 März. 1811. gestorben in Graz am 3. März. 1877. A sírfelirat egymagában is bizonyítja [174](#)Hauer István brünni születését. Negatív bizonyítéka brünni születésének az is, hogy Sopronban a katolikus egyház, mint anyakönyvi hivatal, nem találta Hauer István nevét az anyakönyvben.

Klette képén a családi sírbolt jól látható. Itt kell megjegyeznünk, hogy a kripta felé haladó halottas menetben is felfedezhetünk egy érdekes apróságot, amelynek azonban akkoriban igen nagy jelentősége volt. Jól látható a képen, hogy József főherceg a menetben megelőzi a családot. Ez akkoriban csak így volt elképzelhető, hogy a legmagasabb rangú személy haladt az élen.

Bár Hauer István nem Sopronban született és nem is itt halt meg, soproninak számít, mert életének jelentős részét ebben a városban töltötte, itt volt állandó lakhelye és működésének mindig ez a város volt kiindulópontja, ahová mindig vissza is tért. Saját maga is soproninak tartotta és vallotta magát.

Széchenyinek nagy magyar szatírjából kiderül, hogy nagyon jól ismerte a Hauer család otthoni körülményeit is. A szatírában végig kíméletlen gúny hangján szól Hauer Istvánról. Részletesen leírja, hogy amikor Hauer még fiatal serdülő volt, dajkái elmondták neki: dédnagyapját (mostohadédnagyapját kell itt értenünk) a Martinovics összeesküvésben való részvétel miatt fejezték le. Ez – írja Széchenyi – „a serdülő Pistára olyan benyomást tett, miszerint az egyébként is psorával – sömörrel – és scrofulus-sal – golyvával – pattanásig telítölt kis zsák, minden legkisebb alkalommal nehéz kórba esett... igen, a legkisebb évenement is nehéz nyavalyába döntötte a derék kis taknyost és ez annyira hátrálkote kifejlődését, mikép még mint adolescent is általában véve trotlinak tartatott és csak közelebbi nevelője vette észre, mily makacs és tettetésben mily mesteri kis Brutus lakik a tisztulni kezdő fiatal bárónak bőrében, mely észrevételét nem is titkolta el, de oly soknak fecsegte ki, hogy t. i. az ifjú báróból mint Mahomet, nemzeti reformátor fogna kinőni, ha előbb fejét nem veszti bakópallos által”.[6\(178\)](#)

Széchenyi szerint Hauer István apja „talpig becsületes német ember” volt, aki viszont a veszett kutyától sem félt jobban, mint bármely legkisebb hivatalnoktól, ha azt hallotta róla, hogy kuruc vér folyik ereiben. Anyja – itt Széchenyi Sigray grófnőre gondol – azonban magyar érzésű és viselkedésében, gondolatvilágában is magyar volt és imádta fiát. Sokszor abba az álomba ringatta magát, hogy „az ő kis fejés fiából tán egy kormos kis contradictor fogna válni”. Különös, hogy az anyák mindig erősebben kedvelik a gonoszt, mint az ártatlant – véli Széchenyi –. Egy bizonyos alkalommal a lelkes magyar azzal a megjegyzéssel lepte meg férjét, hogy „Du wirst sehen, aus unserem Stephi wird noch ein Rákóczy”. Ez a kijelentés az öreg Hauert úgy ütötte le lábairól, mint a villám; „mert ijedtében olyan violentiával esett seggre, miképp őt csak üggyel bajjal tudták megint felállítani”.[7\(179\)](#) Az eset után az idősebb báró Hauer elhatározta, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy fia ne jusson olyan sorsra, mint annak dédnagyapja. Elhatározta tehát, hogy fiából minden magyar érzést kiirt, ha pedig ez jó szóval nem megy, akkor úgy fogja belőle ezt kikorbácsolni. István anyja sokszor könyörgött férjének, hogy ne fojtsa el fiában a jobb érzéseket, de a megijedt és megijesztett Hauer nem tágított. Úgy nevelte engedelmes fiát, hogy ha már természetében van az, hogy megcsaljon valakit vagy valamit, akkor csalja meg inkább a valamit, ti. a hazát és nem valakit, ti. a királyt. Ha pedig vesznie kell, akkor vesszen akármilyen módon, csak pallos által ne.

Idősebb Hauer báró valóban mindent el is követett a fentiek érdekében és ez nagyszerűen sikerült is neki, mert a nagy magyar szerint „nincs egyetlen egy félmagyar is, ki oly egészen elárulná, sőt annyira gyűlölné és üldözné saját vérért, mint báró Stephan Hauer; elhatározottabb, állhatatosabb és kajánabb ellensége a

magyar nemzetnek nincs mint ő.”⁸⁽¹⁸⁰⁾

175A magyar szabadságharc leverése után báró Hauer István személye egyre inkább a magyar közélet és a magyar közigazgatás homlokterébe került. Ezt megelőzően mint osztrák belügyi osztályfőnök működött, majd a felső-ausztriai, később pedig a cseh helytartóságnál szolgált. Széchenyi erről az időről így emlékezik meg róla: „Excellenciád – Bach-ról van szó – ... legfeljebb oly bölcs félvérü magyarok tanácsát követte, mint báró Hauer, ki mély erudícióját Linzben szedte fel és Csehország évröjzainak azon lapján, amely ama híres mesét közli, mi módok által rabolták el Bohémiának alkotmányát”.⁹⁽¹⁸¹⁾

1849 május végén Bach, Geringer javaslatára két bizottságot nevezett ki, egyiket a magyarországi közigazgatás szervezésével, a másikat a törvénykezés rendezésének előkészítésével bízták meg. A közigazgatás szervezésére kijelölt bizottságba a belügyminisztérium részéről, többek között, báró Hauer István miniszteri tanácsost küldték. A Hauer Istvánhoz hasonló idegenek – mert azoknak kell tekinteniük őket –, akik osztrák szolgálatból kerültek magyar kormányzati állásokba, egyre nagyobb szerephez jutottak.

1850 júniusában Bécsben Bach elnöklété alatt bizottságot hívtak életre, amelynek az volt a feladata, hogy Magyarország ideiglenes közigazgatási szervezetének kidolgozására javaslatot terjesszen elő. Ebben a bizottságban kizárólag olyanok vettek részt, akik Magyarországon vezető állást töltöttek be, vagy akiknek ilyet szántak. Tagja volt ennek a bizottságnak Hauer István is. A bizottság határozatait 1850 őszén bocsátották ki és ezzel egyidejűleg megtörténtek az új szervezetnek megfelelő kinevezések is.

Az abszolútizmus legnagyobb ellenségének az ezeréves magyar államiságot és annak hordozóját, a magyar nemzetiséget tartotta – állapítja meg Szekfü Gyula is. Mindenek előtt ezeknek érvényesülését akarták végérvényesen megszüntetni. Ebből a célból már a katonai uralom alatt is lekapcsolták Magyarországról Erdélyt, az ún. Vajdaságot, Horvát-Szlavóniát a Muraközzeel és Fiumével együtt. A megmaradt területet öt kerületre – districtusra – osztották. Ezeknek székhelyeivé Budapestet, Pozsonyt, Sopront, Kassát és Nagyváradot jelölték ki. A kerületek élére 1850-ben kerületi főnököket, főispánokat neveztek ki. Sopron kerületi főnöke Hauer István lett, akiről Szekfü Gyula azt írja, hogy a kormányzóságnál Albrecht főherceg rossz szelleme volt. Hauer, ekkor már ugyancsak a II., vagyis soproni kerület miniszteri biztosaként is működött.

Hauer István hosszú időn keresztül első számú kegyeltje volt a császári udvarnak. Amikor Ferenc József Albrecht főherceget kinevezte kormányzónak – aki nagybátyja volt a császárnak és akkor 34 éves –, úgy nyilatkozott, hogy azért látta ezt szükségesnek, mert Magyarország ügyeinek legfőbb intézését erélyes kezekbe kívánta letenni. Az erélyes kéz mellé azonban a polgári közigazgatásban jártas és tapasztalt, bizalmat érdemlő vezető is kellett. A császár felhívta a minisztertanácsot, hogy hozzon javaslatba ilyen személyeket. A minisztertanács első helyen Hauer Istvánt javasolta. Szóba került még báró Mecséry, gróf Cziráky és gróf Nádasdy is, ezeket azonban nem találták teljesen megbízhatónak, így Hauer István lett Albrecht főherceg „budai civiladlátusa”.¹⁰⁽¹⁸²⁾

Meg kell jegyeznünk, hogy Hauer István kiváló tehetségű közigazgatási tekintély volt és figyelme minden kérdésre kiterjedt. Már 1850-ben hangsúlyozta, hogy az új politikai reformok Magyarországon nem fognak gyökeret eresztetni a magyar népben addig, amíg nem tenyésztene ki ennek végrehajtására megfelelő közegeket. Kiemelte, hogy a kormány és a nép között gátló réteg a megyei nemesség – valójában azonban ez a réteg védte abban az időben legkövetkezetesebben a magyarság érdekeit –, amely sokkal többet veszített annál, semhogy valóban meg tudna barátkozni az új intézményekkel. Ez a nemesség azonban

Hauer szerint mégsem nélkülözhető, mert magasabb műveltséggel rendelkezik, mint 176a nem nemesi osztály, az idegenek pedig a közigazgatás alsó fokán nagyon megéreznek a magyar nyelv ismeretének hiányát. Éppen ezért szükséges, hogy a lényeges állásokat németekkel töltsék be, akik majd szép lassan megismerik a magyar viszonyokat és megtanulják a magyar nyelvet.

Az ország közbiztonsága a Bach-korszak kezdetén siralmas állapotban volt, és az új szervezésű zsandárság megalakítása után csak romlott. A zsandárság nem tudott elbánni a bűnözőkkel. A közbiztonságnak ezek az új közegei feltűnő, fényes egyenruhákban csak nappal, az országutakon s a községekben cirkáltak – állapítja meg Berzeviczy „Az abszolutizmus Magyarországon” című könyvében – de a rablók éjjeli búvóhelyeit nem is ismerték, föl sem kutatták. A pandúrok sokkal erélyesebben és főleg eredményesebben tudtak fellépni a gonosztevőkkel szemben, de bátrabbak is voltak. Nem maradhatott azonban meg semmi, ami a régi vármegye közigazgatási vagy egyéb felépítésére emlékeztetett. Éppen ezért pozitív vonásnak kell értékelnünk a különösképpen magyar érzelműnek nem mondható Hauernak azt a jelentését – amit aztán az ő hatására Geringer is magáévá tett –, amelyben hangsúlyozza a pandurság állandó jellegű visszaállításának és újjászervezésének gondolatát. A gondolatnak – ugyancsak Hauer befolyásának köszönhetően – sok magas pártfogója akadt, annak ellenére 1851 októberében a pandurság intézményét véglegesen megszüntették, és majdnem ezer emberrel emelték a zsandárok létszámát.

A Bach-korszakban sok embert igazságtalanul, minden különösebb ok nélkül is üldöztek, vagy hátrányos helyzetbe taszítottak. A megkegyelmezettek és a felmentettek is állandóan érezhették, hogy nem teljes jogú állampolgárok: rendőri felügyelet alá helyezték, zaklatták, megfélemlítették őket. Hauer ezek esetében könyörtelennek bizonyult. Kívánatosnak tartotta, hogy külön erre a célra kijelölt fizetett spiclik figyeljék ezeknek a szerencsétleneknek minden mozdulatát.

1856 végén a fiatal császári pár az olaszországi osztrák tartományokba utazott és kerek nyolc hetet töltött Milánóban. Az út igen jól sikerült, Bach igyekezett gyorsan kihasználni a kedvező alkalmat és az 1857. március 27-i koronatanácson rábírta a császárt: tegyen körutazást Magyarországon. Egyrészt ezzel akarta feledtetni a császárral az 1852-i rosszul sikerült körutazást, másrészt be akarta mutatni nyolc évi működésének eredményeit. A császári pár május 4-én hajón érkezett Pestre. Kétségtelen, hogy a hivatalos intézkedések, megrendezett kivilágítások megparancsolt népünnepélyek, parádék, bálók és fogadások adták a körutazásnál tapasztalt „lelkeseledést.” Mindezt Hauer rendezte és szervezte. Politikai körökre mégis a legnagyobb hatást az tette, hogy a császár a királyi vár tróntermében a hercegprímás üdvözlő szavaira azt válaszolta: Azért jött, hogy az ország állapotáról személyesen győződjék meg és kívánságait lehetőleg teljesítse. Szógyény László, aki ott volt a fogadáson, azt írja emlékirataiban, hogy a jelenet megható volt és mindenki elérzékenyedett, még a császár is, Hauer pedig, aki akkor már Albrecht főherceg mellett a polgári közigazgatás főnöke volt, Szógyény mögött állva az őt is fenyegető „Götterdaemmerung”-tól tartva sápadozni kezdett az aggodalomtól. Sápadozása azonban felesleges aggodalmaskodás volt, legalábbis egyelőre. Igaz, hogy sok fáradsága is majdnem teljes egészében kárba veszett, mert az általa megállapított útitervet félbeszakította Zsófia főhercegnőnek május 29-i halála.

A császár magyarországi látogatásával kapcsolatosan 1857. július 9-én Széchenyi István azt írta döblingi magányában, hogy sajnós a nép még nem szeret sokat gondolkodni, és így a magyarság még nem tudja, legnagyobb része még nem is sejtí, hogy „mily gyalázatos és lepökésre méltó” komédiát játszott velük Bach és Hauer, amikor a népre parancsoltak, hogy a császárt mindenhol a legnagyobb tisztelet és hála külső megnyilvánulásai közepette fogadják. 1857. július 10-én Széchenyi ugyanott azt írta, hogy a császár saját maga tapasztalhatta, hogy a magyarok rövid idő alatt milyen jó komédiások lettek, ami leginkább Hauer érdeme; mert hiszen a császár látogatásánál a magyarok mindenütt úgy kiabáltak, éljeneztek,

császárkodtak, mintha ez szívükből jönne. „... mikor eljött a felség – írja szó szerint ¹⁷⁷Széchenyi – miszerint Magyarország szép környékét nevének és kisdedeinek bemutatása, a császári bakó előtt mint szépen köszönő háládatos hű és engedelmes vitéz, vagyis inkább kurucz signor Hauer Istók inventiója és parancsa szerint tánczolhatott, banderiázhatott... számtalan magyar, ki ily alacsony, ily legyalázó szerep eljátszására tán azért szánta el magát, mert azt remélte a bolond, hogy elvégre mégis el fogná könnyei által olvasztani a fejedelmi sziklát és aztán alázatos kérelmét még csak elfogadni sem kegyeskedett a felség.”¹¹⁽¹⁸³⁾ Ferenc József sokáig nem fogadott el semmiféle petíciót a magyaroktól. Ez kétségtelenül Bach hatása volt, őt viszont Hauer István buzdíthatta ilyen viselkedésre. Széchenyi ugyan erről éppen ellenkezőleg vélekedett, mert azt írta, hogy amikor a császár Magyarországon nem fogadta el a primás kezéből a petíciót, akkor nem cselekedett diplomatikusan. Ha a császár igénybe vette volna Hauer tanácsait – véli Széchenyi – akkor az elfogadtatta volna vele az iratot. „Ha én vagyok Felséged mellett – mondhatja Széchenyi Bachhal – vagy Felséged báró Hauer intése szerint cselekszik szorosán, akkor Pesth-Ofenban bizonyosan célszerűbben játsza el szerepét.”¹²⁽¹⁸⁴⁾ Károlyi Árpád¹³⁽¹⁸⁵⁾ is már rámutatott arra, hogy Széchenyi ebben a kérdésben tévedett, mert Bachnak és feltételezhetően persze Hauernak is igen nagy része volt abban, hogy a petíciót a császár később sem fogadta el az öreg primás kezéből.

A császári pár magyarországi utazásával és látogatásával kapcsolatosan Széchenyi azt is megemlíti, hogy – és mindezt 1857. július 31-én írja, amikor a császár még be sem fejezte körútját – Bach, báró Hauer és Co. tíz év leforgása alatt nagy bolondot csinált a császárból, különösen azonban utolsó magyar útján. Az is igaz azonban, hogy ugyanezek a magyarok egy részét is már annyira beidomították, hogy mindig készek az „Aufwartolásra”. Ha Hauer azt mondja „Wie spricht der Hund”, akkor szakadásig kurjongatják az éljent, nem pedig mint gondolná az ember, morognának vagy ugatnának.

Egyben gratulál a császárnak, hogy Magyarországon tökéletesen helyreállította a rendet, amelyet ugyan nagyon sokan sírcsendnek neveznek. Pedig ez nem egyéb, mint a közmegelegedésnek és általános boldogságnak csendje, amelyet csak a számtalan hű éljen kiabálás szakít félbe, melyet Bach és „tiszelt barátja ifjabb báró Hauer Pisti” tervezett és rendelt meg Ferenc József fogadására.

A magyar nemzet testi és lelki megtörésére, halálának előmozdítására, úgy látszik, a mennyei gondviselés egyenesen Hauert teremtette és adta Ferenc József kezébe, írja Széchenyi. Ezért kellő módon meg kell becsülni ezt az Istentől ajándékba kapott hasonlíthatatlanul becses vásárfiát. Azért hasonlíthatatlan, mert született báró, míg még Bach is csak csinált nemes, azonfelül Hauer fufangságban, mindennemű ördögi legfinomabb fogásban mindenkit, még Bachot is túlszárnyalja. Pedig gyermekkorában Hauert mindenki nagy számárnak tartotta és senki nem nézte ki belőle, mentorán és anyján kívül, a nagy reformátort. A „jámbor Istók”-ot ahol csak megjelent, kacagás fogadta általában, de talán éppen ez volt a szerencséje, mert ez a minden oldalról tapasztalható bökdösés válhatta ki belőle a későbbi savanyúságot, keserűséget és „ezen érzéseket tökéletes eltitkolható dissimuláció tehetséget amely tulajdonok nélkül státusférfiu mindig csak üllő, vasamboss marad és belőle soha nem válik kalapács, sulyok, hámor”.¹⁴⁽¹⁸⁶⁾ Bach csak akkor lehet tökéletesen nyugodt, ha magyarországi tartózkodása alatt a Felség báró Stephan Hauer kezei között van és apostoli adott szavához méltóan nem hallgat senki másra csak az ő tanácsaira és megfontolt információira.

Széchenyi Hauert a magyarság irtása előharcosának tekintette, és a császár legalázatosabb, legszófogadóbb „indikáló vizslájának, hajtókopójának, elfogó agárjának és aufwartoló pudlijának” nevezte. Példákkal is megvilágítja magyargyűlöletét. Párbeszédet ír le p. o. gróf Széchenyi ¹⁷⁸Pálné és Hauer között. Széchenyiné egy alkalommal megkérdezte Hauert, nem gondolja-e, hogy a dolgok jelenlegi folyása Magyarországon a magyar nemzet tökéletes lebilincselésére fog vezetni. Hauer erre azt felelte, hogy

Csehország is elvesztette alkotmányát és Magyarország is megérdemli, hogy „az ezt célzó műveleteket megkíséreljék”.¹⁵⁽¹⁸⁷⁾

Hauer István felismerte, hogy a magyarság tönkretétele a fő célja az osztrák parancsolóknak és ezért nem tehet okosabbat a saját szempontjából nézve, minthogy a magyart „előlről, hátulról csípje, döngesse, szúrja, hajtsa és nyomja”, hogy így mindazokat, akik ritka szerencsével el tudták kerülni a börtönt, számkivetést vagy az akasztófát, azokat erkölcsileg „tökéletes apátiába” korbácsolja. Hauert, ha gyűlölik is a népek, kénytelenek uruknak elismerni, különösen, ha segítségére állnak a zsandárok, katonák, ágyúk és az akasztófák is.

Kis Ernő aradi vértanú honvédtábornoknak Torontálban nagy terjedelmű birtokai voltak. A szabadságharc leverése után ezeket elkobozták. Széchenyi erre is kitér és hangsúlyozza, hogy Hauer nem szívesen marad Pesten, mert „az eszes fekete kis Spitzbub” szeretne Kis Ernő jószágaival megjutalmazva Bécsbe költözni, felcserélni a pesti port és sárt Bécs portalan és sártalan paradicsomával. Bach azonban nem nélkülözheti, mert a ledorongolt magyar nemzeti test végvonaglása közt itt-ott még mutat valami kis életet és ezt senki sem tudja olyan passzióval és annyi sikerrel eloltani, mint „a minden kenőccsel bemázolt vagy inkább minden színű tentával betentázott bureauchef”. Bachhot beszélgetve Széchenyi így folytatja: „... felséges császárom meg kell vallanom báró Stephan Hauer oly persona necessaria, melyet teljességgel nem nélkülözhetünk, mert ha ő mint Vorspont vagy fullajtár nem vonja ki a neuöstreichi státustargonczát a magyar szurokból, bármikép törjem is fejemet, én nem igen tudom, ki fog és mi fog minket abból kirántani.”¹⁶⁽¹⁸⁸⁾ Széchenyi szerint Bach megígérte a császár nevében Hauernak a Kis birtokokat, habár erre a császártól nem kapott felhatalmazást. Bach ezért elnézést kért a császártól, de megmagyarázta, hogy erre a tetteire azért volt szükség, mert Hauer ezáltal annyira felvillanyozódott, hogy igazi mulatságszámba megy nézni a „Magyarenfressert”, hogy milyen aktivitással és élvezettel süti-főzi és transcirozza a magyart. Ha azonban a császárnak kellemetlen lenne, hogy a birtokra vonatkozó ígéret elhangzott, annak ellenére, hogy Hauer el fogja ásni a legutolsó magyart is, nem kell neki adni egy szilvafát sem – tanácsolta Bach – az ígéretet egyszerűen le kell tagadni. Hauer egyelőre derekasan végzi feladatát, amely hasonló a poloska munkájához; kiszívja az elalvó vérét, „öt desperátióba hozza” és aztán „re bene gesta” a világot elárasztja jó szagával. Bach arra kéri a császárt, egyúttal figyelmezteti is, hogy amennyiben Hauer felkeresné és lábai elé borulna – mint ahogy ezt tenni szándékozik – ne kompromittálja őt és vigyázzon minden szavára, mert olyan embert becsapni, aki a csalásnak minden fortélyát oly mesterien ismeri, sőt gyakorolja is minden időszakban, mint Hauer, nagyon nehéz dolog. Ha pedig rájönne, hogy az udvar őt becsapta, vagy ezt tenni szándéka, úgy esetleg beteljesedhetné Hauer István anyjának jóslata és esetleg tényleg Rákóczy secundus lehetne belőle. Ebből pedig igen nagy baj származhatna, „mert azon Jubel, mely a magyar lágerban támadna, ha a báró oda átcsúszna, ezt csak az concipiálhatja, ki ismeri, mily szélvész, stürmisch a magyar enthusiasmus.”¹⁷⁽¹⁸⁹⁾ A magyarok azonnal kineveznék nádornak, egy ilyen „bureau- vagyis inkább ország-Cheffel” a nemzet élén kétségtelenül csodákat vinnének végbe a magyarok és a „kis Pista” madarat fogathatna velük. Bach azt is javasolta Ferenc Józsefnek, hogy ígérje meg véglegesen Kis Ernő birtokait és csatolja ezekhez még Batthyányék birtokait is, így legalább a „fekete kis báró” ügy el lesz intézve. Hogy az ígéretből később lesz-e valami vagy sem, az már egészen más kérdés. Ha azonban ez a megoldás ¹⁷⁹nem felelne meg a császárnak, akkor azt ajánlja Bach, hogy amikor Hauer esetleg felveti az ügyet és kérdezősködik a donációk felől, tegyen úgy, mintha erről egyáltalában nem hallott volna és kezdjen el beszélni a vadludokról vagy vadmacskákról vagy ehhez hasonlókról.

(Folytatjuk)

Boronkai Pál: A soproni patakokról

I. Az Ikva

A Soproni-hegység fő vízfolyása az Ikva. Ebbe torkollnak a hegység magyar részén fakadó felszíni vizek, kivéve a Soproni puszta közelében eredő Rákos patakot, amely Kőhidától keletre felveszi a Tóalmi patakot és Fertőrákos községen átfolyva a Fertő tóba ömlik.

Az Ikva a burgenlandi Fraknónádasd (Rohrbach) erdejében ered, keresztül folyik Lépesfalva (Loipersbach) községen, ahol régebben két vízimalmot üzemeltetett, majd rövidebb szakaszon az országhatárt alkotva – Tauscher patak néven – eléri Sornfalvát (Schattendorf), ahol szintén két vízimalmot hajtott. Az országhatárt az Ikva a GySEV vonal mentén lépi át, majd a pályatest délnyugati oldalán folytatja útját a volt Ūrge-malomig. Ettől keletre belefolyik Ágfalva vízfolyása, a Liget patak. Itt a vasúti őrház közelében a vasút vonal keresztezi az Ikvát, amely a vízmű szivattyútelepe alatt fogadja be baloldali mellékerét, a Sopronkertes (Baumgarten) határában eredő, de nyaranta többnyire kiszáradó Sós (Salzenbach) patakot.

A város belterületén még a múlt században a Nagyszoda alatt a volt Greilinger- és a Lehár Ferenc utca végén a volt Schönherrmalom hasznosította a patak vízi energiáját.

A Schönherr-malom után a GySEV vonala ismét keresztezi az Ikvát, majd a 84. sz. főközlekedési út, az ún. vörös híddal. Tovább haladva a volt lóversenypálya felé, érjük el a Bánfalvi patak betorkollását, majd utána a Kópházi Rétöntöző Társulatnak a század elején létesített öntöző berendezését. A társulat 131 kat. holdnyi kaszálót öntözött és országosan kiemelkedő terméseredményeket ért el. A berendezés ma is üzemben van.

Nagycenken kapja az Ikva Sopronkeresztur (Deutschkreuz) felől bővízü és tiszta mellékvízfolyását, az Arany patakot, amelynek mellékágai a soproni Kecse patak és a Béka tó vízfolyása.

Mielőtt az Ikva elérné torkolatát a Hansági fűcsatornánál, még felveszi a Családi patakot, más néven Kardos eret. Az Ikva vízgyűjtő területe 689 km². Középvízhozama a torkolatnál KÖQ = 1,45 m³/sec, kisvízhozama augusztusban 0,135 m³/sec.

Zacharias Michel 1700-ban készített madártávlati metszetén az Ikvát a mai medre szerint ábrázolja. Látjuk a Festőközi kanyart a „Festőház”-zal. Itt torkollt be a Bánfalvi pataknak a Petőfi térről kiágazó és az Ógabona téren áthaladó szakasza. Tó volt a Petőfi téren is.

Németh Sámuel a Soproni Szemle 1943. évi száma 149. oldalán ismerteti Deccard János Kristóf 1743. évi leírását a Sopronon átfolyó patakokról. A Tasche (ma Tauscher, Ikva) medrét – írja Deccard – a város kapuja előtt összeszűkítették, azután a víz egy része az elébe helyezett töltésen mint valami vízesésen

átfolylk, a másik rész csatornán haladva malmot hajt. Mivel a kórház mellett halad, a németek Spittelbach-nak nevezik ... A külső városfalhoz épített malom után a Bánfalvi patak egyesül vele. Innen Ikvának nevezik, amely Czenken felveszi a Ritzing felől érkező patakot, (Arany patak) és esőzéskor annyira megduzzad, hogy partjain túláradva sok kárt okoz Loos, Pinye, Musay falvaknak, majd lassanként eltűnik a Hanságban – írja Deccard.

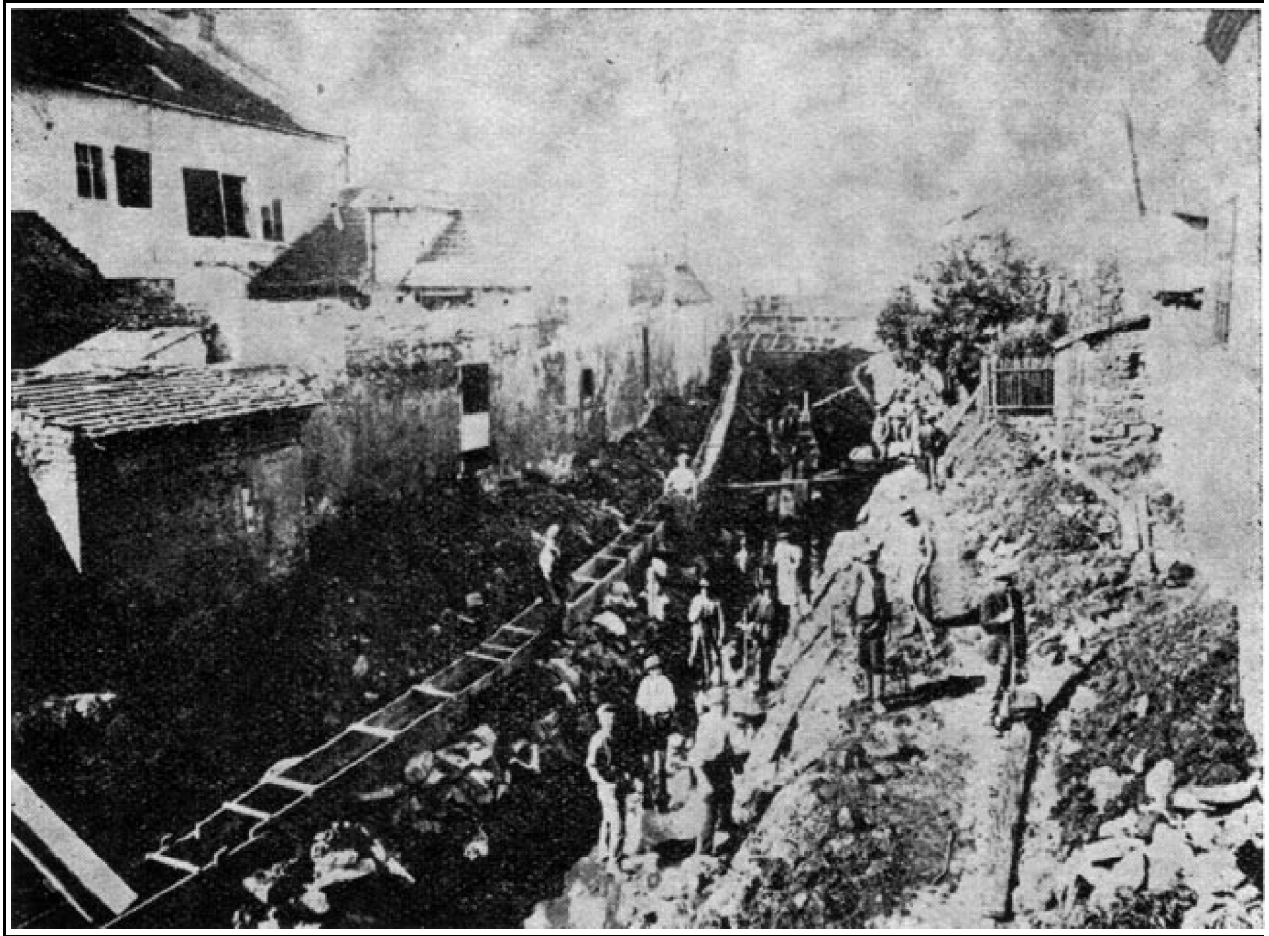
Csatkai a SSz. 1938. évi 171. oldalán közli, hogy Gamauf soproni történész 1756-ban kelt okmányokból említi az újonnan létesített mosóhelyet az Előkapunál. A vizet az Ikvából eresztették az árokba.

Az Ikva vízjárása mindig szeszélyes 180 volt. Jelentős károkat okoztak az 1627., 1693., 1745., 1787., 1795., 1813, 1833., 1875., 1879., 1914., 1923., 1940., 1950., 1951., 1965. évi árvizek. Ugyanakkor azt olvashatjuk a krónikában, hogy 1842-ben és 1856-ban mindkét patak teljesen kiszáradt, és emiatt a gabonát őrlésre a Lajta-menti malmokhoz kellett szállítani. Teljesen száraz volt az Ikva 1919 és 1962 nyarán is.

1845-ben létesítették a volt Greilinger-malom felvízcsatornájába épített beeresztő zsilip és völgyzárógát segítségével a soproniak kedvelt strandfürdőjét, a volt Nagyszodát.

Michel Zakariás: Sopron madártávlati képe 1700-ból

Az Ikva medrének szabályozása

A város fejlődése kapcsán a tanácsnak egyre több gondot okozott az Ikva szennyeződése. Ez tette szükségessé a meder kövezését, 1852-ben a rendőrigazgatóság megkereste a városi tanácsot, gondoskodjék a patak tisztításáról, mert szennyezettsége közegészségügyi és árvízvédelmi szempontokból aggályos. A tanács a megejtett vizsgálat alapján megállapította, hogy egyes háztulajdonosok a Kovács szeren (Lenin körút eleje), a Szent Lélek- és a Balfi utcában szemetet raktak a patak partjára, és a szappanfőzők és bőrcserzők szennyvizeket vezettek az Ikvába, ami kellemetlen büzzel árasztotta el a környéket.^{*(190)} A tanács a patak tisztítását és a szennyvizek kivezetésének megszüntetését rendelte el. Sokat azonban ez sem segített, mert a megépített közcsatornák mind az Ikvában végződtek. 1868-ban a tanács szabályozta az Ikva medrét a Jezsuita-kert és a Festőköz között. A Festetich-major mögött az Ikva mentén lószató vízmedence volt. 1872-ben az érdekelt gazdák a medence eliszapolódása miatt a patak duzzasztásának megmagasítását kérték. 1873-ban folytatták az Ikva medrének kövezését a Sziget közti hídtól a szegényárpoldáig. A kövezés céljára a Várkerületen felszedett wöllersdorfi köveket használták fel. A kövezést az 1875. évi tavaszi árvíz súlyosan megrongálta, a helyreállítás költségei **181**pedig felemésztették a mederburkolat folytatására szánt összeget. A földművelésügyi minisztérium Országos Vízépítési Osztálya 1900-ban készítette el Sopron általános csatornázási tervét. Ez a terv az ún. úszató rendszert vette alapul és ebből a célból a főgyűjtőkül kiszemelt Ikvát és a Bánfalvi patakat teljes hosszúságukban be kellett volna boltozni. A terv nem került kivitelezésre, mert Sopronnak akkor még nem volt szabályozási terve. (Ezt

Wälder József főmérnök 1905-ben készítette el.) Ezután szükségessé vált új általános csatornázási terv kidolgozása, amire a mérnöki hivatal kapott utasítást. A tervezés során kitűnt, hogy Sopronban nem az úsztató rendszer, hanem az elválasztó rendszer alkalmazása, tehát külön csapadék- és külön szennyvízcsatornahálózat létesítése jelenti a gazdaságos megoldást, így is készítette el a mérnöki hivatal (Wälder József főmérnök, Stiszka Károly mérnök) a tervet, amely szerint most már feleslegessé vált az Ikva teljes beboltozása, hiszen szennyvíz nem kerülhet a terv végrehajtása után a patakokba. A két főcsatorna egyesülésénél csepegtető testes biológiai szennyvíztisztító telep építését tervezték. A Festőközben a patak 72 m hosszúságban való beboltozását a mérnöki hivatal városrendezési okokból azonban továbbra is sürgősnek tartotta, ezért 1911. június 28-án az általános csatornázás terméveletével együtt a Festő-köz beboltozásának tervét is a közgyűlés elé vitte. Az utóbbi célra 105 000 K költség engedélyezését kérte.

A Soproni Naplóban heves eszmecsere előzte meg a Festő-köz beboltozásának közgyűlési tárgyalását. A cikkíró az azonnali beboltozást követelte, és azt írta, milyen virágyűlölő lehetett, aki a Rózsa utcának ezt a nevet adta, „holott ez maga a Búz, vagy Nagybúz utcája és a város szégyene.” A Festő-köz ügye Gyóni Gézárt is megihlette. A Soproni Napló 1911. július 9-i száma a Vasárnapi órákban közli az „Invokáció”-t:

182 Ó Múza, ki minden héten
Télben, nyárban, szombat estve
Gondot viselsz a Világra,
Az Újságra és Az Estre,
S gondod van, hogy mindnek legyen
Egy keserves heti verse,
Ó Múza, te kacér, kedves.
Bukjelszoknyás nőkalandor,
Kitől heti csókját kapja
Szép Ernő és Gábor Andor,
Szállj ki, szállj ki a vidékre,
S kies partján azt sem tudod,
Fiú vagy-e, avagy lány-é?
Mert a parton mostan este,
Mikor csókra ide várlak,
Kioltottak minden lámpát
Takarékos emberárnyak.
Isten áldja a Tanácsot,
Mert kedvez a találkának.
Jöjj hát bátran, drága Múza,
E légyott nem kompromittál.
Lásd a derék Széchenyinek,
Szobra milyen régen itt áll.
Tudom, te is vissza vágyol.
Hogyha az Ikvából ittál.

A törvényhatósági bizottság 9952/268. kgy. 1911. sz. határozatában az előterjesztett terveket elfogadta, de kimondta, hogy a javaslat pénzügyi részével csak a kormányhatósági jóváhagyás után fog foglalkozni. Az Ikva patak beboltozása ellen Schneider G. A. fűszerkereskedő, a Rózsa utca 3. sz. (ma 2. sz.) ház

tulajdonosa fellebbezést adott be, mert a beboltozás eltemetné a házát. A belügyminiszter 13.981/1912. III. sz. rendeletével jóváhagyta az általános csatornázás és a Festő-köz beboltozásának tervét azzal, hogy a fedezetre vonatkozóan a th. bizottságnak szabályszerű határozatot kell hoznia, és hogy a Festő-köz beboltozásánál vasbetonszerkezetre kell a pályázati felhívást kiírni. Ebből azonban már nem lett semmi, mert közben kitört az első világháború.

1913-ban a közgyűlés elhatározta, hogy megvásárolja a Schönherr-malmot azzal a céllal, hogy ott konyhakertészetet létesít, de a leégett malmot újból nem építi fel, csupán a tönkrement duzzasztó helyébe építtet újat. A 20-as évek gazdasági nehézségei közepette a város a Schönherr malom zsilipének felhasználásával 9,5 kat. holdnyi területen öntözéses zöldségtermelést vezetett be. A 9207/1926. I sz. vízjogi okiratban a város engedélyt kapott az Ikvából másodpercenként 10 liter víz kivételére, de köteles lett volna új vízi műveket építeni. Ezek megvalósítására a város évről évre halasztást kért, közben Kópháza község panaszt emelt: a bolgárkertészet annyira elvonja a patak vizét, hogy kellemetlen pocsolások keletkeznek. 1935-ben a város meg is szüntette a kertészetet és helyén gyümölcsöst telepített.

Az 1914. július 18–19-i árvíz okozta károkat a város a háború alatt nem tudta helyreállítani. Az Ikva tönkrement kőburkolatát 1921 és 1922-ben kezdték helyreállítani, elsősorban a Papréten. Az Ikvameder végleges rendezési terveit a mérnöki hivatal (Bergmann Pál) készítette el. A terv a kisvízi meder részére 60 cm fenékszélességű, 56 cm magasságú folyókát irányozott elő előregyártott vasbeton teknőkből, amelyekhez a természetközvetlen középvízi meder csatlakozott. Megszűnt az árvizeket súlyosbító, a volt Festő-ház falait megkerülő kanyar, ehelyett az új nyomvonal rövidebb lett és partfal került az árvízi meder északi szélére. A Festő-köz–Papréti szakasz munkáit 1925-ben Kämmerer Károly kőművesmester vállalta el. A munkát csak úgy lehetett végrehajtani, hogy ideiglenes elzárásokat kellett a mederbe építeni és a patak vizét facsatornában oldalt elvezetni. Nagyon megnehezítették a munkát a július 23-i, valamint az augusztus 3–6-i felhőszakadások okozta árvizek, amelyek elsodorták mind az elzárást, mind a facsatornákat.

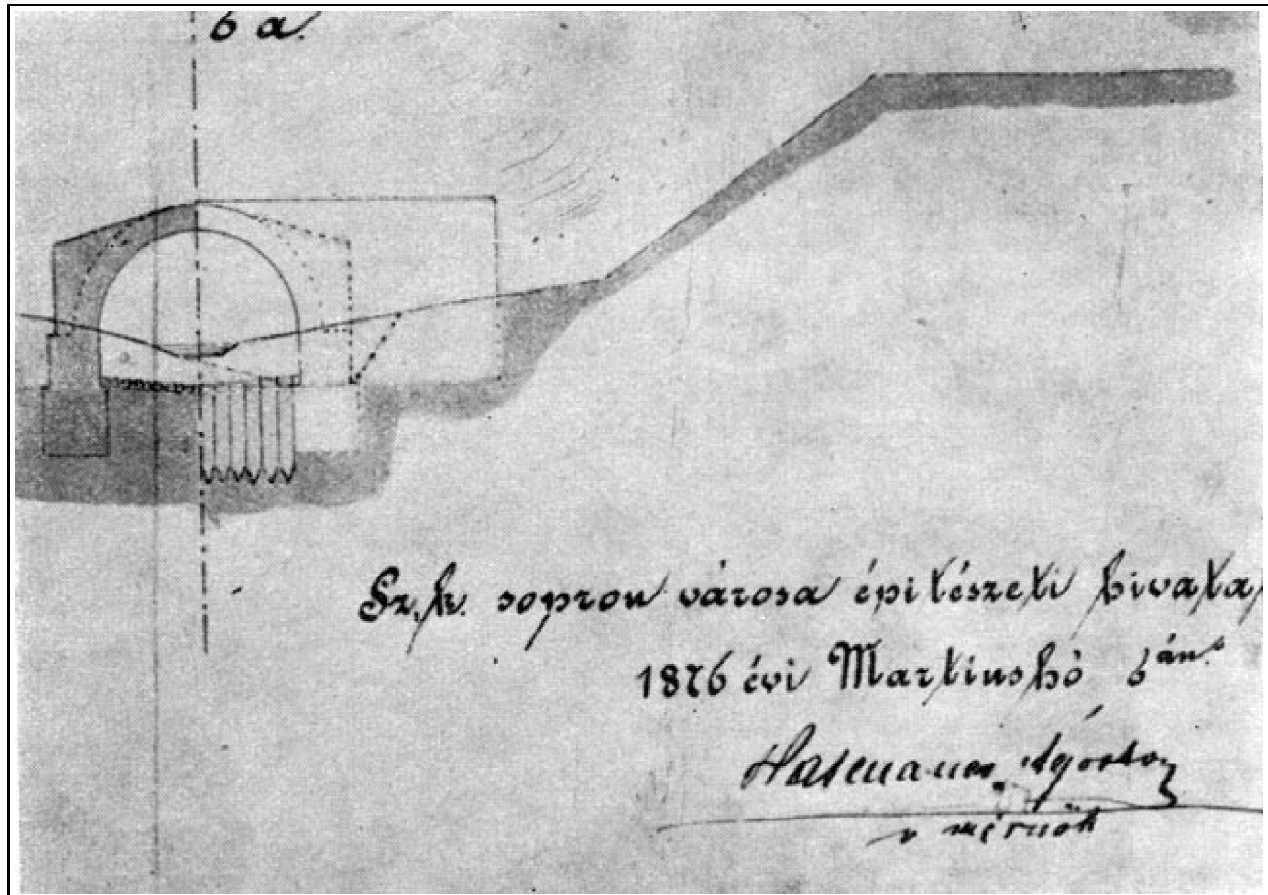
Megismétlődött a katasztrófa augusztus 31-én. Kämmerer a meder burkolását az ősz folyamán tudta csak befejezni, amikor már kedvezőbbre fordult az időjárás, de az árvizek az ő anyagi romlását idézték elő. A Festő-köz rendezését, a partfal építését, valamint az új mederburkolást az ösvény utcai hidig 1928-ban Ivánkay Kálmán hajtotta végre.

Az osztrák vízügyi hatóságok a saját területükön az Ikva medrét 1933-ban rendezték. A mederszelvény méretezéséről 24 km² vízgyűjtőterületet, másodpercenként $Q=14,9$ m³ árvízmenyiséget vettek alapul. A medret 1,00 m fenékszélességgel, 2,00 m mélységgel és 1 : 1,5 oldalrészűvel ásták ki. Ugyanígy történt a magyar szakasz rendezése is a határtól a vízműig 1933-ban.

A 2. világháború áldozata lett a Nagyuszoda, gazdátlan pocsolóvá vált, szabad utat engedve az árvíz romboló munkájának. Az 1950. november 4-i árvíz elsodorta a surrantót (lépcső helyett lejtő, 183 ahol a víz lezuhog), a zsilipeket és szétrombolta a völgyzárógátat is.

Az újjáépítés során a meglévő ipari üzemek fejlesztésével és új vállalatok letelepedésével egyre súlyosbodott a patakok szennyeződése. Kópháza község ismét előállt régi panaszával, hogy az Ikva szennyezettsége veszélyezteti a közegészséget és a baromfitenyésztést. A panasz alapján az Északdunántúli Vízügyi Igazgatóság kötelezte Sopron város tanácsát, hogy a Kópháza belterületét keresztül szelő Ikva-szakaszt használja fel árapasztó csatornául, az öntözőberendezés árapasztó csatornáját pedig építse át anyamederré. Az építkezés és az új árapasztó gát létesítése 1961-ben történt meg.

Az 1965. évi árvíz nagy károkat okozott a hidakban, a partfalakban és a mederburkolatokban. A legnagyobb partszakadások a régi surrantó és vízlépcső hiánya miatt a volt Nagyszodánál keletkeztek. A legegyszerűbb megoldásnak a további partszakadások elkerülésére a Nagyszoda visszaállítása látszott volna, de ehhez a Közegészség- és Járványügyi Állomás a patak vízszennyezettsége miatt nem járult hozzá. Ezért a városi tanács vb. megbízta az Út-Vasúttervező Vállalatot, készítse el az új híd és a Selmeci utca vonala között az útépítés, mederrendezés tervét. Az elkészített terv a Fűzfa sort meghosszabbítja az ösvény utcáig, új kocsihidat épít az Ikván át a Selmeci utcába. A patak kanyarját megszünteti, helyette az új meder a volt uszodai vendéglő kertjén fog áthaladni. Több területet nyer a Textiles Sportpálya és északi szélét már nem fogja veszélyeztetni a partszakadás. A Nagyszoda helyett a városrendezési terv szerint új korszerű uszoda fog épülni a 84. sz. áll. közút déli oldalán, vízforgató tisztító berendezéssel.

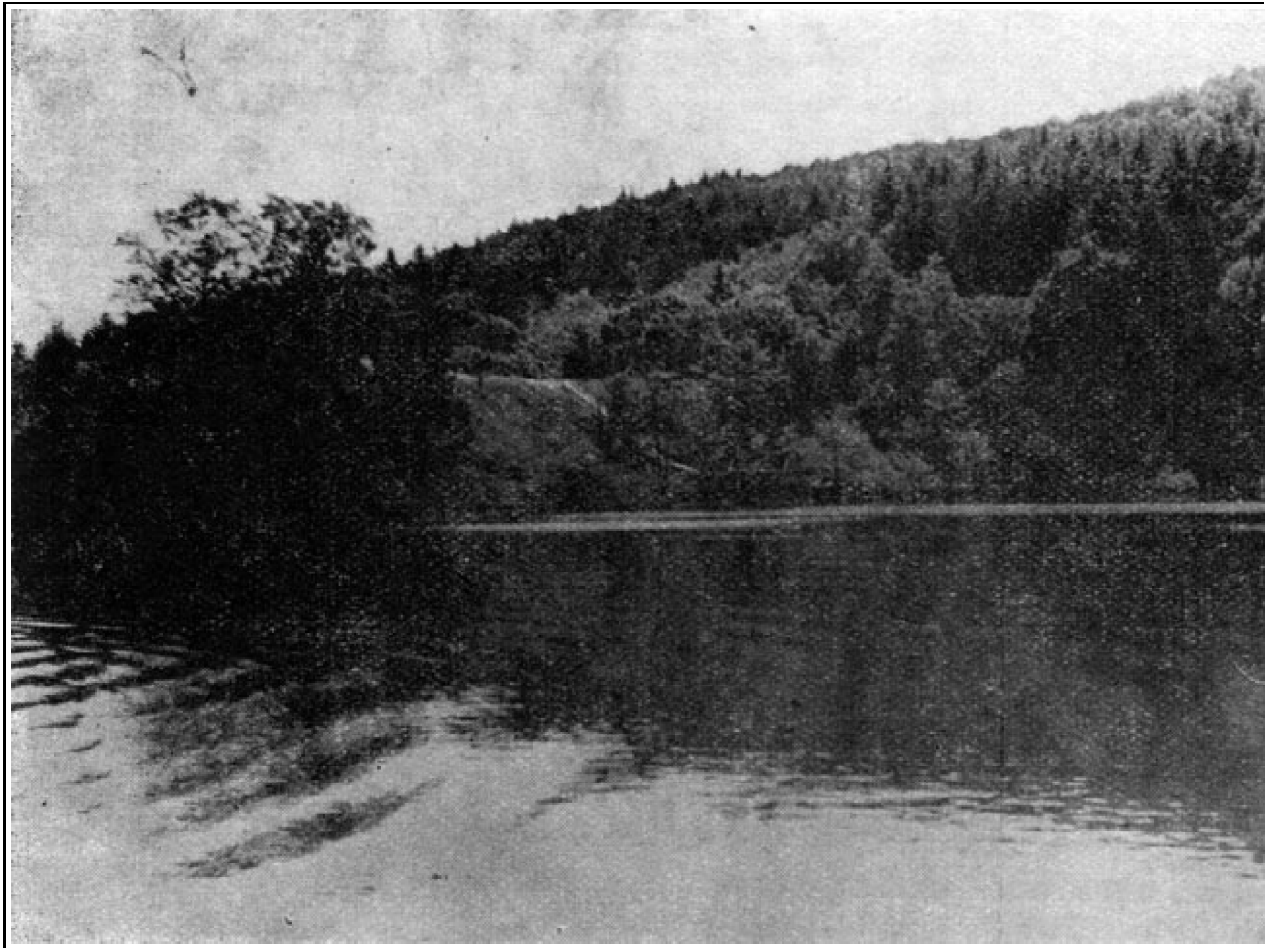
A Bánfalvi patak beoltozása 1876-ban

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Boronkai Pál: A soproni patakokról / II. A Bánfalvi patak

184II. A Bánfalvi patak

A Bánfalvi, más néven Rák patak az ország legnyugatibb csücskét alkotó Asztalfő (553,6 m A. f.) keleti

lejtőjén levő Hidegvíz forrásból ered, végigkanyarog a brennbergi völgyön, majd a volt Bánfalva községen, azután az Erzsébet-kert északi határa mentén folytatja útját, keresztezi a Sopron–szombathelyi és az ebenfurti vasútvonalat. Innen vízlépcsőkön át a Frankenburg út és a Május 1 tér alatt zárt boltozott szelvényben folyik a Martinovics utca vonaláig, ahonnan kezdve megint nyitott a meder. A Kőszegi út az ún. „Salétrom” hídon át visz el felette, míg a győri vasútvonal viaduktja alatt ismét fedett a medre, a vágóhídnál megint napfényre kerül és a Dózsa Tsz. majorja közelében egyesül az Ikvával. Vízugyűjtő területe 36,8 km², közepes vízhozama Sopron előtt KÖQ = 0,128 m³/sec., kisvízhozama augusztusban 0,020 m³/sec.

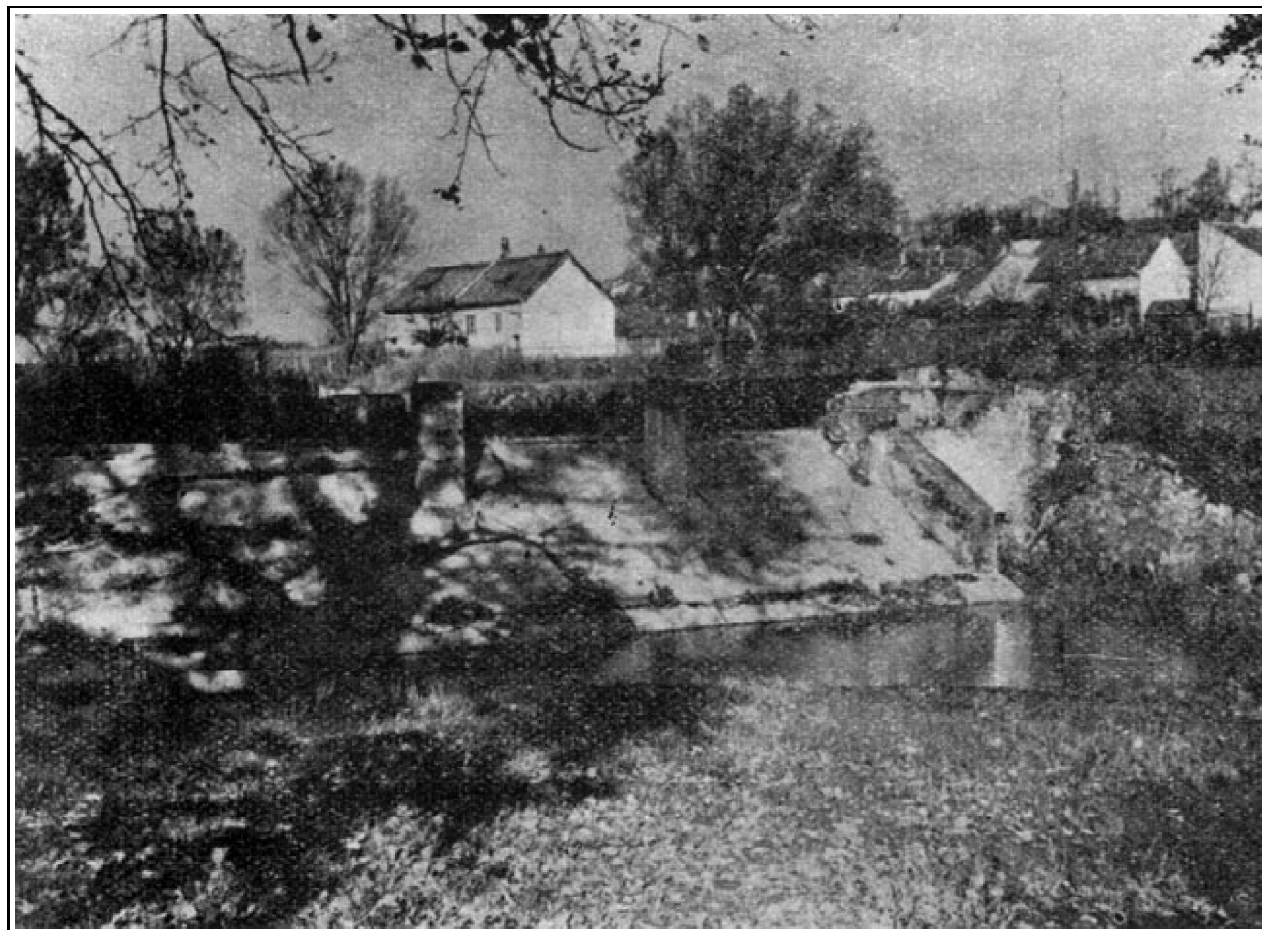
A brennbergi víztároló. (Garád Róbert felvétele)

Zacharias Michel az említett metszetén a Bánfalvi patak medrét úgy tüntette fel, hogy az a Múzeum utca közepén áttörte a külső városfalat, majd végig folyt a mai Ruhagyár udvarán, az Iskola közön, a Széchenyi téren, a Torna utcán, az Ifjúság téren és ennek keleti sarkán egyesült az Ikvával. A képen a Széchenyi téren két tó látható és az egyikből összekötő csatorna vezetett a belső városfalat körülövező vizes árokba. A már korábban említett Deccard azt írja a Bánfalvi patakról, hogy ha esős időjárás van, sok malmot hajt. A város területén – Bánfalvát elhagyva – alig halad 500 lépést, töltéssel a város felé kényszerítik folyását. A városfal előtt malmot hajt, de a tulajdonosnak nem valami sok hasznot nyújt, mert ha megárad, a töltést széttepi és a malmot víz nélkül hagyja, ha pedig szárazság van, nincs vize. Arra azonban mégis jó, hogy a

soproniaknak vizet szállítson. Ugyanis 3 ága van, a jobb- és a baloldali ág halastavakat táplál, a középső ág a vizet a várárokba bocsátja, amely a város falait körülveszi. Ugyanezt a vizet látjuk a posztosok árkában. Innen a város hátsó kapujához folyik, itt a híd alatt halad néhány lépést, azután földalatti csatornán egyesül a többi ággal, amelyek a házak között folynak. Végre a külső városfalhoz épített malomhoz ér, és utána egyesül a Spittelbachhal. Deccard leírása szinte teljesen megegyezik Michel Zacharias 1700-as metszetével.

A patak árapasztója és anyamedre a Május 1. téri patakboltozat nyomvonalán a külső városfal mentén húzódott, ez az ún. „HosszúSORI árok” volt. 1841-ben kezdték meg a Rák patak belterületi szakaszainak folytatólagos csatornázását. A Jókai utcai zsilip azonban megmaradt, mert a Rák patak vizével öblítették a csatornahálózatot.

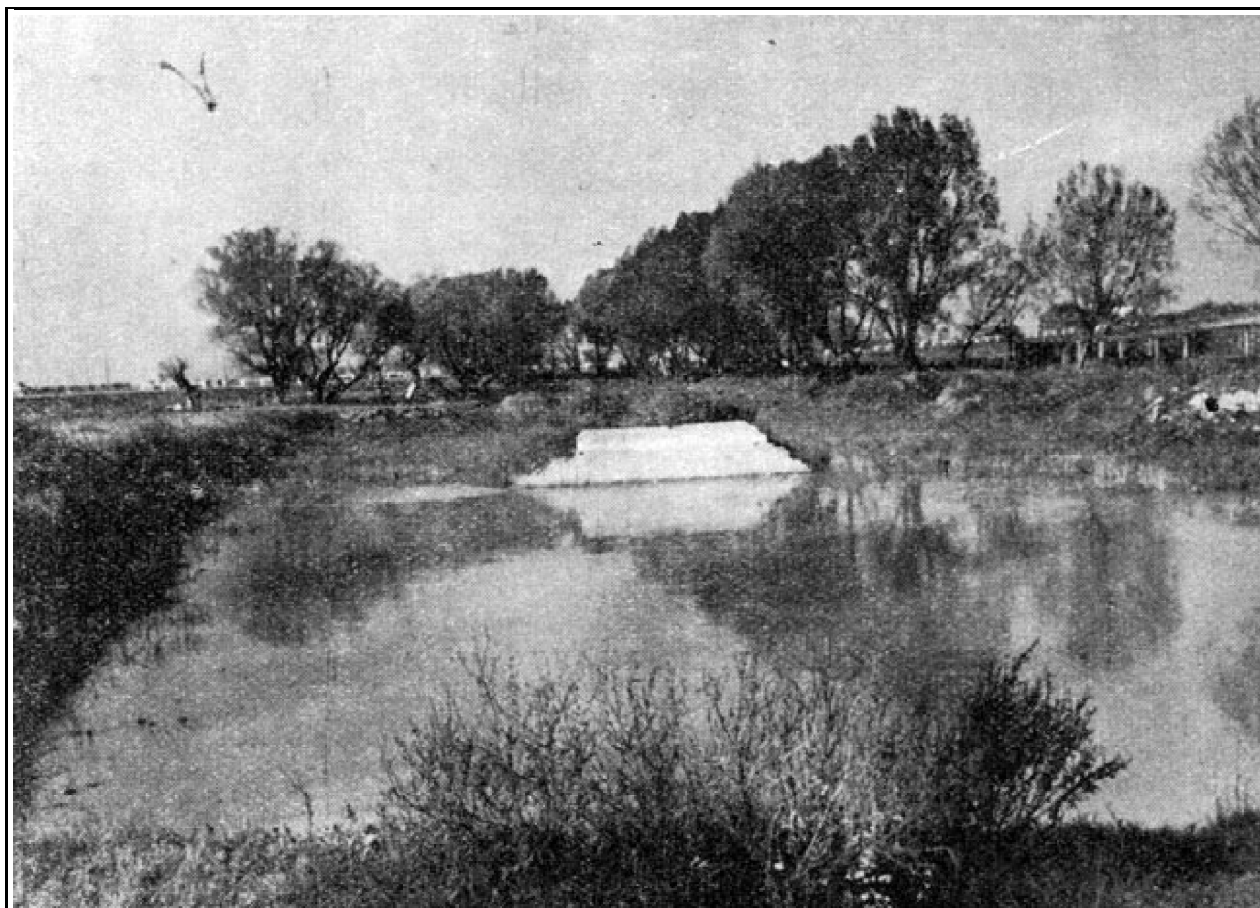
A Rák patak vízi energiáját a vízimalmok egész sora hasznosította. A felső szakaszon volt a Manninger-malom, a mai Erdei Iskola. A 30-as években a város a malomkerék helyébe Bánki-turbinát szereltetett villanyáram termelésére. Ez az áram szolgáltatta a városi villanyvezeték kivezetéséig a világítást, hajtotta a kút szivattyújának és a fűrészelő gépnak a motorjait.

A Nagyszoda gátjának romjai (Diebold K. felvétele)

Bánfalva felső végén áll a volt Tiefbrunner (Kárpáti) malom, a Malomhegy utcában a Poropatich, a

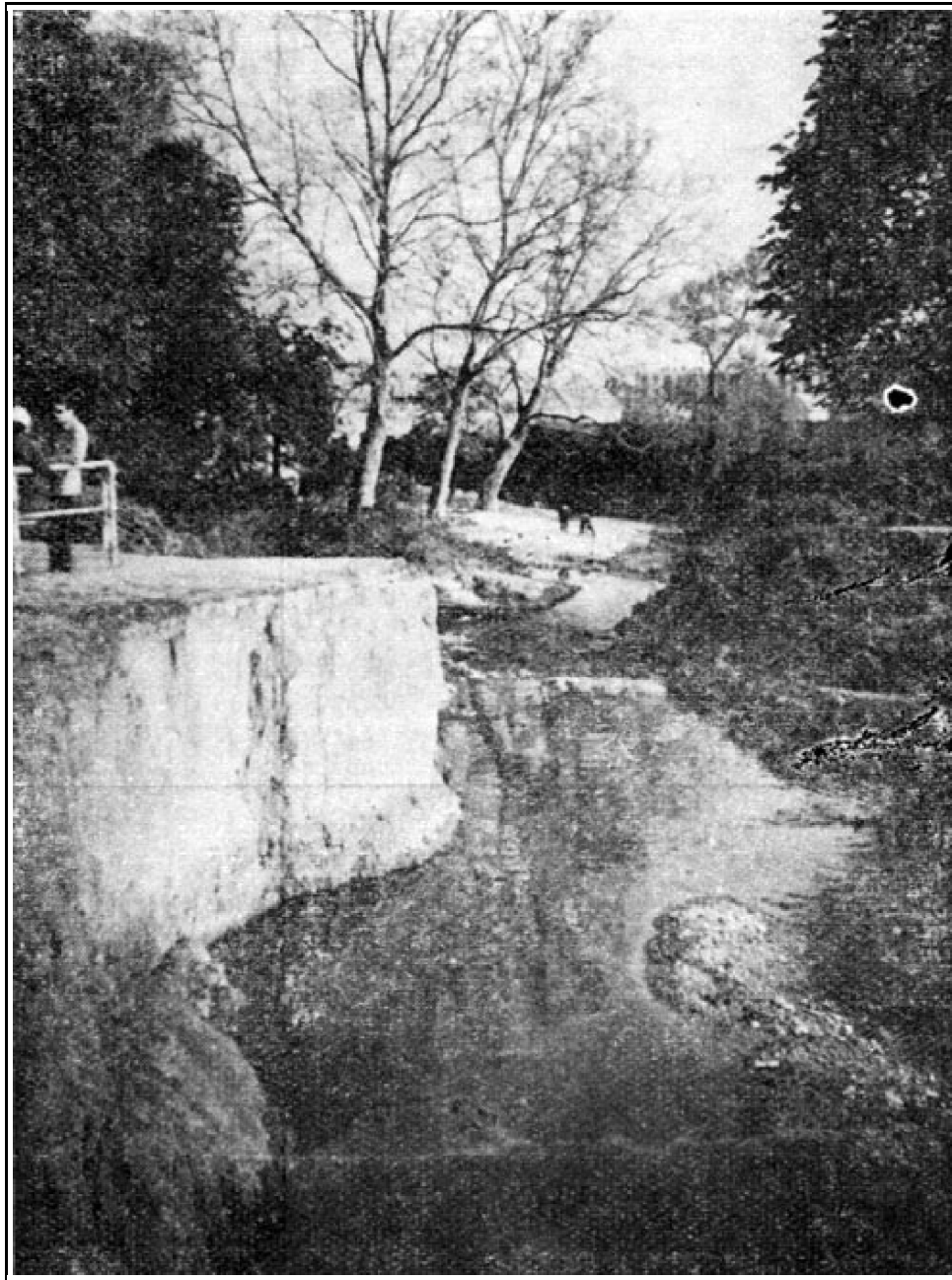
Bánfalvi úton a Perge, a Malompatak utcában a Balogh, majd a mozival szemben a Greilinger malom. Legtovább a Kárpáti malom vízikereke dolgozott, de a 40-es években itt is megszűnt az üzem, pedig a műemléki védelem alatt álló malmot mint ipari műemléket érdemes lenne helyreállítani és a közönségnek bemutatni. Az új vállalkozó szellemű tulajdonos talán meg is fogja tenni. A további malmok már Sopron régi közigazgatási területén álltak. A Bruckner malom épülete a Fenyő téren. Az üzem ma áll. A következő a Steiner malom a Siketnémák Intézete mögött. A malomnak 2 felülcsapott vízikereke volt, amelyek együttesen 3 lóerőnyi munkát tudtak végezni, másodpercenként 400 liter vízkivétellel. Az ingatlant a város 1913-ban megvásárolta és új malomkereket szereltetett fel, de később az üzemet megszüntette. A többi malom már a 19. században szüntette meg üzemét és csupán lakóépületül szolgáltak. A volt Krausz malom Frankenburg út 25. sz. alatti épülete az 1944-i bombatámadáskor pusztult el. Az épület 1866-közelében állt a Jókai utcai zsilip és annak árapasztó surrantója. Innen indult ki a patak középkori medre, a későbbi malomcsatorna mint nyílt árok a Zsilip utca és a Jókai utca között, amelyet a 30-as évek végén csatornáztak. Ez a malomcsatorna táplálta a Jókai utca 3. sz. alatti volt Werhowski malmot, amelynek emeletes épülete ma is megvan. A patak vízi erejét még a posztósok céhe is hasznosította a Séta téren (Széchenyi téren) levő kallójuk üzemeltetésére. A Rák pataknak az Ikvába való betorkollása előtt a Híd utca sarkán állt a Heider malom. A posztósok kallója sokáig akadályozta a város rendezési célkitűzéseinek megvalósulását. Az évekig elhúzódo tárgyalások eredménytelenek maradtak, végül is a bíróság 1857-ben mondta ki 7605 forintban a kalló és vízjogának kártalanítási összegét, így végre lehetett hajtani a patak medrének mélyebbre ásását és csatornázását a Séta téren, ahol a patak kigőzölgése annyi panaszra adott okot. Sok panasz merült fel a Rozmaring (Torna) utcában még nyitott patak kellemetlen „illata” miatt, amelyért az utca régi szatirikus nevét kapta. Ezért a közgyűlés 1868. június 22-én elhatározta a patak Hasenauer főmérnök készítette terv szerinti befedését. A hossz-szelvényből azonban kitűnt, hogy a kellő esést csak úgy lehet elérni, ha a csatornát a Heider-Berger malom duzzasztásának megszüntetésével mélyebbre ássák és közvetlenül az Ikvába torkolltatják be. A leásás egyúttal elhárította a Torna utca útfelszínrendezésének addigi akadályát és az árvízveszélyt is. A munka érdekében a tanács 8 000 forintért megváltotta a malom vízjogát, Berger pedig a vízimalmát gőzmalommá alakította át.

Az elpusztult Nagyszoda (Diebold Károly felvétele)

A Séta tér rendezése végett a tanács 1870-ben megvette a kallóárkot a posztós cédtől 10 000 forintért, de mindjárt tovább is adta ugyanannyiért a Kaszinó építési társulatnak.

1879-ben a GySEV üzemi vízvezetékét létesített. A Siketnéma Intézet közelében vízgyűjtő aknát építettek a Rák patak mellett és innen földalatti csővezeték szállítja ma is a vizet az állomáson lévő vízházba. 1938-ban engedélyt kapott a vasút közvetlen vízkivételre a patakból és pedig kisvíz esetén másodpercenként 5 literre (14.984/1938. alp. sz.).

Partszakadás a volt Nagyszodánál

1873-ban beboltozzák a Rák patak anyamedrét az Erzsébet utca (Köztársaság u.) szélességében. A GySEV építkezése nyomán keletkezett új városrész fejlesztése miatt fokozatosan be kellett fedni a patak medrét. 1876-ban Hasenauer tervei alapján boltozták be a patakot az Erzsébet utca és a Pázmány Péter utca közötti szakaszon. Az 1879. május 4-i árvíz megrongálta a szelvény téglafalait, ezért a következőkben áttértek a beton szelvényre. 1890-ben a Pittel és Brausewetter bécsi cég folytatta a patak beboltozását, mégpedig a képezdei hídtól kezdve lefelé 200 m hosszúságban. A függőleges oldalfalú, félköríves záródása

szelvény belső szélessége 3,80 m és magassága 2,80 m. Az építési anyag portlandcement-beton volt. A korábbi és az új beboltozás között maradt 6 m hosszú hézagot 1893-ban szüntették meg. Ugyanebben az évben a Fittel és Brausewetter cég pozsonyi fiókja végezte el a Rák patak befedését az Erzsébet utcától lefelé 293 m hosszúságban. Itt békaszájalakú szelvényt alkalmaztak, a belső szélessége maradt 3,80 m, de a magassága 3,60 m lett, ezenkívül az alja nem csészealakú, hanem középen a kisvízhozam részére trapézalakú folyókát és kétoldalán járdaszerű padkát alakítottak ki. Ellenőrző aknákat is építettek. A vonalvezetésnél sajnos azt a hibát követték el, hogy a Lenkei utca és a Mátyás király utca közötti szakaszon a boltozat külső széle egybeesik a Deák téri házak építési vonalával, ami a most meginduló végleges csatornázásnál nehézségeket okoz. A rendezés 188folytán számottevő közterületek váltak beépíthető területekké. Az ezek eladásából származó bevételek a beboltozási költségek jelentős részét fedezték, míg a még hiányzó részt az érdekelt telektulajdonosok előlegezték a pénzsűkületben levő városnak.

1929-ben az ev. teológia új épülete részére azt a telket szemelték ki, amelyen emelendő középületet Wälder József szabályozási tervében a Deák tér esztétikai lezárásának szánt. Az építkezés miatt folytatni kellett a patakmeder további eltüntetését. A 150 m hosszú beboltozást 1929-ben Ivánkay Kálmán vállalta el. A tervező Bergmann Pál volt.

A Lövér szálló építésével a város vezetősége lerakta az üdülőváros alapjait. Mind nagyobb szerep várt a Lövér körútra és az autóbusz-közlekedésre. A fejlesztés legnagyobb akadálya a Frankenburg út lett 6 m-es úttestével és csupán egyoldalú 3 m-es gyalogjárójával. Ezért a közgyűlés 1933. május 12-én elhatározta, hogy a Rák patakot folytatólagosan a Képezde utcától a Jókai utcai zsilipig 253 m hosszúságban befedeti. A javaslat megszavazásánál a közgyűlést a közegészségügyi és városrendezési szempontokon felül az is vezette – sőt döntő súllyal az esett latba –, hogy ezzel a munkával a munkanélküliek tekintélyes számát lehet keresethez juttatni. A munkát Boór Gusztáv kapta meg, aki azt 1934. november 4-én fejezte be. Ezután kezdte meg a város a meder betöltését, ehhez azonban szükség lett volna a képezdei kert egy részének igénybevételeire. Az erre vonatkozó tárgyalások sokáig elhúzódtak és közben a város időnyerés céljából megkezdte az árok déli oldalán a betöltést, de ezt az egyoldalú terhelést a vasbetét nélküli betonboltozat nem bírta el, 1936-ban repedések keletkeztek a boltozaton. A kijavítást a Boór-cég a boltozat aládúcolása után a repedések kivésésével és a hézagok gondos kicsömöszölésével kifogástalanul végezte el. A betöltést most már két oldalról szimmetrikusan folytatták. A boltozat utolsó szakasza a Jókai utcai zsiliptől a Fásor utca felé 1939-ben épült meg, míg a befejező vízlépcsők építését 1940-ben a nagy árvíz után fejezték be.

A 2. világháború bombái nem kímélték meg a patakboltozatot sem. Bombatalálat érte a boltozatot a Deák tér 37. és 39. sz. házak előtt. Károk és repedések keletkeztek a Frankenburg úti szakaszon is. A helyreállítások 1949-ben történtek meg és 166 000 Ft kiadást igényeltek.

Az utolsó évtizedben hidrológusok világszerte célul tűzték ki az árvizek rombolását előidéző víztömegeknek az emberiség szolgálatába állítását víztározók építése útján. Már 1955-ben felvetődött az a gondolat, hogy a felhagyott brennbergbányai vasútvonalnak a Hidegvíz völgyét keresztező töltését fel lehetne használni völgyzárógátul.**⁽¹⁹¹⁾ Néhai Sébor János egy. tanár diplomaterv tárgyaül tűzte ki ezt a témát. Zsilivölgyi szigorló mérnök elkészítette a környék szintvonalas térképét és vizsgálat alá vette a meteorológiai, hidrológiai adottságokat és megállapította, hogy a 10 km² nagyságú vízgyűjtő területről évenként 1–4 millió m³ vizet lehetne hasznosítani, évi 4–6-szori töltéssel.

1964-ben az Ikvamenti Vízgazdálkodási Társulat 4 m magas vasbeton barátságzilipet épített a vasúti töltés 3

m nyílású betonáteresztője elé. Ezzel megvalósult a víztározó első üteme.

Az első években sokan keresték fel a festői környezetben levő tavat fürdési célból. Itt kívánom megemlíteni, hogy Heinrich Wolf, aki 1863-ban elsőnek vizsgálta Sopron vízbeszerzési lehetőségeit, már akkor reámutatott arra, hogy völgyzárógáttal a Hidegvíz völgyben napi 789,5 m³ vizet lehetne felfogni.

A Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet (VITUKI) „Magyarország vízkészlete” c. 1958-ban megjelent tanulmányában felvetette az Erdei Iskolánál létesítendő völgyzárógát gondolatát. A tanulmány szerint a 26 km² nagyságú vízgyűjtő területről 2 millió m³ vizet lehetne tározni. E tározó megvalósítását az Országos Vízügyi Főigazgatóság (OVF) a Magyar Hidrológiai Társaság (MHT) soproni csoportjának javaslatára felvette az 189. „Országos Vízgazdálkodási Kereterv”-be 1980-ig való megépítéssel. A cél Sopron ipari vízellátásának biztosítása lágy vízzel. A felső tó a nagy tározó hordalékfogója és párolgási veszteségének pótlója, ezenkívül pisztrángos halastó lenne. A Vízügyi Beruházási Vállalat (VIZIBER) megbízásából a Vízügyi Tervező Vállalat („VIZITERV”) 1966-ban elkészítette mindkét víztározó tanulmánytervét. A bánfalvi tározót az Erdei Iskola felett kívánja a VIZITERV létesíteni 26 m magas gáttal 1,5 millió m³ tározó térfogattal és 6500 m³/nap vízszolgáltatásra, a víznek ivóvízminőségűre való tisztításával. A VIZIBER szakvéleményt kért a MHT soproni csoportjától. A csoport kifogásolta az ivóvízminőségűre való tisztítást, mert ez zárt védőterületet követelne meg, ami lehetetlenné tenné a tónak üdülési célokra való hasznosítását. A csoport olcsóbb megoldást javasolt a 99 millió Ft-os beruházással szemben, alacsonyabb gáttal és csupán 3500 m³ napi ipari nyersvíz szolgáltatással azoknak a közelfekvő ipari üzemeknek részére, ahol megelégszenek tisztítatlan ipari vízzel, amelynek legnagyobb előnye, hogy lágy, tehát kazánok részére akadálytalanul felhasználható.

A patakok szennyezettségét az Országos Közegészségügyi Intézet, a megyei KÖJÁL és a győri Vízügyi Igazgatóság folyamatosan vizsgálta. A felszíni vizeket három mutató alapján, mégpedig a biológiai állag, az oldott ásványi anyag és végül a különleges anyagok (fenol, ammonium, pH) szerint sorolják I–IV. osztályokba. Mindkét patak a városba érkezés előtt I. o. tiszta, csupán az ásványi anyagok tekintetében II. o. kissé szennyezett víz, ami azt jelenti, hogy megfelelő kezelés után kommunális célokra még felhasználható. Viszont a várost elhagyva, a Rák patak IV. o. nagyon szennyezett, az Ikva pedig a biológiai mutató szerint IV. o., a többi mutató alapján III. o. szennyezett víz. A város feletti tisztaságát az Ikva csak Fertőszentmiklósnál éri el, de Petőházán a cukorkampány alatt ismét IV. osztályúvá válik.

A Mélyépitési Tervező Vállalat 1964-ben elkészítette Sopron csatornázásának és a szennyvíztisztító telepének beruházási programját. A Kessener-kefés eleven iszapos biológiai tisztító telep a volt lóversenytér közelében épülne meg, ahol az Ikva-menti és a Bánfalvi patak menti szennyvízfogyűjtő csatornák egyesülnének. A telep I. ütemének 40 millió Ft-os költségelőirányzatából csak 16,9 milliót hagytak jóvá, ezért a MÉLYÉPTELV 1966-ban készített új program-tanulmánya az I. a. ütemben csupán mechanikai tisztítást, előülepítést és fertőtlenítést irányoz elő. Az I. b. ütem, amely magában foglalja a biológiai részt, 1970 után valósulna meg. Addigra elkészülnek a két patak menti főgyűjtő csatornák és ezzel megszűnik a patakoknak a város belterületén történő szennyeződése, amely joggal annyi panasznak a forrása, így 1970 után már nem kell többé röstellkednünk a várost látogató idegenek előtt – patakjaink miatt.

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

190 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kubinszky Mihály: Vasutak építésze Európában. Budapest, 1965. Műszaki Könyvkiadó, 216 oldal és 346 kép és ábra

Kubinszky Mihály: Vasutak építésze Európában. Budapest, 1965. Műszaki Könyvkiadó, 216 oldal és 346 kép és ábra

Az első összefoglaló munka magyar nyelven a vasút építészeti vonatkozásairól. A külföldi irodalom sem gazdag az átfogó feldolgozásokban, noha a téma mind vonzóbbá és érdekesebbé vált az utóbbi időben. Ezért fokozottan értékes az a nagy munka, amelyet a szerző arra szánt, hogy számtalan elszórt adat és alig hozzáférhető feldolgozási részlet felkutatásával, a történelmi fejlődés rendjébe szervezze tárgyát.

A vasútépítés fejlődését a gazdasági-társadalmi fejlődéssel együtt járó sok körülmény befolyásolja, és az

anyagi-műszaki kérdések oly döntőek, hogy az építőművészeti vonatkozásokra alapjában csak újabban kezdenek felfigyelni. A szerző helyesen szögezi le bevezetőjében a roppant szerteágazó tárgykör leszűkítését, meghatározva, hogy elsősorban az ún. utasforgalmi épületekkel – régi kifejezéssel: indóházal – kíván foglalkozni, de a téma egésze iránti érdeklődése és a vasút-ügy szeretete nemegyszer a maga szabta keretek átlépésére ragadja. Hol a vasúti melléképületek, hol a pályavezetés során szükségessé váló épületek típusa és stílusa felé is kap kitekintést az olvasó. Kubinszky helyesen ismeri fel, hogy témájánál – a szűkebben értelmezett vasúttechnika kérdésein kívül – a városrendezésnek, különösen pedig a forgalomnak kérdései találkoznak az építészetével: mindegyik erős, olykor döntő hatással lehet, a vasútállomás kialakítására. A tárgyalás során e komplex szempontokat nem mindig sikerül figyelembe venni, ami első feldolgozásnál nem is meglepő. A munka négy időrendi főfejezetre osztva tárgyalja anyagát, a korszakra legjellemzőbb épületek és adataik bemutatásával. Behatóbb tárgyalás nyilván szétfeszítette volna a kereteket.

Szükséges és indokolt a téma Európára való korlátozása, amit a kötet címe is hangsúlyoz, noha az amerikai kontinensek gyors fejlődése és nagy lehetőségei a vasútépületek fejlődése terén is érdekes feladatokat tűznek a kutató elé. Öröndetes viszont, hogy az európai fejlődés áttekintése során a szerző beható figyelemmel kíséri a hazai fejlődést és az első – Zitterbarth Mátyás építette – budapesti Nyugati pályaudvar épületétől kezdve igyekszik vasútépületeinket az őket megillető történeti helyre beosztani. A könyvben feldolgozott nem egészen másfélszázados fejlődés négy fejezetre osztása meggyőző. Az első fejezet – Kibontakozás 1830–1850 címen – általában a 19. század első fele sajátosságaival foglalkozik, és miközben tárgyalja a legfontosabb – általában már lebontott – épületeket, tanulságosan mutat rá a vas- és acélvázás szerkezetek kezdeteinek a tárgyalt területen, elsősorban a nagyméretű csarnokokban kibontakozó jellegzetességeire. Érdekes megfigyelni, hogy minden, a vasútra vonatkozó új kezdeményezés már ebben a rövid néhány évtizedben kialakul. Valóban ez a vasút hőskora, bármennyire túlhaladottak is már az akkori vívmányok. A pályaudvarok még zárt együttest alkotnak, esetleg kerítéssel elzárva-védve a külső 191 forgalomtól hangsúlyozzák a maguk külön kis zárt világát. Ami az ekkor keletkezett vasútépületeket illeti: a szerző gondosan mutat rá a fellépő építészeti stílusok sokféleségére, ami mögött – szinte kezdettől fogva – a reprezentáció igénye is megbújik. Nemcsak mert egymással versengő vasútvállalatok építkeznek, hanem mert nem csupán az építetőnek, hanem a városnak is nagyságát és rangját kívánja érzékeltetni ez az új középület. Ha arra gondolunk, hogy a 20. század derekán pályaudvarok és különösen repülőtéri építkezések terén mennyire fokozódott ez a reprezentációs igény, milyen versengés figyelhető meg e téren, akkor előtérbe kerül az az érdekes probléma, hogy a közlekedés nemcsak fontos kérdése a modern életnek, hanem a vele kapcsolatos épületek – beleértve hidakat, viaduktokat, alagutakat – a modern reprezentáció fontos kifejezői, szinte olyan középületek rangjára emelkedtek, mint egykor az uralkodói rezidenciák.

A „Kifejlődés” címet viselő második fejezet az 1850–1900 közti korszakot tárgyalja, a maga rohamos fejlődésével, érdekes, nagyméretű vasvázás szerkezeteivel és a pályaudvar világán kívül élő keverék stílusok hatásával. Már ekkor fellépnek és erősödnek azok a célszerűségi szempontokat hangsúlyozó megoldási kísérletek – pl. a londoni pályaudvaroknál, de a kontinensen is –, amelyek az eklektikus stílussokféleség mögött az új szerkezeti felismeréseket érvényesítik. Ezek diadalra jutását tárgyalja – Korszerűsítés címmel – az 1900-tól 1945-ig terjedő harmadik nagy fejezet, amelyben az ún. modern pályaudvarok legtöbbje felépül, de a vasszerkezetű csarnokokat most már sok helyütt a vasbetonvázás perontetők váltják fel. A modern szállítás-utazás igényei útján az építészeti feladatok minél gazdaságosabb kielégítése kézenfekvőnek tűnhetne, mégis a tipizálás a vasútépítés terén korántsem terjed el erősen. Nyilván oly erős a kapcsolat a műszaki fejlődés követelte igényekkel, hogy még sikerült típusok is relatíve

rövid ideig élhetnek csupán, az újabb megoldás kiszorítja őket.

A kötet utolsó fejezete „Újjáépítés” címen a háború végétől napjainkig terjedő évtizedekkel foglalkozik. Ez sokunk előtt nem ismeretlen, ezért nem tartalmaz oly sok „meglepetést”, mint a megelőzők. Ilyenkor eszmél azonban rá az olvasó, hogy milyen fontos az egyes kiemelkedő alkotásokat a fejlődés menetébe illesztve látni, illetve láttatni.

Az egyes fejezeteken belül a szerző az európai országokat egyenként tárgyalja, összefoglalva a kimagasló teljesítményeket. A sok tárgyalandó példa miatt gyakran kissé lexikális jellegű előadással kell megelégednünk, különösen kevés hely jut az építőművészeti alkotások méltatására. Hogy e téren is a szerzőtől jó eredmények várhatók, bizonyítja például a firenzei pályaudvarral foglalkozó szép és találó fejtegetés.

Kissé meglepő, hogy a kötetben nyújtott gazdag áttekintés – amely a fejlődés számos tényezőjével foglalkozik – alig mutat érdeklődést a földrajzi, illetve klimatikus körülmények iránt. Pedig – úgy vélem – épp a vasútépítészetben jut ezeknek fokozott érvényesülési lehetőség és a pályaudvarok kialakítására is hatással vannak. Érdekes problémának kínálkozna például a roppant méretű üvegezett csarnokok szerepeltetése, illetve hiánya kérdésénél: hol függ ezektől a tényezőktől és hogyan enged vagy formálódik a modern megoldások kívánsága szerint?

Külön értéke e munkának a rendkívül gazdag, többszázra emelkedett képanyag, amelynek sokrétűsége és ritkasága valóban nagy teljesítmény. A további kutatás számára – amit elsősorban a szerzőtől várunk – ebben az anyagban fontos kiindulópontok rejlenek. Régi metszetek és ábrák tájékoztatnak esetleg már nem létező épületekről, megértésüket – miként az újabb korszak legfontosabb alkotásaiét – felvilágosítást nyújtó számos szerkezeti rajz, alaprajzi vázlat segíti elő. Az egész kötet nemcsak a szerző hozzáértését és szorgalmát tanúsítja, hanem az is érződik, hogy az építészetnek és a vasúti közlekedésnek egyaránt nagy híve. Enélkül pedig ilyen munka aligha sikerülhet, legalábbis nem válik meggyőzővé. Értékes kiegészítése a műnek a kötet végén szereplő táblázat-sor, a legfontosabb pályaudvarok lényeges adataival, valamint a jegyzetekbe sűrített bibliográfia.

192A kiadói is dicséret illeti nemcsak a kötet szép és mutatós közreadásáért, hanem a bőkezűen mért illusztrációkért is. Az olvasót csupán két körülmény búsítja. Az egyik a szinte nevetségesen alacsony példányszám, aminek következtében a munka – szinte megjelenése óta – könyvritkasággá vált. A másik – újabb kiadványainknál mind gyakoribban előforduló – erőszakos retusok nagy száma, ami által a frissen hullott hó fehérségével emelkednek ki mellékes és az építészeti összhatást rontó részletek, erőltetette alakítva az egész illusztrációt. A szerzőnek és olvasóinak egyaránt kívánjuk, hogy az új kiadás – e kisebb szeplőktől mentesen – mielőbb megjelenhessen.

Zádor Anna

1967. XXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Soproni vonatkozású cikkek a Folia Archaeologica XVII. (1965-ös) kötetében

Soproni vonatkozású cikkek a Folia Archaeologica XVII. (1965-ös) kötetében

Különös érdeklődést kelt Galavics Géza Sopronban iskolázott muzeológus cikke: Az arcképfestő

Dorffmaister. Ennek a festőnek munkássága is sokrétű, földrajzilag pedig behálózza nagyjából az egész Dunántúlt; úgy látszik, élete művét csak úgy lehet teljességében megismerni, ha műfajok szerint próbálja meg a kutatás összegyűjteni alkotásait, vagy egyes területegységeken, ahogy p. o. Vas megyére megtörtént (Fábián Mária: D. I. művészi munkássága a szombathelyi egyházmegyében, 1936). Valaha minden munkát, amely a Dunántúlon, főleg Sopronban ismeretes volt a festészet terén, Dorfmeisternek tulajdonítottak; külön feladat ezeket kivenni a festő képei sorából. Galavics Géza érdekes munkát végzett a Dorfmeister arcképek összegyűjtésével és finom elemzésükkel; nehezítette munkáját, hogy a most már legalább tárgy vagy leírás szerint hiteles 14 arckép legtöbbje lappang. Ezek listája a következő 1.2. Házaspár arcképei 1763-ból, szerepeltek a Fabricius ház első kiállításán, Szépműv. Múzeum. 3. Voss Károly arcképe, 1772, eltűnt a soproni árvaházból. 4. Félalakú férfiarckép 1774. Az Ernst múzeum 1932-es aukcióján szerepelt. 5. Kamper tanácsos. 1777. Liszt Ferenc Múzeum. 6/7. Niczky Kristóf arcképe, (Temesvár) 1783 és annak másolata. (Nemzeti Múzeum). 8/9. Házaspár. Egy bécsi aukción szerepelt. 10. Desfours gróf és fia. 1783. Eltűnt. 11/12. Neumayer soproni építész és íelesége. Lappanganak. 13. Nitzky György. 1790. Budapesti mt. 14. Jankovich Antalné ravatalon. 1792. Szilsárkány. Galavics Géza a még Dorfmeister nevén szereplő kb. 10 arcképet kiveszi a festő művéből, így a Liszt Ferenc Múzeum 2 megkérdőjelezett arcképét (udvari pap, kádármester) továbbá számos magántulajdonban levő képmást, mint a Kistler kékfestő házaspár, Vaghini kéményseprő stb. arcképét. Bizalommal és örömmel várjuk a fiatal műtörténész további Dorfmeister kutatásait.

Hasonló módon érdekes fejtegetéseket olvashatunk Mihalik Sándor, a magyar kerámia történetének kutatója tanulmányában is „A herendi gyár alapítója” címmel a nagyhírű porcelángyár és városunk kapcsolatáról. Már folyóiratunk 1957. számában található utalás arra, hogy a herendi gyár vezetője Stingl Vince volt az első időben. Mihalik tanulmánya bő helytörténeti adatokkal beszámol róla, hogy ez a Stingl *alapítója* volt a későbbi nagy hirre vergődött intézménynek. Sopronban született, apja rézművesként jó anyagi körülmények közt élt és a mai Lenin körút 53. számú, részben két emeletesnek átépített házat birtokolta. 1807-ben meghalt, özvegye számos gyermekkel megáldva elszegényedett és Pápara költözött. Vince vándorlásairól, tulajdonképpen mesterségéről nincs adat; Tatán dolgozott az ottani porcelángyárban, majd 1825-ben megalapította Herenden üzemét, innen azonban Fischer Mór fondorlatosan kitérta, 1840-ben már Fischer az úr Herenden. Tagadhatatlan, hogy a gyárat felvirágoztatta és országos hírűvé tette, de Stingl valósággal földönfutóvá lett és ismeretlen módon halt meg. Stingl fiatal éveinek kiderítése soproni feladat volna.

Cs. E.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

L. a Soproni Városszépítő Egyesület évkönyve 1869–1929 c. kiadvány adatait. Az északra fordulás objektív okán – ennek a vidéknek az elhanyagoltságán kívül voltak azért szubjektív okai is. Heimler a Bécsi-domb alján született és nevelkedett.

2 (Megjegyzés - Popup)

SÁL. X. 65/925.

3 (Megjegyzés - Popup)

Svm. 1917. febr. 4. Az Idegenforgalmi Érdekeltségek Szövetsége 1925-ben felmérést készített az ország idegenforgalmi értékeiről. Sopron csak a lövérekkel szerepel benne. Itt kell megemlítenem a *lövér* szó írásmódját, melyben a mostanában kialakult formát használom. Természetes, hogy az eredeti helyesírást megtartó idézetekben a „löver” és a „Löwer” forma is szerepel.

4 (Megjegyzés - Popup)

Az 1918-as Magyar Compass adatai szerint három rt. működött akkor a lövérek alján: az 1918. júl. 3-án alakult „Városfejlesztő és építő Rt”, az 1912-től létező „Soproni Löwer uszoda Rt.” és a „Soproni Villavendéglő Rt. 1895-től. Ez utóbbinak igazgatóságában találjuk dr. Pinezich Istvánt, a DTE alelnökét, felügyelőbizottságában pedig Zügn Nándort. Az még nem tisztázott, hogy a városi közgy. jkv. mit ért „Löver Rt.”-n. Lehetséges, hogy a társulás nem jutott a cégbejegyzésig. A Városfejlesztő és építő Rt.-ről a Svm. 1918. júl. 4. száma megállapítja, hogy „hivatva lesz a hivatalos városfejlesztés merev bürokratizmusán és akcióképtelenségén üzleti és modern vállalkozói szellemben segíteni.” Ez a rt. a Soproni forgalmi bank rt, a Soproni takarékszövetkezet és két pozsonyi érdekeltség alkotása. Az egyik – a Pozsonyi építő rt. – munkája a Szombathelyi Kovács-nagyszálló. Ugyancsak ez finanszírozza a soproni sörgyár bővítését is. A városfejlesztők elnöke: Seidl Samu.

5 (Megjegyzés - Popup)

A jelek arra mutatnak, hogy csak a 30-as évek elején, ennek a tárgyalása azonban nem lehet a feladatunk.

6 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló 1918. máj. 14. és a Szépítők már idézett évkönyve.

7 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Vörös Újság máj. 15. (Lövér körút), máj. 22. és 23. (Dunántúli Turista E.)

8 (Megjegyzés - Popup)

A rt. igazgatósági tagjai az 1920. máj. 20-án kelt cégbejegyzés szerint (Thier-gyűjt., Múzeum): Seidl Samu elnök, dr. Hauer János rendőrkap., alelnök, Blaschek Vilmos főszolgabíró, Forster Gusztáv kereskedő, Hauer Antal keresk., Hatvan Ferenc ny. tanár, a DTE elnöke, dr. Heimler Károly, akkor még államrendőrségi főkapitány, Jaluschka Lajos a vízmű főmérnöke, dr. Marinczer Endre megyei t. főjegyző,

dr. Pinezich István ügyvéd, Prikler János bankhivatalnok, később igazgató, Roth Gyula érd. főisk. tan., dr. Schreiner Kálmán ügyvéd, Steiner György kádármester és dr. Thurner Mihály polgármester, soproni lakosok. Később bekerült Schindler András, a polgm. helyettese is.

9 (Megjegyzés - Popup)

SÁL. IX. 20/920.

10 (Megjegyzés - Popup)

Kolacsek András: Az idegenforgalom történeti előzményei és fejlődése (Idegenforgalmi ismeretek II.) Bp. 1965.

11 (Megjegyzés - Popup)

Városi közgyűlési jegyzőkönyvek 1926. 237. sz. (szept. 29.)

12 (Megjegyzés - Popup)

Tagjai: Pinezich, dr. Varga Ferenc, Nikolics Milivoj gyógyszerész, Gallus Jenő, Bermann Géza postatan. és a tanács által delegált tanácstagok. Az 1925. január 29-én egyetlen jelöltként városi főjegyzővé választott Heimlert nem említik. Különben Pinezich javaslata nem új, a századfordulón volt már ilyen elképzelés, de nem vált be. L. e tanulmány első részét, SSz. 1965. 4. sz.

13 (Megjegyzés - Popup)

Kovács Vince bérlő ez év febr. 28-án tárgyait kérelmét és a tanács javaslatát elfogadták, majd júl. 31-én megállapítják, hogy az út készen van. De ha megszűnnék a Tómalom közfürdői jellege, az utat le fogják zárni.

14 (Megjegyzés - Popup)

Évi 240 arany K. a tagdíj. Kgyjkv. 1925. 345. sz. (dec. 21.)

15 (Megjegyzés - Popup)

Pl. ismertető füzetek, képek, filmek, dia-képek elkészítésére 1927-re 25 millió K hitelt szavaznak meg. Egyébként már 1918-ban jártak Sopronban filmesek a kultuszminisztérium megbízásából ismeretterjesztő film készítésére.

16 (Megjegyzés - Popup)

Pl. G. Thirring u. K. Heimler: Führer durch S. und Umgebung. 1921., Thirring és Heimler: S. és környékének részletes kalauza Bp. 1921., 2. kiad.: 1925., 3. kiad.: 1932., 4. kiad.: 1935. Thirring G.: Felső Dunántúl Bp. 1933., Heimler–Nyilas–Kolb: Soproni képeskönyv. Bp. 1932. Ennek rövidített kiadása: A szép Sopron. U o. 1933.

17 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Berczeller Miksa megállapítása (Kgyjkv. 1931. aug. 29.) A Pannónia rt. kérelme SÁL. III. 12/926.

18 (Megjegyzés - Popup)

A Pannónia Rt. az idegenforgalom érdekében eddig is tett egyet-mást. Pl. mikor iskoláknak vagy más hasonló intézményeknek soproni látogatásaik alkalmával 2 P-ért adtak szállást, pedig összes ráfordításuk 2 P 13 f.

19 (Megjegyzés - Popup)

Annyira nem akadtak vállalkozók, hogy Hárs György szövetkezeti szálló terve is azon bukott el, hogy a legnagyobb propagandával sem sikerült többet mint a tőke 25%-át összeszedni.

20 (Megjegyzés - Popup)

Pinezich ezzel jól tükrözi a kor felfogását, sok régivágású polgár és nyilván a tőkésék egy részének a felfogását is: az idegenforgalom csak amolyan vásári kupecsek, handlék dolga.

21 (Megjegyzés - Popup)

Később a közigazgatási bíróság is a miniszternek ad igazat a várossal szemben. A városatyák ezért erősen bírálják (és már bírálták is) a kormányzatot. A város önállóságát látják megsértve, s joggal. Miért büntetik a jól gazdálkodókat?

22 (Megjegyzés - Popup)

Megj. a Magyar Statisztikai Szemle 1937. (XV. évf.) 7. sz.-ban és különlenyomatként is.

23 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szíves közlése szerint. A tanfolyam egyik hallgatója volt az a Gereben Béla, aki a második világháború után az idegenforgalmi iroda vezetője lett. Ami Bécs és Sopron kapcsolatát illeti, érdekes adat, hogy Bécsben működött a 19/20. században egy Hotel Ödenburg nevű szálló. (Cs. E. közlése és egy számla alapján.) Itt szeretném még megjegyezni, hogy tanulmányom első és második részében az említetteken kívül sok segítséget kaptam Nováki Gyulától, Hidvégi Ferentől és Fábján Lajostól is.

24 (Megjegyzés - Popup)

Házi, Soproni Oklevéltár I. 1. 47–8. Az oklevélben „magister Herthul pictor eiusdem domini regis” kifejezést olvashatunk.

25 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 205–6.

26 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 58–9.

27 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 61–2.

28 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 90–1.

29 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopron vármegye oklevéltára I. 237–8. Ebben az oklevélben „Nicolaus filius Hertul cymerarius noster”; azaz Hertul fia Miklós címerfestőnk kifejezést találjuk. Címer szavunk 1326-ban fordul elő első ízben a nyelvkincsünkben. (Gombocz–Melich: Magyar etymologiai szótár I. 695.) Nagy Lajos kancelláriája ebből a magyar „címer” szóból alakította ki 1352-ben a latin „cymerarius” szót. A címerfestés közeli rokonságban áll a kódexfestészettel.

30 (Megjegyzés - Popup)

Házi, Soproni Oklevél tár I. 1. 107–9.

31 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 166–7.

32 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 200–2.

33 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 204–5. Erzsébet királyné oklevelének e kitétele: „per Nicolai filii Nicolai mortem condam *pictoris* hominis absque heredum solacio decessi” árulja el, hogy ez a Miklós is festő volt.

34 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 204–5. Erzsébet királyné oklevelének e kitétele: „per Nicolai filii Nicolai mortem condam *pictoris* hominis absque heredum solacio decessi” árulja el, hogy ez a Miklós is festő volt.

35 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 1. 205–6.

36 (Megjegyzés - Popup)

Hazai Okmánytár II. 149–150.

37 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. 282–3.

38 (Megjegyzés - Popup)

Hoffmann Edit: Régi magyar bibliofilek. Bpest, 192921-2.

39 (Megjegyzés - Popup)

Bercsényi Dezső: A Képes Krónika és kora 34. Megjelent a Képes Krónika hasonmás kiadásában Bpest, 1964. I. kötetében.

40 (Megjegyzés - Popup)

Újabbán Karsai Géza: Névtelenség, névrajtás és szerzőnév a középkori krónikákban c. tanulmányában Kálti Márk szerzőségét kétségbe vonja. Megjelent a Századok 1963. évf. 666–677.

41 (Megjegyzés - Popup)

Jakubovich Emil: Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illuminatora c. tanulmányában. Megjelent a Magyar Könyvszemle 1930. évf. 389.

42 (Megjegyzés - Popup)

Hoffmann Edit: Die Bücher Ludwigs des Grossen und die ungarische Bilderchronik. Zentralblatt für Bibliothekswesen. Jahrg. 53. Leipzig, 1936. S. 660.

43 (Megjegyzés - Popup)

Balogh Jolán: A művészet Mátyás udvarában, Bpest, 1966. I. kötet 631. jegyzetben.

44 (Megjegyzés - Popup)

Berkovits Ilona: Magyar kódexek a XI–XVI. században, 1965, 31–2.

45 (Megjegyzés - Popup)

I. a 15. sorszámot.

46 (Megjegyzés - Popup)

I. a 18. sorszámot.

Alfred Ratz: Die Mörbischer Malerfamilie Hertlin im 14. Jahrhundert und die Fresken von Rust c. tanulmányában (közölve: Burgenländische Heimatblätter 1949. évf. 123–141.) annak a véleményének ad kifejezést, hogy a ruszti Mária kápolnában felszínre került freskó töredékek Hertul királyi festőtől származnak. Egyetlen érve feltevése mellett, mert Ruszt szomszédos Fertőmeggyessel nem meggyőző. Ellenben *Fertőmeggyes* templomában, amelyet, sajnos, nem ismerek és amelyről már az 1331. évi oklevél említést tesz: „... in linea, in qua *ecclesia* extitit ...”, ha idők folyamán nem alakították volna át és régi formájából nem vetkeztették volna ki, érdemes lenne szakszerű kutatást végezni. Amennyiben itt lennének felfedezhető XIV. századba helyezhető festmények, ezek *biztosan* ettől a festő családtól származnának, mivel e templomnak 60 éven át ők voltak a kegyurai! Fertőmeggyes ma Ausztriához tartozik és *Mörbisch am See* néven Burgenland tartományban fekszik.

47 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A soproni műgyűjtés története, Bp. 1958.

48 (Megjegyzés - Popup)

A magyar orvosok és természetvizsgálók 1847. augusztus 11–17. Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének

történeti vázlata és munkálatai. Szerk. Halász Gejza. Pest, 1863. 135. l.

49 (Megjegyzés - Popup)

I. m. IX–XXII.

50 (Megjegyzés - Popup)

Hirdetés, 1847. augusztus, Liszt Ferenc Múzeum H. 3440.

51 (Megjegyzés - Popup)

A magyar orvosok ... 156–158. l.

52 (Megjegyzés - Popup)

Századok, 1876, 49–50. Hampel J.: Vidéki mozgalom a régészet és történelem terén.

53 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Lokál-Blatt 30. September 1866. 311.

54 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 1866. okt. 3. 314.

55 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 1866. okt. 24. 339.

56 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 1866. okt. 31. 347.

57 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 1866. nov. 11. 358.

58 (Megjegyzés - Popup)

A Sopron városa történetének 's művészetének fejlesztésére alakítandó egyesület Alapszabályai. (1867 febr. 15. Sopron) Sopron városi tanácsjegyzőkönyv, 1867. II. 25. 825. tétel. SÁL.

59 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városi tjk. 1867. III. 18. 1015. tétel. SÁL.

60 (Megjegyzés - Popup)

U. o. IV. 11. 1281. tétel.

61 (Megjegyzés - Popup)

U. o. V. 9. 1577. végzés.

62 (Megjegyzés - Popup)

U. o. VI. 25. 2096. végzés.

63 (Megjegyzés - Popup)

U. o. VII. 22. 2469. végzés.

64 (Megjegyzés - Popup)

U. o. X. 30. 3491. tétel.

65 (Megjegyzés - Popup)

U. o. XI. 11. 4127. sz. végzés.

66 (Megjegyzés - Popup)

Namens-Verzeichniss sämmtlicher Mitglieder des Vereins „für Oedenburg’s Geschichte und Kunst”.
SLFM. H. 3371.

67 (Megjegyzés - Popup)

A Sopron városa történetének ’s művészetének fejlesztésére alakítandó egyesület Alapszabályai, 1–7. l.

68 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városi tjk. 1867. XII. 18. 4613. sz. végzés. SÁL.

69 (Megjegyzés - Popup)

Meghívás a soproni történelmi és művészeti egyesületnek 1869 ... közgyűlésre. SLFM.

70 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városi tjk. 1868. 405. oldal. SÁL.

71 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

72 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Lokal-Blatt 1867. szept. 15. szám.

73 (Megjegyzés - Popup)

A Liszt Ferenc Múzeum tulajdonában.

74 (Megjegyzés - Popup)

Liszt Ferenc Múzeum, H. 3369.

75 (Megjegyzés - Popup)

Uo. H. 3370.

76 (Megjegyzés - Popup)

Archeologiai Értesítő, 1869. I. évf. 137–38. l.

77 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 142–143. l.

78 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Nachrichten, 1869. II. évf. 38. szám. május 13.

79 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1869. I. évf. 243–244, l.

80 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 262. l.

81 (Megjegyzés - Popup)

Századok, 1870. 68. l.

82 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Nachrichten, 1869. 46. szám. Június 10. (Az első közgyűlés június 6-án zajlott le.)

83 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

84 (Megjegyzés - Popup)

Uo. november 18. 92. szám.

85 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városi tjk. 1869. dec. 1. 2966. sz. végzés. SÁL.

86 (Megjegyzés - Popup)

Uo. tjk. 1871. dec. 6. 2619. Közgyűlés.

87 (Megjegyzés - Popup)

Uo. tjk. 1874. IV. 8. 1013. Közgyűlés.

88 (Megjegyzés - Popup)

Uo. tjk. 1875. 3146., 1876. 4007. és 4081., 1878. 1225. és 1344 (1877–78-as évekre.), 1879. 984., 1880. 2197. Római leletek átadása: 1875. 4511. sz. végzés.

89 (Megjegyzés - Popup)

Uo. tjk. 1875. 3146. sz. végzés.

90 (Megjegyzés - Popup)

Ödenburger Bote für Stadt und Land. I. 1881. Iv. 21. szám.

91 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1881. V. 5. szám. és Városi tjk 1881. V. 30. 2619.

92 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városi tjk. 1881. Kgy. 2858.

93 (Megjegyzés - Popup)

Uo. tjk. 1881. VI. 11. 3114.

94 (Megjegyzés - Popup)

A „Magyar történelmi társulat”-nak az 1883. évi Augusztus havában szab. kir. Sopron város és Sopron megyébe teendő tudományos kirándulása és itt foganatosítandó munkálkodásának tárgy- és sorrendje. Sopron, 1883. 4. és 8., oldal.

95 (Megjegyzés - Popup)

Kugler Alajos: Vezető Sopronvármegye és Sopron sz. kir. város egyesített múzeumában. Sopron, 1903. 3. l.

96 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városi tjk. 1880. 1109. sz. végzés.

97 (Megjegyzés - Popup)

Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulatnak Sopronban való időzése alkalmából, 1883. évi augusztus hó 21–27-ig. Bp. 1883. 95. l.

98 (Megjegyzés - Popup)

Szabályrendelet Sopron szab. kir. város régiségi múzeuma számára. 1890, 3461 ikt./131. kgy.

99 (Megjegyzés - Popup)

Gustav Diem: Illustrierter Führer durch Oedenburg und seine Umgebung. Oedenburg, 1886. 15.

100 (Megjegyzés - Popup)

Kugler: I. m. 4. l.

101 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. I. 15.

102 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 85.

103 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 87.

104 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 99.

105 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 102–103. (1895)

106 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 111.

107 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 122.

108 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 141–145.

109 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 159.

110 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 166.

111 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 203. (1900 március 30. Közgyűlés.)

112 (Megjegyzés - Popup)

Bünker, R.: Das ethnographische Dorf der ungarischen Millenniums-Landesausstellung in Budapest. Mitteilungen der Anthr. Gesellschaft in Wien. XXVII, 1897.

113 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Régészeti Társulat jegyzőkönyve. I. 209.

114 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 237.

115 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 259–61.

116 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 240.

117 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 255.

118 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 266 és II. 9–10.

119 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 271 és II. 9.

120 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. kötet 28.

121 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 65.

122 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 65.

123 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 109–110.

124 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 186–187.

125 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 218.

126 (Megjegyzés - Popup)

Sopron sz. kir. város múzeuma. Folyóiratok. Látogatók. 1933. évi kimutatás.

127 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1936 és következő évek kimutatása.

128 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye, Soproni Hírlap, Hétfői Hírek, Oedenburger Zeitung 1936 június és július havi számaiban több cikk foglalkozik az órakiállítással.

129 (Megjegyzés - Popup)

SSz 1955. 146–148. A soproni Liszt Ferenc Múzeum tíz éve a felszabadulás után.

130 (Megjegyzés - Popup)

A múzeum működéséről a Soproni Szemlében 1937 óta évi jelentések kerültek közlésre. A múzeum történetére vonatkozó anyag összegyűjtésében nagy segítséget nyújtott Csatkai Endre, Környei Attila és Nováki Gyula, amiért ezúton is köszönetet mondok.

131 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: XVI. századi magyarnyelvű levelek Sopron szab. kir. város levéltárából. Sopron, 1928, 178–80. A levél fotókópiája alapján nem jelöltem külön az ún. hosszú *s*-t, valamint a *gy* hang jelölésére használt *gi* betűcsoport *g*-je felett két szónál alkalmazott pontot; néhány helyen azonban az olvasatokat javítottam.

132 (Megjegyzés - Popup)

A végrendelet nem maradt fenn. Tartalmát az alapítvánnyal kapcsolatos feljegyzésekből ismerjük. Vö. Protocollum Judicarium ab Anno 1589 usque Annum 1590^{mum} (Lad. IX et J nr. 8); Raths-Protocoll 1587–1590. Mindkettő a városi levéltárban (Horváth Zoltán és Tirnitz József szíves közlése).

133 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Házi Jenő: Sopron a régi magyar irodalomban. Bp., 1937, 94.

134 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 2. jegyzetben idézett bírói ítéletkönyv 1589. máj. 5-i bejegyzését. E bejegyzést már Gamauf Teofil (1772–1841.) soproni történetíró is ismerte. Az ő nyomán használta fel Payr Sándor (A soproni év. egyházközség története. Sopron, 1917, 146), aki Meseritsch-et tévedésből a lengyelországi Meseritz-cel azonosította. A morvaországi Gross-Meseritsch iskolájára vö. Závodský Josef: Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města (Krajinské museum ve Velkém

Meziříčí, Ročenka VII, 1938, 1–83). Az említett Milius János 1589-ben elpályázik a lőcsei gimnázium igazgatói székébe, amelyet 1595-ig tölt be (Lőcse város levéltára V/48, 66; 11/50). Jihlava gimnáziumára vö. Wallner, Julius: Geschichte des Gymnasiums zu Iglau bis zum Uebergange desselben in die Staatsverwaltung im Jahre 1773. Programme des Staatsgymnasiums in Iglau 1879/80, 1880/81; Marek, Frantisek: Humanistická škola v Jihlavě. Sborník pedagogického institutu v Jihlavě I. Praha, 1962, 275–315 (F. Hoffmann jihlavai levéltáros szíves közlése).

135 (Megjegyzés - Popup)

Az Artner-családra vonatkozó adatokat Házi Jenő szívességének köszönöm.

136 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: Újabb szempontok a hely történetírás műveléséhez. SSz. VII, 161–70. – – E szemléletnek nem mond ellen, hogy a soproni németiség a magyar hazába való beilleszkedés mellett megőrzi a németiséghez fűződő nyelvi és műveltségi kapcsolatait. Artner Sebald keresztnevének megválasztása is ebbe a körbe tartozik. A *Sebald* név (ónémet *Sigibald*: *sigi* 'hatalom, erő, győzelem' + *bald* 'bátor') a középkorban főleg Nürnberg város patrónusának, Szt. Sebaldusnak kultusza (1300–1377: Sebaldus-templom, 1508–1519: Peter Vischer híres Sebaldus-síremléke; nürnbergi Sebaldus-érmék) révén terjedt el.

137 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Eckhardt Sándor: A legrégebb parasztlevelek és stílusa. Magyar Nyelvőr LXXIV (1950), 113–23.

138 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Jakubovich Emil: A legrégebb magyar missilis levél. Magyar Nyelv XXI (1925), 114–20.

139 (Megjegyzés - Popup)

Egriné Abaffy Erzsébet: Sopron megye nyelve a XVI. században. Bp., 1965, 107.

140 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron legrégebb német nyelvű oklevele. SSz. XVII, 169.

141 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban. SSz. X, 202–15.

142 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930, 19.

143 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1510. ápr. 12: „anno domini millesimo quingentesimo decimo, indictione tredecima, *duodecima die mensis Aprillis*” (SoprOkl. II/6, 293).

144 (Megjegyzés - Popup)

Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században. Bp., 1964; A XVI. század végi nyelvjárásaink tanulmányozása. Bp., 1959; Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában. Bp., 1961; Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika. Bp., 1963; vö. még Deme László: A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. Bp., 1959.

145 (Megjegyzés - Popup)

Sopron megye nyelve a XVI. században. Bp., 1965; SSz. XVIII, 289–96.

146 (Megjegyzés - Popup)

1586. évi levél. Vö. Házi: Levelek 154–5.

147 (Megjegyzés - Popup)

1584. évi, Sopronban kelt levél. Vö. Házi: Levelek 141–3.

148 (Megjegyzés - Popup)

Eddig ismert legrégebb adata 1583 utáni (Magyar Nyelvőr X, 471. A készülő új magyar etimológiai szótár alapján).

149 (Megjegyzés - Popup)

Ez az adat az eddig ismert legrégebb adatnál (1668.) 80 esztendővel régebb; (A készülő etimológiai szótár alapján).

150 (Megjegyzés - Popup)

1588. évi beadvány a soproni városi tanácshoz. Vö. Házi: Levelek 163–8.

151 (Megjegyzés - Popup)

Benkő Loránd (Magyar nyelvjárástörténet. Bp., 1957) közli Bárczi Géza térképét az *-ít* képző nyelvjárási helyzetéről a XVI. században.

152 (Megjegyzés - Popup)

Az 1^r lap vége.

153 (Megjegyzés - Popup)

Az 1^v lap vége.

154 (Megjegyzés - Popup)

A 2^r lap vége.

155 (Megjegyzés - Popup)

A 2^v lap vége. Jelzése: Lőcse város levéltára XV/33.

156 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Demkó Kálmán: A lőcsei levéltár legrégebbi irományai. Századok 1880, 609; Lőcse levéltárának regestruma. Századok 1884, 179. A lőcsei levéltárban található még Sopron városának 1615. és 1616. évi német nyelvű és 1700. évi latin nyelvű levele (jelzetük: XIII/42).

157 (Megjegyzés - Popup)

Payr i. m. 168; Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 81.

158 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Steinhausen, Georg, Geschichte des deutschen Briefes. Berlin, 1889–1891, 2 kötet.

159 (Megjegyzés - Popup)

Erről Adelung (1788.) nevezetes szótára így szól: „Oft braucht man es auch, wenn man einer Rede mehr Nachdruck geben will, als ihr das bloss *mit* gewähret”. Nem véletlen, hogy azóta a *mit* értéke csökkent a *mit* előjárószóval szemben, mert ma inkább már kevésbé fontos dologgal kapcsolatban használatos (Sprach-Brockhaus.)

160 (Megjegyzés - Popup)

A barokk kor egyúttal lejárhatja a dagályt. A XVIII. század alkotta meg a *Wünschler* szót: 'eine Person, welche die Glückwünsche der modischen Höflichkeit übertreibt' (Adelung).

161 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Bach, Adolf: Geschichte der deutschen Sprache. Heidelberg, 1961, 232.

162 (Megjegyzés - Popup)

Az országgyűlési artikulációk nyilván éppen Nagy Tamás buzgólkodása folytán kerültek a soproni városi levéltárba, ahonnan Fraknói Vilmos (Magyar Országgyűlési Emlékek VIII. kötet. Bp., 1883, 3–151) adta ki őket.

163 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Payr i. m.; Bán i. m.

164 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1352: „des *herytagez*”, „des *nochten phincztagez*” (Házi Jenő: SSz. XVII, 170).

165 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a Faut Márk és Klein Menyhért által az 1600-as évek elején szerkesztett legrégebbi soproni krónikában (4^v): „an dem Grünen *donnerstag*” (vö. még J. Hajdú Helga: SSz. XI, 189); 1658: „an den *grien donerstag*” (Heimler Károly: Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700. Sopron, 1942, 51); 1670:

Dienstags (MZsidóOkl. V/1, 383).

166 (Megjegyzés - Popup)

Így például még az 1712. évi tanácsjegyzőkönyvben is *pfingstag* 'csütörtök' áll (MZsidóOkl. VI, 357).

167 (Megjegyzés - Popup)

Eberhard Kranzmayer (Die Namen der Wochentage in den Mundarten von Bayern und Österreich. Wien und München, 1929) nyelvföldrajzi térképén Sopront is az *eritag-* és a *pfinztag-*területhez sorolja. Amint látjuk, ez elsősorban csak a középkorra érvényes.

168 (Megjegyzés - Popup)

A költeményeket Házi Jenő fedezte fel, a per részleteit ő tisztázta (Gúnyvers a soproni asszonyokról 1599-ből. Kny. az „Egyetemes Philologiai Közlöny”-ből. Bp., 1942).

169 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 118. számú kódextörödéket a soproni városi levéltár gyűjteményében. A „Teuerdank” Miksa császár udvari káplánjának, Melchior Pfinzignek (1483–1535.) a munkája. A két folio a mű 96 sorát tartalmazza.

170 (Megjegyzés - Popup)

Payr i. m. 108.

171 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Hadrovics László: A XVI. századi protestáns horvát nyomtatványok helyesírása. A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei I, 164–73.

172 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron a régi magyar irodalomban. Bp., 1937.

173 (Megjegyzés - Popup)

Egy érdekes soproni kép történelmi vonatkozásai. 49–54. lap.

174 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Csatkai Endre: Zadjeli Slachtei Etelka naplója. Soproni Szemle. 1943.

175 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Géfin Gyula: Adalékok Sopron művészettörténetéhez. Soproni Szemle 1941. 123 p.

176 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben: Károlyi Árpád: Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka II. kötet. Bp. 1622 Magyar Történelmi Társulat.

177 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi idézett műve 220–221. p.

178 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. 228. p.

179 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. 228. p.

180 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. 229. p.

181 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. 198. p.

182 (Megjegyzés - Popup)

Adlátuson valaki mellé beosztott, mellérendelt fontos magasrangú személyt értettek. A katonaságnál az adlátus a vezénylő tábornok helyettese volt. Jelen esetben az első értelmezésnek van helye.

183 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. II. kötet. 159. p.

184 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. II. kötet. 327. p.

185 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben lásd Károlyi idézett Széchenyi-könyvét.

186 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. II. kötet 228. p.

187 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. II. kötet 237. p.

188 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. II. kötet 237. p.

189 (Megjegyzés - Popup)

Károlyi i. m. II. kötet 241. p.

190 (Megjegyzés - Popup)

Bredeczky Sámuel Reisebemerkingen über Ungarn u. Galicia (1809) c. könyvében (II. kötet, 281. lap) így jellemzi az Ikvát: „der stinkende Spitalbach.”

191 (Megjegyzés - Popup)

1838-ban Braun Sámuel javaslatot terjesztett a tanács elé Brennberg táján víztároló létesítésére. (SSz 1959. 12. lap) A tároló tanulmánytervét a győri Vízügyi Igazgatóság, kiviteli tervet a Vízügyi Tervező Vállalat készítette el.